

XX. STOLJEĆE

29

Biblioteka Jutarnjeg lista
XX. STOLJEĆE
29

SVJETIONIK
Virginia Woolf

Naslov originala: *To the Lighthouse*
Prijevod: *Tomislav Ladan*

Copyright © The Estate of Virginia Woolf, 1927

© Tomislav Ladan

© 2004 Mediasat Group, S.A./ Mediasat Rights Kft. za ovo izdanje

Printed in Spain

ISBN 953-7160-28-9
ISBN 84-9789-703-X
D.L. B. 39 550-2004

Globus Media d.o.o.
Odranska 1 /1, Zagreb

Knjiga se prodaje isključivo uz primjerak
Jutarnjeg lista. Sva prava pridržana.

VIRGINIA
WOOLF
Svjetionik

Prijevod Tomislav Ladan

BIBLIOTEKA JUTARNJEG LISTA

Prozor

1

»Da, naravno, bude li sutra lijepo«, reče gospođa Ramsay. »Ali ćeš morati rano ustati«, dodade.

Njezinu sinu te riječi prenesoše izvanrednu radost, kao da je uglavljen početak pothvata, i čudo kojem se radovaše, činilo se godine i godine, sad je — nakon tmine noći i plovidbe dana — na doseg. Jer on pripadaše, čak i u svojoj šestoj godini, onom velikom plemenu koje ne može odvojiti ovaj osjećaj od onoga, nego mora pustiti da budući izgledi, sa svojim radostima i žalostima, zasjene ono što je zbiljski blizu; budući da takvim ljudima i u najranijem djetinjstvu svaki obrtaj kola osjeta ima moć skrutnuća i ledčanja trenutka na kojem počiva njegova tama ili sjaj — James Ramsay, koji je sjedio na podu izrezujući slike iz ilustriranoga kataloga trgovine *Army and Navy Stores*, obdari, dok mu majka govoraše, sliku hladnjaka nebeskim blaženstvom. Ona bijaše obrubljena radošću. Tačke, vrtna kosilica, šum topola, lišće što pobijeli pred kišu, gaktanje gakuša, lupanje metle, šuštanje odjeće — sve to bijaše tako obojeno i razlučeno u njegovu umu, da je već bio imao svoj osobni kod, svoj tajni jezik, iako se činio likom krute i nepopustljive strogosti, sa svojim visokim čelom i srditim modrim očima, nepogrešivo iskren i čist, lagano se mršteći na prizor ljudske slabosti, tako da ga je njego-

va mati, dok ga promatraše kako uredno vodi škare oko *hladjaka*, zamišljala svega u grimizu i pod plaštem od zerdavine u sudnici ili kako upravlja ozbiljnim i znamenitim pothvatom u teškim časovima državnog života.

»Ali«, reče njegov otac, zastavši pred prozorom sobe za primanje, »neće biti lijepo«.

Da bijaše pri ruci kakva sjekira, žarilo, bilo kakvo oružje koje bi probilo rupu u očevim prsima i ubilo ga, tu i tada, James bi posegnuo za njim. Takve bijahu krajnosti osjećaja što ih u grudima svoje djece gospodin Ramsay izazivaše samom svojom nazočnošću; stojeći, kao sad, vitak poput bodeža, uzak poput noževa sječiva, cereći se sarkastično, ne samo zbog zadovoljstva što je razočarao sina i narugao se ženi, koja na svaki način bijaše deset tisuća puta bolja od njega (mislio je James), nego i od neke tajne umišljenosti zbog vlastite točnosti suda. Sto on kaže istina je. Uvijek je istina. Bijaše nesposoban za neistinu; nikad ne bi patvorio činjenicu; nikad ne bi promijenio neugodnu riječ radi užitka ili pogodnosti bilo kojeg smrtnika, a još najmanje radi svoje vlastite djece, koja su, budući njegovim odvjetcima, morala već od djetinjstva biti svjesna kako je život težak; činjenice su nepopustljive; a prijelaz u onu glasovitu zemlju u kojoj se gase i naše najsvjetlije nade, naše krhke korabljice tonu u tmuni (tu bi gospodin Ramsay ispravio leđa i suzio sitne modre oči prema obzoru), zahtijeva, iznad svega, odvažnost, istinu i snagu da se izdrži.

»Ali može biti lijepo — očekujem da će biti lijepo«, reče gospođa Ramsay, načinivši nestrpljivo nekoliko kratkih uvertaja na crvenkasto smeđoj čarapi što ju je plela. Ako je dovrši večeras, ako nakon svega odu do svjetionika, dat će je svjetioničaru za njegova dječaćića, koji je bolovao od tuberkuloze kuka; zajedno s hrpom starih časopisa i nešto duhana, zapravo s bilo čime što bi unaokolo našla, što bijaše doista nepotrebno i samo je prznilo sobu, da daruje onim jadnicima koji su morali umirati od dosade sjedeći tamo po cijeli božji dan, ne

imavši ništa drugo raditi nego laštiti svjetiljku, potkresivati stijenj i rovati po ono malo vrtića, nešto što će ih zabaviti. Jer kako biste se vi osjećali zatočeni po čitav mjesec, a za olujna vremena možda i više, na stijeni što je veličine teniskog igrališta? pitala bi ona; bez pisama i bez novina, ne vidjevši nikoga; ako ste oženjeni, da ne vidite ženu, da ne znate kako su vam djeca — jesu li bolesna, da li su pala pa slomila nogu ili ruku; promatrati tjedne i tjedne zapljuskaje jednih te istih turobnih valova, a zatim nalet strašne bure, prozore prekrivene vodenom prašinom, ptice što nasrcu na svjetiljku, i sve se njiše, a ne možete van ni nosa promoliti od straha da vas more ne odnese? Kako biste se vi osjećale, pitala bi, posebno se obraćajući svojim kćerima. Stoga, dodala bi prilično drugačije, čovjek im mora pružiti bilo kakvu utjehu.

»Puše pravo prema zapadu«, reče bezbožnik Tansley, raširivši koštunjave prste tako da je vjetar puhao između njih, jer je sudjelovao s gospodinom Ramsayjem u večernjoj šetnji po terasi. Što će reći kako je vjetar puhao iz najgoreg mogućeg smjera za pristajanje na svjetionik. Jest, on bi govorio neugodnosti, priznala je gospođa Ramsay; odvratno je od njega što je to dobacio i još više razočarao Jamesa; ali u isto vrijeme nije im dopuštala da ga ismijavaju. »Bezbožnik«, nazivahu ga; »mali bezbožnik«. Rose mu se rugala; Prue isto tako; Andrevv, Jasper, Roger rugahu mu se; čak ga je i stari Badger, bez ijednoga zuba u glavi, bio ugrizao, jer je bio (kako to Nancy reče) stotinu i deseti mladić što ih je gonio sve gore do Hebrida, kad je bilo zaista mnogo bolje biti sam.

»Besmislica«, reče gospođa Ramsay s velikom strogošću. Nezavisno od navike pretjerivanja, koju baštiniše od nje, i od toga da je ona (što bijaše istina) tražila od odveć mnogo ljudi da ostanu, te je neke morala smještati u gradu, ne mogaše podnijeti neuljudnost prema gostima, naročito prema mladićima, koji bijahu siromašni kao crkveni miši, »izuzetno sposobni«, reče njezin muž, njegovi veliki obožavatelji, a tu bi došli za blagdane. Zapravo, bijaše zaštitnica

cjeline drugoga spola; iz razloga koje nije mogla objasniti, zbog njihova viteštva i junaštva, zbog toga što sklapahu ugovore, upravljahu Indijom, nadzirahu novčarstvo; napokon zbog stanovitog stava prema njoj samoj, koji će svaka žena osjetiti i koji će se svakoj svidjeti, nešto povjerljivo, djetinjasto, smjerno; što stara žena može primiti od mlada muškarca a bez gubitka dostojanstva, i jao djevojci — a hvala Bogu takva ne bijaše ni jedna od njezinih kćeri! — koja ne osjeti vrijednost toga i svega što to podrazumijeva, sve do srži svojih kostiju.

Ona se strogo obrati Nancy. On ih nije bio gonio, reče. Bio je zamoljen.

Moraju naći izlaz iz svega toga. Postoji možda prostiji način, manje tegoban, uzdahnula je. Kad je pogledala u zrcalo i vidjela svoje sjedine, upale obraze, u pedesetoj, pomisli, možda je mogla i bolje upravljati — mužem; novcem; njegovim knjigama. Ali što se nje same tiče, ne bi ni za jedan jedini časak požalila zbog svoje odluke, izbjegavala teškoće ili olako prelazila preko dužnosti. Sad bijaše grozna za vidjeti, i tek u tišini, podižući poglede sa svojih tanjura, pošto je bila strogo govorila o Charlesu Tansleyju, mogle su njezine kćeri — Prue, Nancy, Rose — pozabaviti se nevjernim mislima što ih bijahu pripravile za sebe same o životu različitu od njezinog; u Parizu možda; o divljijem životu; ne brinući se uvijek o ovome ili O onome muškarcu; jer su u svojim mozgovima nijemo ispitivale i smjernost i viteštvo, i Banku Engleske i Indijsko Carstvo i prste s prstenjem i s čipkama, iako je za sve njih u tome bilo nešto od biti ljepote, što je zazivalo muževnost u njihovim djevojačkim srcima, i nagonilo ih, dok sjedjahu za stolom pod pogledom svoje majke, da štiju njezinu čudnovatu strogost, njezinu krajnju uljudnost, kao u Kraljice što iz kala podiže i pere prljavu prosjakovu nogu, kad ih je ona ukorila tako strogo zbog onog bijednog bezbožnika koji ih bijaše gonio — ili, govoreći točnije, bijaše pozvan da ostane kod njih — na otoku Skye.

»Sutra se neće moći pristati na svjetionik«, reče Charles Tansley, pljesnuvši rukama dok je stajao s njezinim mužem kraj prozora. Jamačno, dosta je rekao. Željela je da obojica ostave na miru i nju i Jamesa i nastave razgovarati. Pogledala ga je. Bijaše takav jadan primjerak, rekla su djeca, sav od izbočina i udubina. Nije mogao igrati *kriket*; gurao se; teško je hodao. Bijaše zajedljiva životinja, rekao je Andrew. Znali su što on najviše voli — neprestano šetati gore-dolje s gospodinom Ramsayjem i pričati tko je dobio ovo a tko je dobio ono, tko je »prvorazredan« u latinskim stihovima, tko je »blistav ali mislim u osnovi nezdrav«, tko je nedvojbeno »najsposobniji momak u Balliolu¹«, tko je svoju blistavost privremeno zakopao u Bristolu ili Bedfordu, ali o kome će se već kasnije čuti, kad njegova Prolegomena, od kojih gospodin Tansley ima sa sobom prve otisnute stranice ako bi ih gospodin Ramsay htio pogledati, za neku granu matematike ili filozofije, ugledaju svjetlost dana. To je bilo ono o čemu su razgovarali.

Katkad nije mogla a da se i sama ne nasmije. Jednog je dana rekla nešto o »valovima visokim poput gora«. Jest, reče Charles Tansley, bilo je pomalo burno. »Zar se niste smoćili do kože?« ona je rekla. »Ovlažio, ali ne smoćio«, reče gospodin Tansley, gnječeći rukav, opipavajući svoje čarape.

Ali njima nije smetalo, rekoše djeca. Ni njegovo lice; ni njegovo ponašanje. Nego on — njegovo mišljenje. Kad su razgovarali o nečem zanimljivom, o ljudima, o glazbi, o povijesti, o bilo čemu, čak kad su rekli kako je večer lijepa i zašto ne bi sjedili vani, onda je ono na što su se žalili kod Charlesa Tansleyja bilo što on sve dok ne bi cijelu stvar okrenuo i namjestio je da nekako istakne njega a ponizi njih, sve ih nekako ubije u pojam svojim kiselim Ijušćenjem mesa i krvi sa svega, ne bi bio zadovoljan. Taj bi otišao u galeriju slika, rekli su oni, i pitao bi čovjeka sviđa li mu se njegova kravata? Sam Bog je svjedok, reče Rose, da mu se ne sviđa.

1. Balliol — jedan od koledža sveučilišta Oxford, utemeljen 1263. godine.

Iščezavajući kriomice poput jelena izravno od blagovaoničkoga stola čim se objed završi, osmero sinova i kćeri gospođe Ramsay i gospodina Ramsayja potražiše svoje spavaonice, svoje tvrđave u kući u kojoj nije bilo nikakva drugog skrovita mjesta, da bi raspravljali o bilo čemu, o svemu; oTansleyjevoj kravati; o usvajanju zakona o preustrojstvu; o morskim pticama i leptirima; o ljudima; dok se sunce slijevalo u te sobice potkrovlja, razdijeljene tek daskom, tako da se svaki koračaj mogao jasno čuti i grcaji djevojke Švicarke za ocem što je umirao od raka u dolini Grisonsa, i osvjetljivalo štapove, športsku odjeću, slamnate šešire, tintarnice, lončice s bojom, kukce i lubanje malih ptica, dok je izvlačilo iz dugih nabranih gužvi morske trave pričvršćenih na zid vonj soli i travurine, koji bijaše i u ručnicima, punim pijeska od kupanja.

Razdori, razdiobe, razlike u mišljenju, predrasude upletene u samo tkivo bića, oh zar da počnu tako rano, žalila se gospođa Ramsay. Bijahu tako kritični, ta njezina djeca. Govorahu takve besmislice. Izašla je iz blagovaonice držeći Jamesa za ruku, jer on neće s ostalima. Njoj se činilo takvom besmislicom — iznalaziti razlike kad su ljudi, Bože moj, i bez toga dostatno različiti. Zbiljske razlike, mislila je stojeći kraj prozora sobe za primanje, dostatne su, posve dostatne. Toga časa je imala na umu bogate i siromašne, plemenite i proste; veliki po rođenju uživali su kod nje, upola nerado, stanovito štovanje, jer zar nije i njoj samoj u žilama tekla krv one vrlo plemenite, iako ponešto mitske, talijanske kuće, čije su kćeri, rasute po engleskim salonima u devetnaestom stoljeću, bile šušketale tako čarobno, jurišale tako divlje, i sva je njezina duhovitost i držanje i ćud, sve je to potjecalo od njih, a ne od tromih Engleza ili od hladnih Škota; ali je dublje razmišljala o drugom problemu, o bogatima i o siromašnima, i o stvarima koje je vidala vlastitim očima, tjedno, dnevno, tu ili u Londonu, kad bi osobno posjetila ovu udovicu ili onu ženu u nevolji, s torbom u ruci i s bilježnicom i s olovkom kojom je zapisivala u stupcima pomnjivo označenim za tu svrhu

zaradbe i utroške, zaposlenost i nezaposlenost, nadajući se da tako više neće biti privatna žena kojoj je milosrđe napola blažilo vlastite srdžbe, napola odušak njezinoj znatiželji, te da će postati, čemu se svojim neobučenim umom uvelike divila, istraživač koji osvjetljava društveni problem.

Nerješiva su to pitanja, činilo joj se, dok stajala je tu držeći Jamesa za ruku. Bio ju je pratio u sobu za primanje, taj mladić kojem su se smijali; stajao je pokraj stola, uznemiren zbog nečega, bespomoćan, osjećajući se izvan stvari, što je ona znala i ne pogledavši. Svi bijahu otišli — djeca; Minta Doyle i Paul Rayley; Augustus Carmichael; njezin muž — svi su bili otišli. Ona se okrenu s uzdahom i reče: »Hoće li vam biti dosadno, gospodine Tansley, da pođete sa mnom?«

Imala je obaviti u gradu nekakav glup posao; morala je napisati jedno ili dva pisma; zadržat će se možda desetak minuta; stavit će šešir. I, s košarom i suncobranom, vratila se, poslije deset minuta, pokazujući kako se spremila, opremila za šetnju, koju, međutim, mora na čas prekinuti, dok su prolazili mimo teniskog igrališta, da bi upitala gospodina Carmichaela, koji se bijaše sunčao s priškrinutim žutim mačjim očima, tako da su se u njima kao i u mačjim odražavale uznjihale grane ili oblaci u prolazu, ali nisu pokazivale nikakvoga znaka o unutarnjim mislima ili osjećajima, treba li mu štogod.

Jer zaputili su se na veliko putovanje, reče ona smijući se. Idu u grad. »Marke, pisaći papir, duhan?« predlagala je, zastavši kraj njege. Ali ne, ne treba mu ništa. Ruke mu se sklopiše preko pozamašna trbuha, oči zatreptaše, kao da bi htio ljubazno uzvratiti na te laske (ona bijaše zavodljiva ali ponešto plašljiva) ali nije mogao, utonuo u sivozelenu pospanost koja ih je sve zahvatila, bez potrebe za riječima, u golemoj i dobrohotnoj bešćutnosti prijateljske ljubaznosti; cijelu kuću; sav svijet; sve ljude u njemu, jer on je u svoju čašu za objedom ukapao nekoliko kapi nečega, od čega je potjecala,

djeca su mislila, živa pruga svijedoga žutila na brku i bradi što inače bijahu mliječno-bijeli. Ništa mu ne treba, promrmljao je.

Bio bi veliki mislilac, reče gospođa Ramsay dok se spuštahu putem prema ribarskom naselju, ali se nesretno oženio. Držeći crni suncobran vrlo uspravno, i krećući se u znaku neopisiva iščekivanja, kao da će susresti nekoga iza ugla, ona mu ispriča priču; veza s nekom djevojkom u Oxfordu; rana ženidba; siromaštvo; put u Indiju; ponešto prijevoda pjesama »vrlo lijepih, vjerujem«, htio je poučavati dječake perzijskom ili hindustaniju, ali kakva je korist od toga? — a zatim leži, kao što su ga vidjeli, na tratini.

To mu je laskalo; kako je bio prekoren, umirilo ga je što mu gospođa Ramsay to povjeravaše. Charles Tansley ponovo živnu. Natuknuvši također, kao što je učinila i o veličini muškarčeva razbora, čak i u njegovu raspadu, o podjarmljenosti svih žena — ne da je optuživala djevojku, a brak bijaše dovoljno sretan, vjerovala je — radovima njihovih muževa, učinila je da se on osjećao zadovoljnijim sobom samim više nego što bijaše do tada, te bi on rado, da su unajmili kočiju, na primjer, platio prevozninu. Sto se tiče njezine torbice, da li bi je mogao ponijeti? Ne, ne, reče ona, nju ona uvijek sama nosi. A to je i činila. To je on osjećao u njoj. On osjećao mnoge stvari, osobito nešto što bi ga uzbudilo i uznemirilo iz razloga koje nije mogao navesti. Volio bi da ga ona vidi, u plaštu i pod kukuljicom, kako kroči u svečanoj povorci. Nastavnički položaj, profesura — osjećao se sposobnim za sve i vidio je sebe — ali u što je ona gledala? U čovjeka što je lijepio oglas. Golem lepršav list se izravnao, i svaki pokret četke otkrio je nove noge, obručeve, konje, blistavo crvenilo i plavetnilo, divno uglačano, sve dok pola zida ne bi pokriveno cirkuskom reklamom; stotina konjanika, dvadeset uvježbanih tuljana, lavovi, tigrovi... Ispruživši naprijed vrat, jer bijaše kratkovidna, čitala je kako će... »posjetiti ovo mjesto«. Užasno pogibeljan posao za jednorukoga čovjeka, usklikne ona, stajati tako na vrhu ljestava — lijevu mu je ruku prije dvije godine otsjekla strojna žetelica.

»Pođimo svi!« povikne ona, krenuvši kao da su je svi oni jahači i konji ispunili djetinjastim veseljem i učinili da zaboravi sućut.

»Pođimo«, reče on, ponavljajući njezine riječi, izbacivši ih, međutim, s takvom smetenošću da se ona od toga trgnu. »Pođimo u cirkus.« Ne. On to nije mogao pravo reći. Nije mogao pravo osjetiti. Ali zašto ne? pitala se ona. Sto to s njime nije u redu? Iskreno joj se sviđao toga časa. Zar ih nisu, upita ona, vodili u cirkus kad bijahu djeca? Nikad, odgovori on, kao da je ona pitala upravo ono što je on želio odgovoriti; kao da je sve te dane žudio reći kako oni nisu išli u cirkus. Obitelj im bijaše velika, devetero braće i sestara, a otac je bio radnik; »Moj otac je ljekarnik, gospođo Ramsay. Drži ljekarnu.« Sam se probijao od svoje trinaeste. Često bi cijelu zimu išao bez ogrtača. U koledžu nije nikada mogao »uzvratiti gostoljubivost« (to bijahu njegove sasušene ukočene riječi). Njemu su stvari morale trajati dvostruko dulje nego ostalim ljudima; pušio je najjeftiniji duhan; lulaš; isti onaj što ga starci puše u pristaništu. Radio je mnogo — sedam sati dnevno; predmet mu sada bijaše utjecaj nečega na nekoga — išli su dalje i gospođa Ramsay nije posve shvatila značenje, samo riječi, ovdje i ondje... disertacija... profesura... docentura... lektorat. Nije mogla pratiti ružni akademski žargon, što se verglao tako glatko, ali u sebi reče kako sad vidi zašto ga se odlazak u cirkus tako snažno dojmio, jadnika, i zašto je odmah ispričao sve o svojem ocu i majci i braći i sestrama, a ona će se pobrinuti da mu se više ne rugaju; reći će Prue o tome. Ono što bi on volio, pretpostavljala je, bilo je da može reći kako je s Ramsayjevima išao na Ibsena. Bio je užasan umišljenko — oh da, nepodnošljiv dosadnik. Jer, iako sad bijahu stigli u grad i bijahu u glavnoj ulici, s kolima što su škripala po kamenju, nastavio je pričati, o naseobinama, o nastavi i radništvu, o pomoći vlastitome stališu i o predavanjima, sve dok ona nije shvatila kako je ponovo stekao sve svoje samopouzdanje, oporavio se od cirkusa, i upravo se spremao (a sad joj se opet iskreno sviđao) da joj kaže — ali tu, dok se kuće razmaknuše na obje strane,

izbiše na pristanište, i čitav se zaljev rasprostre ispred njih te gospođa Ramsay nije mogla a da ne usklikne: »Oh, kako je divno!« Jer golema plitica modre vode bijaše pred njom; drevni svjetionik, dalek, opor, u sredini svega; a zdesna, dokle god je pogled dosezao, uvijali su se i gubili, u mekanim niskim naborima, zeleni pješćani humci obrasli divljom lelujavom travom, koja se činila kao da neprestano bježi u neku Mjesečevu zemlju, u kojoj nema ljudi.

To je prizor, reče ona, zastavši, dok joj oči postadoše sivlje, koji njezin muž voli.

Zastade na čas. Ali sad, reče, slikari su došli ovamo. I zaista, samo nekoliko koračaja dalje, stajaše jedan od njih, pod ljetnim šeširom i u žutim čizmama, ozbiljno, nježno, zaneseno, unatoč tomu što ga promatraše desetak dječaćića, s izražajem dubokoga zadovoljstva na okruglom rumenom licu, promatrajući, a zatim, pošto bi promatrao, umočio bi; nakvasio je vršak kista mekanom zelenom ili ružičastom bojom. Budući da je gospodin Paunceforte bio tu prije tri godine, sve su slike bile kao što ona reče, zelene i sive, s limunasto-žutim jedrilicama, i s ružičastim ženama na žalu.

Ali prijatelji njezine bake, reče ona, motreći oprezno dok su prolazili, najviše su se trudili; prvo su miješali vlastite boje, zatim bi ih smrvili, a onda prekrivali mokrim krpama da im održe vlažnost.

Tako gospodin Tansley pomisli kako ona hoće da on uvidi kako je slika toga čovjeka nedovoljna, je li to ono što se kaže? Da boje nisu postojane? Je li se tako kaže? Pod utjecajem tog izvanrednog osjećaja što bijaše rastao za cijelo vrijeme šetnje, počeo u vrtu kad on htjede ponijeti njezinu torbicu, bio je porastao u gradu kad je poželio da joj ispriča sve o sebi, činilo mu se sada da on sam i sve što je znao ispade pomalo nakrivo. Bijaše to strašno neobično.

Stajao je u sobi za primanje neke neugledne kućice u koju ga je dovela, čekajući na nju, dok se ona uspela uza stube da na časak posjeti ženu. Čuo je gore njezine žurne korake; čuo je njezin glas, prvo veseo, zatim utišan; promatrao je otirače, čajnice, staklena

sjenila; čekaše posve nestrpljivo; s veseljem je očekivao povratak kući, odlučivši ponijeti njezinu torbicu; onda je čuo kako je izašla; zatvorila vrata; kaže da prozore moraju otvoriti a vrata zatvoriti, nek zatraže u kući sve što žele (mora da govori djetetu), kadli iznenada uđe, za čas stajaše tiha (kao da se tamo gore pretvarala, a sad se na trenutak opustila), stajaše posve nepomična prema slici kraljice Viktorije, što je nosila plavu vrpцу Reda podvezice; te odjednom on shvati daje stvar u ovome: u ovome jest—ona je najljepša osoba koju je ikad vidio.

Sa zvijezdama u očima i s velovima na kosi, s cvijećem klobučca i divlje ljubice — o kakvim to glupostima razmišlja? Njoj je najmanje pedesetak; ima osmero djece. Kročeći livadama cvjetnim, na grudi ona privija pupoljke slomljene i janjce posrnule; sa zvijezdama u očima i s vjetrom u kosi. Uzeo je njezinu torbicu.

»Dovidenja, Elsie«, reče ona, te se zaputiše uz ulicu, držala je suncobran uspravno i išla kao da očekuje nekoga iza ugla, dok je Charles Tansley prvi put u svojem životu osjećao izvanredan ponos; radnik što je kopao u jarku prestade kopati i pogleda u nju; spustivši ruku, pogleda u nju; Charles Tansley osjećao izvanredan ponos; osjećao vjetar i cvijet klobučca i ljubice jer ide s lijepom ženom prvi put u svojem životu. Nosio je njezinu torbicu.

2

»Ništa nema od odlaska na svjetionik, James«, reče on, dok je stajao kraj prozora, govoreći nespretno, ali pokušavši iz poštovanja prema gospođi Ramsay umekšati glas, kako bi barem donekle bio nalik srdačnosti.

Gnusobni čovječuljak, pomisli gospođa Ramsay, zašto to ne prestano govori?

»Možda ćeš kad se probudiš vidjeti kako sunce sja i čuti pjesmu ptica«, reče ona sućutno, gladeći dječakovu kosu, jer je njezin suprug ujedljivom primjedbom da neće biti lijepo vrijeme, pokvario njegovo raspoloženje, vidjela je. Taj izlet na svjetionik bijaše njegova želja, vidjela je, a zatim, kao da njezin muž nije dovoljno rekao, svojom jetkom primjedbom da sutra neće biti lijepo, sad je još i ovaj gnusobni čovječuljak stao to isto ponavljati.

»Možda će sutra biti lijepo«, reče gladeći njegovu kosu.

Sve što je sad mogla učiniti bilo je diviti se hladnjaku, i listati stranice trgovinskoga kataloga, nadajući se da će naići na nešto poput grabalja ili kosilice, što bi, sa svojim šiljcima i držačima, zahtijevalo najveće umijeće i pomnju pri izrezivanju. Svi su ti mladići parodirali njezina supruga, mislila je; on reče bit će kiše; oni rekoše bit će prava oluja.

Ali tu, dok je okretala stranicu, odjednom se prekide njezina potraga za slikom grabalja ili strojne kosilice. Opor žamor, neredovito prekidan vađenjem i stavljanjem lula, što je i dalje trajao, uvjeri je, iako nije mogla čuti što se govori (dok je sjedila uz prozor) da muškarci sretno razgovaraju; taj zvuk, što bijaše trajao već pola sata i zauzeo umirujući svoje mjesto u ljestvici zvukova što dopirahu do nje, kao što je udar lopti o štapove, oštar, iznenadan štektaj s vremena na vrijeme »Aut ili ne? Aut ili ne?« što je dolazio od djece koja igrahu kriket — bio je zamukao; tako da su jednolični zapljuskaji valova na žalu, što su većinom odmjereno i umirujuće bubnjali uz njezine misli i činilo se utješno neprestano ponavljali dok je sjedila s djecom riječi neke stare uspavanke, mrmljajući prirodno: »Ja te štitim — ja sam ti okrilje«, ali u drugačijim trenucima iznenadno i neočekivano, osobito kad bi se njezin duh ponešto podigao iznad posla što je zbiljski u ruci, ne bi imali ugodno ljubazno značenje, nego bi poput sablasne bubnjave bubnjeva beščutno odmjeravali mjeru života,

navodili na misli o propasti otoka i o njegovu potonuću u more, i upozoravahu nju kojoj je vrijeme brzo prošlo u jednom hitrom zamahu za drugim, kako je sve prolazno poput duge — taj zvuk što bijaše potamnjen i skriven pod ostalim zvukovima odjednom šuplje zatutnja u njezinim ušima i od toga ona užasnuto pogleda.

Bijahu prestali razgovarati; to je bilo objašnjenje.

Zapadajući u jednom trenu iz napetosti što je bijaše spopala u drugu krajnost koja, kao naknada za nepotreban utrošak čuvstva, bijaše spokojna, vesela, čak i neznatno pakosna, ona zaključki kako je jadni Charles Tansley otpao. To joj nije mnogo smetalo. Ako su njezinu mužu trebale žrtve (a jesu), rado mu je žrtvovala Charlesa Tansleyja, koji se bijaše otresao na njezina dječačica.

Još jedan časak, podignute glave, osluškivala je, kao da je očekivala neki uobičajen zvuk, nekakav pravilan mehanički zvuk; a onda, čuvši nešto ritmično, pola izrečeno pola ispjevano, što započe u vrtu, dok joj je muž šetao gore-dolje po terasi, nešto između graktanja i pjevanja, ona se još jednom umiri, ponovno uvjerenjena kako je sve u redu, i gledajući u knjigu na svojim koljenima nađe sliku periša sa šest sječiva što se mogao izrezati samo ako James bude vrlo pažljiv.

Iznenada jasan poklik, kao u mjesečara, upola razbuđenog, nešto kao

U jurišu spuškama i topovima

otpjevano krajnje glasno u njezinu duhu, učini da se ona zabrinuto osvrne kako bi vidjela čuje li ga tko. Samo Lily Briscoe, bilo joj je drago otkriti; a to nije smetalo. Ali prizor djevojke što je stajala na rubu tratine i slikala, podsjeti je; trebala je držati glavu što je moguće više u istom položaju za Lilynu sliku. Lilyna slika! Gospođa Ramsay se nasmiješi. Sitnih kineskih očiju i naborana lica, nije se mogla udati; njezino se slikanje nije moglo uzeti ozbiljno; ali ona bijaše nezavisno stvorenjce, gospođi Ramsay se zbog toga sviđala, i sjetivši se svojeg obećanja, sagne glavu.

Doista, gotovo je prevrnuo njezin slikarski stalak, naletjevši na nju razmahanih ruku, izvikujući »Hrabro i vično mi jezdismo«, ali se smilova i naglo okrenu, te odjaha da bi slavno poginuo, pretpostavljala je, na bregovima *Balaclave*² 3. Nije nitko istodobno bio tako smiješan i tako uznemiravajući. Ali sve dotle dok se ponašao tako, mašući i vičući, bila je sigurna; neće se zaustaviti i promatrati njezinu sliku. A to bijaše ono što Lily Briscoe ne bi mogla podnijeti. Čak dok je procjenjivala veličinu, obrise, boju, promatrajući gospođu Ramsay, što je s Jamesom sjedila na prozoru, izviđala je po okolišu, kako se tko god ne bi prikrao, te ga ona iznenada zatekla gdje promatra njezinu sliku. Ali sad, sa svim sjetilima što su joj živnula, promatrajući, naprežući se, dok joj se boja zida i *jacmanna*' s one strane zida ne upiše u oči, osjetila je kako netko izlazi iz kuće i ide prema njoj; i nekako je naslutila, po koracima, William Bankes, te iako joj kist zadrhta, ona sama, kao što bi da to bijaše gospodin Tansley, Paul Rayley, Minta Doyle ili bilo tko drugi, ne okrenu platno na travu, nego ga ostavi stajati. Kraj nje je bio William Bankes.

Njih su dvoje imali sobe u selu, te tako, dolazeći, odlazeći, rastajući se kasno na otiračima pred vratima, razmjenjivahu po neku o juhi, o djeci, o ovome ili o onome, što ih je vezalo; i kad je sada stajao pokraj nje na svoj sudački način (a bijaše dovoljno star da bi joj bio otac, botaničar, udovac, koji je vonjao na sapun, vrlo točan i čist), ona je samo stajala. I on je samo stajao. Njezine cipele bijahu izvrsne, primijetio je. Dopuštale su nožnim prstima prirodnu protegnutost. Stanujući s njom u istoj kući, opazio je također kako je uredna, ustaje prije zajutarka i izlazi slikati, vjero-

2. Balaclave (Balaklava) — grad u Ukrajini, znamenit po pobjedi saveznika u Krimskom ratu (1854.) i po samoubojstvenom jurišu engleske konjice, što je opjevao A. Tennyson.

3. *jacmanna* — neobična, nepoznata riječ; možda pokrajinsko ime nekog cvijeta ili neke boje...

vao je, sama; siromašna, vjerojatno, i svakako bez puti ili dražesti gospođice Doyle, ali sa zdravim razborom, po čemu je bila iznad te mlade dame. Na primjer, sada, kad je Ramsay naletio na njih vičući i gestikulirajući, osjećao je zasigurno da je gospođica Briscoe shvatila.

Netko je pogriješio.

Gospodin Ramsay je zurio u njih. Zurio je u njih, ali se činilo kao da ih ne vidi. Zbog toga im je oboma bilo nekako neugodno. Zajedno su vidjeli ono što nije trebalo vidjeti. Prodrli su u tuđu skrovitost. Stoga, Lily pomisli kako je vjerojatno tek isprika što se kretao, što je otišao izvan domašaja zvuka, kad gospodin Bankes gotovo odmah reče nešto o tome kako je prohladno i predloži malu šetnju. Ona pristade, naravno. Ali je teško odvojila oči od svoje slike.

Jacmanna bijaše svijetlo ljubičasta; zid upadno bijel. Ne bi smatrala za pošteno prtljati se u svijetlo ljubičastu i upadno bijelu boju, jer ih je vidjela tako, iako je bilo u modi od posjeta gospodina Paunceforta, vidjeti sve blijedo, otmjeno, poluprozirno. Jer ispod boje bijaše oblik. Mogla je to vidjeti tako jasno, tako nametljivo, kad je promatrala: kada bi uzela kist u ruku, sve se izmijenilo. U tijeku trenutka između slike i njezina platna spopadali su je zlodusi što bije često dovodili do ruba plača i zbog kojih je taj prijelaz od zamisli do djela strašan kao djetetu prolaz kroz mračan hodnik. Često se osjećala tako — boreći se protiv strašne nadmoći, da održi svoju odvažnost; da kaže: »Ali ja ovako vidim; ali ja ovako vidim«, i privine tako na grudi neki jadni ostatak svoje vizije, koju su tisuće sila nastojale otrgnuti od nje. A zatim isto tako, na taj hladan i vjetrovit način, kad je počela slikati, navali na nju i ostalo, njezina vlastita nedostatnost, beznačajnost, vođenje kućanstva ocu kraj Bromptonske ceste, i s mukom je suzdržavala poriv da se baci (hvala Bogu, da se dosad uvijek uspijevala oduprijeti) pred noge gospođi Ramsay i da joj kaže — ali što bi joj čovjek mogao reći? — »Volim vas?« Ne, to

ne bijaše istina. »Volim sve ovo«, pokazujući rukom na živicu, na kuću, na djecu? Bilo je to besmisleno, nemoguće. Čovjek ne može reći ono što bi htio. Sad je uredno poredala kistove u kutiju, jedan do drugog, i rekla Williamu Bankesu.

»Odjednom je zahladnilo. Čini se da sunce pruža manje topline«, reče gledajući oko sebe, jer bijaše dovoljno svijetlo, trava još mekano zagasito zelena, kuća je blistala u zelenilu s grimiznim cvjetovima gospodinove krunice, a gakuše su se glasale nejasnim graktajima s visokog plavetnila. Ali nešto pokretaše, ljeskaše, okretaše srebrno krilo u zraku. Napokon, bijaše rujna, sredina rujna i poslije šest sati uvečer. Odšetaše stoga niz perivoj u uobičajenom smjeru, mimo teniskog igrališta, pokraj visoke trave, do otvora u gustoj živici, što ga čuvahu *crveno-usijani žarači narančastih lijerova*⁴ poput žeravnica svij etlog užarenog ugljenvlja, između kojih se modre vode zaljeva činjahu modrije no ikad.

Dolažahu tu redovito svake večeri nagnani nekom potrebom. Kao da je voda otplavljivala i davala jedra mislima što su se ustajale na kopnu, a njihovim tijelima davala je čak i neku vrstu tjelesnoga oduška. Prvo, titraj boje preplavio bi zaljev plavetnilom, a od toga se srce širilo i tijelo plivalo, da bi ga sljedećeg trenutka zaustavila i sledila bodljikava crnoća nabranoga valovlja. A zatim, gore iza goleme crne hridi, što se gotovo svake večeri drugačije pojavljivala, tako da ju je čovjek morao tražiti i bio bi užitak kad se promolila, vodoskok bijele vode; a onda, dok se čekalo na to, čovjek je promatrao, na blijedom polukružnom žalu, kako val za valom neprestano ostavlja glatki premaz sedefa.

Stojeći tu, smiješili su se. Osjećahu zajedničku veselost, uzbuđeni uzbibanim valovima; a zatim hitrom oštroplivom jedrilicom, koja je, usjekavši krivulju u zaljevu, zastala; zadrhtala;

4. *Crveno-usijani žarači narančastih lijerova* je slobodan prijevod engl. *red-hotpokers*, što doslovno znači *crveno-usijani žarači ili žarila*, ali je to i naziv jedne južnoafričke biljke (*pokerplant*), stručno nazvane *Kniphofia uvaria*, koja ima narančaste ili grimizne cvjetove kopljasta oblika.

spustila jedro; a zatim, s naravnim nagonom da završe sliku, nakon ovoga brzoga gibanja, oboje pogledaše na pješčane humke u daljini, i mjesto doživljene radosti postadoše turobni — jer pojava bijaše tek djelimice potpuna, a djelimična zbog toga što su daleki prizori za milijun godina nadživljavali (mislila je Lily) promatrača i već su se stapali s nebesima što promatraju zemlju posve u spokoju.

Promatrajući udaljene pješčane brežuljke, William Bankes pomisli na Ramsayja: pomisli na put u Westmorlandu, pomisli na Ramsayja što sam ide cestom, okružen onom samoćom što se činila njegovim naravnim stanjem. Ali to je iznenada prekinula, sjeća se William Bankes (a to mora biti u vezi s nekim zbiljskim događajem), kokoš, što je raširenih krila štitila jato pilića, na što Ramsay, zastavši, pokaza štapom i reče »Ljupko-ljupko«, neobično nadahnuće u njegovu srcu, mislio je Bankes, što pokazuje njegovu priprostost, njegovu sućut prema malenima; ali njemu se činilo kao da njihovo prijateljstvo bijaše prestalo tu, na tome komadu puta. Nakon toga, Ramsay se oženio. Zatim, malo-pomalo, njihovo je prijateljstvo izgubilo svoju srž. Nije mogao reći tko je za to kriv, ali, nakon stanovita vremena, novina je ustupila mjesto ponavljanju. Susreli bi se da bi ponavljali. Ali u tom nijemom razgovoru s pješčanim humcima tvrdio je kako se njegova privrženost Ramsayju nije nikako smanjila; jer tu, poput tijela mladića što čitavo stoljeće počiva u tresetištu svježe rumenih usnica, bijaše njihovo prijateljstvo, položeno u svoj svojoj ošttrini i zbiljnosti preko zaljeva i među pješčanim brežuljcima.

Brinuo se radi tog prijateljstva a možda i da bi u svojem umu oslobodio sebe sama od prijekora da se sasušio i stisnuo — jer Ramsay živi s mnoštvom djece, dok je Bankes bez djeteta i udovac — brinuo se da Lily Briscoe ne bi kudila Ramsayja (na svoj način velikoga čovjeka), trebala bi razumjeti kako stvari stoje među njima. Započeto prije mnogo godina, njihovo je prijateljstvo presahnulo na vvestmorlandskoj cesti, gdje je kokoš svojim krilima štitila piliće;

nakon čega se Ramsay oženio, i kako su im se putevi razilazili, postojala je, a zaista bez ičije krivnje, neka težnja, da se ponavljaju kad se susretnu.

Jest. Tako je to. Završio je. Okrenuo se od prizora. I, pošavši da se vrati drugim putem, uz cestu, gospodin Bankes bijaše svjestan onih stvari kojih se ne bi sjetio da mu ti pješčani humci nisu otkrili tijelo njihova prijateljstva što počiva u tresetu svježih crvenih usnica — na primjer, Cam, djevojčica, najmlađa Ramsayjeva kći. Brala je potočnice na obali. Bijaše bijesna i strastvena. Nije htjela »dati cvijet gospodinu«, kao što joj je djevojka govorila. Ne! Ne! Ne! Ne da! Čvrsto je stisnula šaku. Srdito je toptala nogama. A gospodin Bankes se osjećao ostarjelim i rastuženim i kao da mu je time pokazala kako se varao u svojem prijateljstvu. Zasižno se ipak sasušio i stisnuo.

Ramsayjevi ne bijahu bogati, i bilo je pravo čudo kako su uspijevali izlaziti sa svime na kraj. Osmero djece! Hraniti od filozofije osmero djece! Evo još jednog od njih, Jaspera ovaj put, što je bazao mimo njih, zaputio se u lov na ptice, reče, nehajno, zakrenuvši Lily ruku kao da je držak na crpki, onako u prolazu, što navede gospodina Bankesa da kaže ogorčeno kako je ona miljenica. A trebalo je misliti i o naobrazbi (istina, gospođa Ramsay je imala nešto svoje gotovine), a da se i ne govori o dnevnom nošenju i deranju cipela i čarapa, koje su morale trebati takvoj »velikoj mladariji«, stasitim, uglastim, nemilosrdnim mladcima. A što se tiče toga da bi bio siguran koje je od njih koje, ili po kojem redu idu, bijaše iznad njegovih snaga. Privatno ih je nazivao po engleskim kraljevima i kraljicama; Cam Opaka, James Nemilosrdni, Andrew Pravedni, Prue Lijepa — jer Prue će imati ljepotu, mislio je, o tome nema nikakve dvojbe? — a Andrew pamet. Dok je išao uz cestu a Lily Briscoe govorila da i ne i odgovarala na njegove primjedbe (jer ona bijaše zaljubljena u sve njih, u cijeli svijet), on je procjenjivao Ramsayjev slučaj, žalio ga, zavidio mu, kao da ga je vidio kako sam sebe lišava sve one dike

usamljenosti i ozbiljnosti što ga okrunjivahu u njegovoj mladosti, da bi se opteretio konačno uzlepetalim krilima i kvocavim kućnim prilikama. Oni su mu nešto dali — William Bankes je to priznao; bilo bi ugodno da je Cam zatakнула cvijet u zapučak njegova kaputa ili mu se uzverala preko ramena, kao preko ramena svojeg oca, kako bi se nadvirila nad sliku erupcije Vezuva; ali oni su isto tako, što njegovi prijatelji nisu mogli ne opaziti, razorili nešto. Što bi stranac pomislio sada? Što li ova Lily Briscoe misli? Može li netko ne opaziti kakve je on navike stekao, nastranosti, slabosti možda? Zapanjivalo je kako čovjek njegova razbora može pasti na tako niske grane — ali to bijaše prejak izričaj — može ovisiti tako mnogo kao on od nečije hvale.

»Oh, ali«, reče Lily, »sjetite se njegova rada!« Kad god bi se »sjetila njegova rada«, ispred sebe bi uvijek vidjela velik kuhinjski stol. To je Andrewovo djelo. Upitala ga je o čemu su očeve knjige. »O subjektu i objektu i naravi zbilje«, reče Andrew. A kad ona reče »Zaboga«, nije imala ni pojma što to znači. »Mislite onda na kuhinjski stol«, reče joj on, »kad niste tu.«

Tako je uvijek vidjela, kad bi mislila na rad gospodina Ramsayja, izriban kuhinjski stol. Sad se smjestio u rašljama kruške, jer bijahu došli do voćnjaka. I s bolnim naporom sabranosti, usredila je svoj um, ne na srebrnoprsu koru debla ili na njegovo riboliko lišće, nego na sablasni kuhinjski stol, na jedan od onih izribanih daščanih stolova, žilavih i kvrgastih, kojemu se valjanost pokazala tijekom godina i godina mišićave čestitosti, što se bijaše tu zaglavio sa sve četiri noge u zraku. Naravno, ako su nekomu dani prolazili u takvom zoru uglastih bitnosti, u takvom svodenju dražesnih večeri, s njihovim plamencima oblacima i s plavetnilom i srebrom, na četveronogi stol od jelovine (a činiti tako bijaše svojstvo najosjetljivijih duhova), o takvom se ne može suditi kao o posve prosječnoj osobi.

Gospodinu Bankesu se sviđalo što mu ona nalaže »da misli o njegovu radu«. On je o njemu i razmišljao, i to vrlo često. Bezbroj

puta, reče, »Ramsay je jedan od onih ljudi što načine svoje najbolje djelo prije četrdesete«. Svoj je konačni prilog filozofiji dao u jednoj knjižici kad mu je bilo tek dvadeset i pet godina; ono što je kasnije slijedilo bijaše manje-više proširivanje, ponavljanje. Ali je inače malen broj ljudi koji nešto određeno pridonose bilo čemu, reče on, zastavši kraj kruške, pomnjivo očetkan, savjesno točan, izuzetno razborit. Odjednom, kao da je oslobođen kretnjom njegove ruke, provali iz nje tovar nagomilanih dojmova o njemu, i u snažnom usovu sasu se sve što misli o njemu. Bijaše to jedan osjećaj. Zatim u ushićenosti izbi bit njegova bića, kao drugi osjećaj. Bila je zapanjena snagom svojeg opažaja; njegova strogost; njegova dobrota. Štujem vas (tiho mu se obrati) u svakom atomu; vi niste tašti; vi ste posve neosobni; vi ste plemenitiji od Ramsayja; vi ste najplemenitiji ljudski stvor kojeg poznajem; nemate ni žene ni djeteta (bez ikakvog spolnog osjećaja, željela je gajiti tu samoću), živite za znanost (protiv njezine volje, kriške krumpira joj izbiše pred oči); hvala bi za vas bila uvreda; velikodušni, srdačni, junačni čovječe! Ali istodobno, ona se sjeti kako je sve dovle dovukao komornika, prigovarao što su psi na stolicama; sate i sate bi pripovijedao (sve dok gospodin Ramsay zalupivši vratima ne bi napustio sobu) o soli u povrću i o zlodjelima engleskih kuhara.

A kako se onda slagalo sve to? Kako čovjek prosuđuje ljude, misli o njima? Kako čovjek dodaje ovo ili ono, te zaključuje kako je ono što osjeća sviđanje ili nesviđanje? I kakvo je značenje pripisano tim riječima, napokon? I dok je stajala tu, očigledno zapanjena, kraj kruške, na nju se sasuše dojmovi o toj dvojici ljudi, te slijediti njezinu misao bijaše kao slijediti glas što odveć brzo govori a da bi se mogao olovkom zabilježiti, a taj glas bijaše njezin vlastiti što je sad govorio, bez poticaja, neporecive, vječne, protuslovne stvari, tako da se i brazde i izbočine na kori kruškina drveta neopozivo ukočiše za cijelu vječnost. Vi posjedujete veličinu, nastavi ona, a gospodin Ramsay je nema. On je sitničav, sebičan, isprazan, samoživ;

razmažen; on je tlačitelj; on na smrt ugnjetava gospođu Ramsay, ali on ima (obradi se ona gospodinu Bankesu) što vi nemate; vatrenu nesvjetovnost; na sitnice se on uopće ne osvrće; on voli pse i svoju djecu. On ih ima osmero. Vi nemate ni jedno. Zar nije neku noć sišao s dva kaputa i pustio da mu gospođa Ramsay podšiša kosu u zdjeli za puding? Sve se to uzletalo gore-dolje, poput roja mušica, od kojih je svaka izdvojena, i sve pod tako divnim nadzorom u nevidljivoj rastezljivoj mreži — plesalo je u Lilynu umu, po granju kruške, na kojoj je još visio u samom liku izriban kuhinjski stol, simbol njezina dubokog štovanja Ramsayjeva razuma, sve dok se njezina misao, što se sve brže i brže ispredala, ne rasprsnu od svoje vlastite jačine; ona se osjeti olakšanom; u blizini odjeknu pucanj, te poleti, bježeći od njegovih krhotina, preplašeno, raštrkano, neobuzdano jato čvoraka.

»Jasper!« reče gospodin Bankes. Krenuše putem kojim čvorci odletješe, preko zaravanka. Prateći rasulo hitrokrilih ptica na nebu, stupiše kroz prolaz u visokoj živici, nabasavši pravo na Ramsayja, koji zlokobno povika na njih, »Netko je pogriješio!«

Njegove oči, zacakljane od osjećaja, izazivačke od zlokobne jačine, za čas se sretoše s njihovima, i zatreptaše na samom rubu prepoznavanja; ali tada, podižući ruku napola do lica kao da bi htio odvratiti, zbrisati, u tjeskobi ćudljiva srama, njihovo uobičajeno zurenje, kao da ih moli nek za trenutak suspregnu ono za što on zna da je neminovno, kao da im nameće svoju djetinjastu zlovolju zbog prekidanja, ali ni u času otkrića nije se dao posve smesti, nego je odlučio čvrsto zadržati nešto od ovoga divnog osjećaja, ove nečiste rapsodije koje se stidio, ali u kojoj je uživao — on se naglo okrenu, i zalupi im pred nosom svoja privatna vrata; a Lily Briscoe i gospodin Bankes, pogledavši nelagodno u nebo, ugledaše kako se jato čvoraka, što ih je Jasper rastjerao puškom, smjestilo na vršcima brijestova.

»Pa čak ako sutra i ne bude lijepo«, reče gospođa Ramsay, podižući oči i pogledavši Williama Bankesa i Lily Briscoe u prolazu, »bit će još dana. A sad«, reče ona, misleći kako su njezine kineske oči Lilyna draž, onako nakošene na njezinu bijelom, naboranom, sitnom licu, što bi mogao otkriti opet samo vrlo oštrouman čovjek, »a sad ustani, da izmjerim nogu«, jer možda će ipak poći na svjetionik, te ona mora provjeriti treba li čarapa biti palac-dva duža.

Smiješeći se, jer joj je upravo toga časa divna pomisao bljesnula u umu — William i Lily bi se trebali uzeti — uze čarapu od šarene vune, s ukriženim iglama na njezinu grlicu, i omjeri je prema Jamesovoj nozi.

»Miruj, milo moje«, reče ona, jer zbog ljubomore, ne hotecći služiti kao mjera za svjetioničareva dječaćića, James se besmisleno vrpeljio; ako je tako nemiran, kako će ona vidjeti je li čarapa predu-ga ili prekratka? upita ga.

Ona podiže pogled — kakav ga je bijes spopao, njezinog najmlađeg, najdražeg — i vidje sobu, stolice, koji joj se učiniše strašno izlizanim, otrcanim. Utroba im bijaše, kao što neki dan reče Andrew, svuda po podu; ali koja je korist, pitala se, kupovati dobre stolice i ostaviti ih da se tu oštećuju cijelu zimu kad je kuća, tek s jednom staricom koja se brine o njoj, jamačno sva mokra od vlage? Ne mari; najamnina je bila upravo neznatna; djeca su tu kuću voljela; za njezina je muža dobro što je tri tisuće, ili ako mora biti točna: tri stotine, milja daleko od svoje knjižnice, predavanja i učenika; a bijaše mjesta i za goste. Prostirači, poljski kreveti, sablasni stolci i stolovi koji su odslužili svoj londonski život — ovdje su dobrodošli; uz to pokoja fotografija i knjige. Knjige su, mislila je, došle same po sebi. Ona nikad nema vremena da ih čita. Jao! Čak ni knjige što su joj poklonjene, s vlastoručnom posvetom samog pjesnika »Onoj čije se želje moraju poslušati«... »Sretnijoj Heleni naših dana«...

sramota je reći, ali ona ih nije čitala. Croomovo djelo *O umu* i Batesovo *O divljim običajima u Polineziji* («Milo moje, miruj«, reče ona) — ni jednu od tih knjiga čovjek ne može poslati na svjetionik. U jednom trenutku, pretpostavljala je, kuća će se toliko otrčati, te će se nešto morati učiniti. Ako bi se naučili brisati noge i ne unositi cijelu obalu sa sobom — nešto bi bilo. Rakove bi morala dopustiti, da Andrevv doista želi secirati ih, ili da Jasper vjeruje da se od morske trave može načiniti juha, to se ne bi moglo spriječiti; ili opet Rosini predmeti: školjke, trske, kamenje; jer njezina djeca bijahu nadarena, ali na posve različite načine. A posljedak je bio, uzdahnu ona, obuhvativši pogledom cijelu sobu od poda do stropa, dok je čarapu držala uz Jamesovu nogu, da su stvari svakoga ljeta bivale sve otrcanije i otrcanije. Prostirka je izbljedadjela; tapete se ljuštile; više se nije moglo pogoditi da su na njima ruže. Naravno, ako su svaka vrata u kući neprestano otvorena, i ni jedan bravar u cijeloj Škotskoj ne može popraviti prijevornice, stvari se moraju kvariti. Kakva je korist prebaciti zeleni kašmirski šal preko okvira slike? Za dva tjedna dobit će boju graškove juhe. Ali vrata su je uznemirivala; svaka su ostavljali otvorenima. Osluhnula je. Vrata sobe za primanje bila su otvorena; u trijemu isto tako; zvučilo je kao da su i vrata spavaonice otvorena; a prozor na stubama je doista bio otvoren, jer ga je ona sama otvorila. Da prozore treba otvarati, a vrata zatvarati — iako je tako jednostavno — nitko od njih nije mogao zapamtiti? Noću bi pošla u spavaonice sluškinja i našla bi ih zapečaćene kao krušnice, osim Marijine sobe, one švicarske djevojke, koja bi radije otišla u krevet bez kupke nego bez svježeg zraka, jer kad je doma, rekla je, »planine su tako divne«. Rekla je to prošle noći, promatrajući kroz prozor, sa suzama u očima. »Planine su tako divne«. Njezin otac umire tamo, gospođa Ramsay zna. Ostaju sad kao siročad. Dok je grdila i pokazivala (kako se posprema krevet, kako otvara prozor, s rukama što su se sklapale i širile kao u Francuskinje), sve se tiho svijalo oko nje, kad je djevojka govorila, kao što se nakon ljeta kroz

Sunčev sjaj ptičja krila sama od sebe svijaju tiho i plavetnilo ptičjeg perja se prelijeva od svijetlog ocjela do mekanog grimiza. Stajaše tu tiha jer se nema što reći. Imao je rak grla. Sjećajući se — kako je tu stajala, kako je djevojka rekla »Tamo doma planine su tako divne«, i nikakve nade nema, upravo nikakve, spopade je grč razdraženosti, i strogo govoreći, ona reče Jamesu:

»Miruj. Ne budi dosadan«, tako da je on odmah znao da je njezina strogost zbiljska, i ispružio je nogu, i ona je izmjerila.

Čarapa bijaše prekratka barem za pola palca, uzevši u obzir i činjenicu da je Sorleyjev dječčić sitniji od Jamesa.

»Prekratka je«, reče, »odveć je prekratka«.

Nitko sad nije bio tužniji od nje. Gorka i crna, napola dolje u tmuni, u zraci što se pružala od Sunčeve svjetlosti do dubine, možda se suza oblikovala; ta suza je potekla; vode se zabibaše, primiše je i smiriše se. Nitko nije nikad bio tako tužan.

Ali, je li to baš samo izgled? rekoše ljudi. Što bijaše iza toga — njezina ljepota, njezina blistavost? Je li sebi prosvirao lubanju, pitali su, je li umro tjedan dana prije nego što se oni vjenčaše — onaj drugi, prijašnji ljubavnik, o kojem se govorkalo? Ili nije bilo ništa? ništa osim neusporedive ljepote iza koje je živjela, i nije je mogla ničim uznemiriti? Jer iako je lako mogla reći, u nekom času prisnosti kad bi je ponijele priče o velikoj strasti, o poraženoj ljubavi, o osujećenom častoljublju, kako je to i ona sama spoznala, osjetila ili proživjela, nikad nije pričala. Uvijek bijaše šutljiva. Ona je dakle znala — znala je a da i nije iskusila. Njezina je jednostavnost proniknula u ono što bistri ljudi krivotvore. Uslijed jedinosti svojeg duha ona bi se obrušavala pravo kao kamen, sletjela bi točno poput ptice; ona joj je posve naravno podarila onaj nasrtaj i spuštaj duha u potrazi za istinom, što je oduševljavao, olakšavao, uzdržavao — možda i lažno.

»Priroda ima samo malo gline«, reče jednom gospodin Bankes, slušajući njezin glas preko telefona i uvelike uzbuđen njime iako mu

je prenosila tek obavijest o vlaku, »što je poput one od koje ste vi načinjeni«. Vidio ju je na drugom kraju telefonske žice, Grkinju, plavooku, pravonosu. Činilo mu se tako neprikladnim telefonirati ženi kao što je ona. Gracije su se, čini se, udružile na livadama sunovrata da slože takvo lice. Jest, on će vlakom za Euston u deset i trideset.

»Ali ona svoje ljepote nije ništa svjesnija od jednog djeteta«, reče gospodin Bankes, vrativši slušalicu i zaputivši se preko sobe da vidi kako napreduju radnici s hotelom što ga grade iza njegove kuće. I mislio je na gospođu Ramsay promatrajući gibanje među nedovršenim zidovima. Jer uvijek, mislio je, postoji nešto neskladno što bi trebalo dotjerati u skladu njezina lica. Nasadila bi lovački šešir na glavu; potrčala bi preko tratine u kaljačama da uhvati nestašno dijete. Tako, ako je čovjek mislio samo na njezinu ljepotu, mora imati na umu i drhtavu stvar, ono živo (uznosili su opeke preko uske daske dok ih promatraše) i ugraditi to u sliku; ili pak misli li on o njoj naprosto kao o ženi, mora joj priznati nešto od hira osobitosti; ili pretpostaviti neku skrivenu želju, da se odbaci kraljevsko dostojanstvo njezina oblika kao da joj dosađuje vlastita ljepota i sve što ljudi kažu o ljepoti, te ona samo želi biti poput ostalih ljudi, beznačajna. To nije znao. Nije znao. Mora na posao.

Pletući crvenkasto-smeđu rutavu čarapu, s glavom što joj se besmisleno ocrtavala ispred pozlaćenog okvira, zelenog šala što ga bijaše prebacila preko ruba okvira, i ovjerovljenog majstorskog djela Michelangela, gospođa Ramsay popravi ono što je maloprije bilo neuredno u njezinu držanju, podiže glavu, poljubi svojeg dječaćića u čelo. »Potražimo još jednu sliku za izrezati«, reče ona.

6

Ali što se bijaše dogodilo? Netko je bio pogriješio.

Trgnuvši se iz svojeg razmišljanja, ona dade značenje riječima

koje su u njezinu umu dugo bile besmisline. »Netko je pogriješio«. — Uperivši kratkovidne oči na svojeg muža, koji se sad spuštao prema njoj, postojano je zurila u nj dok joj njegova blizina ne otkri (ponavljanje glasova sparilo joj se u glavi) da se nešto dogodilo, da je netko pogriješio. Ali ni za što na svijetu nije mogla pogoditi što.

On se tresao; drhtao je. Sva njegova ispraznost, sve njegovo zadovoljstvo u vlastitoj blistavosti, jezdeći poput munje, divlji poput jastreba na čelu svojih ljudi u dolini smrti — raspalo se, razorilo. U jurišu, s puškama i topovima, smjelo i vično mi jahasmo, sunusmo kroz dolinu smrti, pucajući i grmeći — pravo na Lily Briscoe i Williama Bankesa. Drhtao je; tresao se.

Ni za što na svijetu ne bi ga oslovila, shvativši po poznatim joj znacima, odvrćenim očima, nekom čudnom stisnuću cijele osobe, kao da se umotao i potrebit je skrovitosti u kojoj bi ponovo mogao steći ravnovjesje, kako je uvrijeđen i uzmučen. Ona pomilova Jamesovu glavu; prenese na nj ono što osjeti za muža, i dok ga je promatrala kako žutom bojicom boji bijelu košulju nekoga gospodina u katalogu trgovine *Army and Navy Stores*, pomisli kako bi divno bilo da joj sin postane veliki umjetnik; a zašto i ne bi? Imao je veličaj no čelo. Zatim, pogledavši gore, dok je muž još jednom prolazio mimo nje, odlanu joj jer je otkrila kako je rasap zastrt; kućni život je likovao; običaj je odzujao svoj umirujući zuj, i kad je hotimice zastao, jer je opet došao do njih, šaljivo se sagne kraj prozora i hirovito pošaklja Jamesov ogoljeli list nekom grančicom, ona ga ukori zbog toga što je otprovio »onog jadnog mladića«, Charlesa Tansleyja. Tansley je morao otići i pisati svoju disertaciju, reče on.

»A i James će morati uskoro pisati svoju disertaciju«, dodade on podrugljivo, udarajući lagano grančicom.

Mrzeći svojeg oca, James odgurnu škakiljavu grančicu, kojom je on na njemu svojstven način, mješavinom strogosti i šaljivosti, podraživao голу nogu svojeg najmlađeg sina.

Pokušavala je dovršiti te dosadne čarape, kako bi ih sutra poslala Sorleyjevu dječačicu, reče gospođa Ramsay.

Nema ni najmanjeg mogućeg izgleda da se ide sutra na svjetionik, odsječe srdito gospodin Ramsay.

Kako zna? reče ona. Vjetar se često mijenja.

Izvanredna nerazumnost njezine primjedbe, ludost ženskih umora, rasrdi ga. Bijaše jahao dolinom smrti, stresen i potresen; a ona sad ide protiv činjenica, ulijeva djeci nadu u ono o čemu uopće nema govora, ustvari, laže im. Udari nogom o kamenu stepenicu. »Idi dođavola«, reče. Ali što je ona rekla? Naprosto da će sutra biti lijepo. A i može.

Ne može dok tlak u barometru pada i vjetar puše na zapad.

Ići za istinom s takvim zapanjujućim manjkom obzira prema čuvstvima drugih ljudi; razdirati tanke koprene uljudbe tako neodgovorno, tako okrutno, za nju to bijaše tako užasno nasilje nad ljudskom pristojnošću, da, ne odgovorivši ništa, zbunjena i zasljepljena, ona pognu glavu kao da pušta pljusak zubate tuče, mlaz prljave vode, daje poprška bez ikakva prigovora. Nije se imalo što reći.

On stajaše šutke kraj nje. Vrlo ponizno, najzad, reče kako će otići do obalne straže i upitati, ako ona to želi.

Nikoga nije toliko štovala koliko je štovala njega.

Nije imala ništa ni protiv toga, reče. Samo onda ne trebaju narezati sendviče— i to je sve. —Njoj dolaze, naravno, jer je žena, cijeli božji dan s ovim ili s onim; jedan hoće ono, drugi ovo; djeca rastu; često se osjeća kao da nije ništa drugo do spužva posve natopljena ljudskim osjećajima. Onda on kaže: Idi dođavola. On kaže: Mora biti kiše. On kaže: Neće biti kiše; i odjednom nebesa sigurnosti se rastvore pred njom. Nikoga na svijetu ne štuje ona više. Nije dostatno dostojna ni da mu veže vezice na cipelama, osjećala je.

Gotovo postidjen tom hirovitošću, tim razmahivanjem rukama dok juriša na čelu svojih četa, gospodin Ramsay još jednom prilično

smeteno takne gole noge svojeg sina, te onda, kao da ima njezino dopuštenje za to, uz kretnju koja neobično podsjeti njegovu ženu na velikog grivatog sivuća u zoološkom vrtu, što se valjajući vraća pošto je progutao ribu i pljuska tako da voda u bazenu spira čas jednu čas drugu stranu, zaroni u večernji zrak što je već istančano oduzimao bit lišću i živicama ali, kao za uzvrat, davao je ružama i klinčićima sjaj što ga ne imadahu danju.

»Netko je pogriješio«, reče on ponovo, koračajući preko terase.

Ali kako mu se prizvuk bijaše izvanredno izmijenio! Bijaše to kao u ptica kukavića; »usred lipnja spopadne ga sipnja«; kao da iskušavaše, tražeći pokusno, neki izražaj za novo raspoloženje, i kako mu je pri ruci tek ovaj, upotrijebi ga, iako bijaše neskladan. Ali smiješno je zvučalo — »Netko je pogriješio« — izrečeno tako, gotovo kao pitanje, bez ikakva uvjerenja, pjevno. Gospođa Ramsay nije mogla a da se ne nasmiješi, i ubrzo, šetajući dakako gore-dolje, on je mumljao, zatim prestao i zašutio.

Bijaše na sigurnom, ponovno se vratio u svoju skrovitost. Zastane da pripali lulu, pogleda još jednom na ženu i sina u prozoru, i kao što čovjek podigne oči sa stranice u brzovlaku, te ugleda seosko imanje, drvo, grozd kućica kao ilustraciju, potkrepu nečega na tiskanjoj stranici čemu se vraća, učvršćen i zadovoljan, tako, ne razlikujući ni sina ni ženu, njihov prizor ga učvrsti i zadovolji i posveti njegov napor da dođe do savršeno čista uvida u problem kojem sada namijeni sve snage svojeg blistavog uma.

Bijaše to doista blistav um. Jer, ako je misao poput tipaka na glasoviru, što su razdijeljene na toliko glasova, ili poput abecede od dvadeset šest slova u poretku, tad njegov blistavi um može bez ikakvih teškoća pretrčati sva ta slova jedno po jedno, čvrsto i sigurno, sve dok ne dođe, recimo, do slova Q. On je dosegao Q. Vrlo je malo ljudi u cijeloj Engleskoj ikada doseglo Q. Tu, zastavši na časak kraj kamene žare s geranijima, vidio je, ali sada posve u daljini, nalik djeci što skupljaju školjke, božanski nedužna i obu-

zeta sitnicama što su im pod nogama i nekako bez ikakve zaštite od opasnosti što je on naslućuje, ženu i sina, zajedno u prozoru. Njima je potrebna njegova zaštita; on im ju je dao. A nakon Q? Sto slijedi? Poslije Q ima vrlo mnogo slova od kojih je posljednje jedva vidljivo smrtničkim očima, nego se tek crveno ljeska u daljini. Z dosegne tek po jedan čovjek u svakom naraštaju. Pa ipak, da dosegne i R, bilo bi to nešto. Tu je barem Q. Čvrsto je držao Q. U Q bijaše siguran. To Q je mogao razjasniti. Ako je Q, onda je Q— R... Tu on istrese lulu, s dva ili tri glasna kuckaja o ovnovski rog što sačinjavaše držak žare, i nastavi. »Zatim R...« Tu se napne. Stisne se.

Svojstva što bi izbavila posadu broda izloženu uzavrelu moru a tek sa šest dvopeka i bocom vode — izdržljivost i pravednost, smišljenost, odanost, umijeće — pritekoše mu u pomoć. R je onda — što je R?

Zaklopac, poput kožnatog očnog kapka gušterova, zatreperi preko napetosti njegova pogleda i zamrači slovo R. U tome bljesku tmine on ču kako ljudi govore — da nije uspio — kako je R iznad njegovih snaga. On nikad neće dosegnuti R. Naprijed na R, još jednom. R —

Svojstva što bi u izgubljenoj ekspediciji na ledenim pustošima polarnoga svijeta načinila od njega vođu, vodiča, savjetnika, čija narav, što nije ni punokrvna ni malodušna, sa staloženošću promatra ono što će biti i sučeljava se s time — pritekoše mu ponovo u pomoć. R —

Gušterovo oko zatreperi još jednom. Žile mu se napnuše na čelu. Geraniji u žari postadoše zapanjujući vidljivi i, izloženu među listovima toga cvijeta, mogao je vidjeti, a da i nije želio, onu staru, onu očitu razliku između dvije vrste ljudi; s jedne strane postojani hodači nadljudske snage koji, mučno i ustrajno, ponavljaju po redu cijelu abecedu, svih dvadeset šest slova od početka do kraja; s druge strane, nadareni, nadahnuti koji, čudesno, u jednom bljesku

sažmu sva slova — na način genija. On genija nije imao; na to se nije pozivao: ali on je imao, ili je mogao imati, snagu da ponovi svako slovo abecede točno po redu od A do Z. U međuvremenu, on je zapeo kod Q. Naprijed, stoga, na R.

Osjećaji što ne bi posramili vođu koji, sada kad je snijeg počeo padati i planinski vrhunac se gubi u magli, zna da mora leći i umrijeti prije no što zora svane — prikradoše mu se, od čega mu poblijedi boja u očima, te on dobi, čak u te dvije minute šetnje po terasi, izblijeden izražaj usahle starosti. Pa ipak on neće umrijeti ležeći; potražiti će kakvu stjenovitu hridinu, i na njoj, očiju uprtih u oluju, nastojeći da do kraja prodre u tminu, umrijet će stojeći. Nikad neće dosegnuti R.

Stajaše kao ukopan, kraj žare, na kojoj su se prevjesili geraniji. Koliko ljudi na tisuću, na milijun, pitao se, uopće dosegnu Z? Jamačno, vođa izgubljene nade, može to sebe pitati i odgovoriti, ne počinivši izdaju prema ekspediciji iza sebe, »Jedan možda«. Jedan u cijelome naraštaju. Treba li njega okriviti zbog toga što nije taj jedan? Uzevši u obzir da se pošteno trudio, davao od sebe sve što je mogao sve dok mu nije više ništa ostalo? A njegova slava koliko traje? Dopustivo je čak i umirućem junaku da prije nego što umre razmišlja kako će ljudi kasnije govoriti o njemu. Njegova slava traje možda dva tisućljeća. A što su dva tisućljeća (upita gospodin Ramsay podrugljivo, zureći u živicu)? Doista, što su, pogledate li s vrhunca dolje na pustoš stoljeća? Sam kamen što ga čovjek odgurne cipelom trajat će dulje od Shakespearea. Njegovo vlastito svjetlo sjat će, ne vrlo svijetlo, godinu ili dvije, a onda će se stopit s nekom većom svjetlošću, a ova će se pretopit u neku još veću. (Zagleda se u tminu, u zamršenost grančica). Tko bi onda mogao optuživati vođu te izgubljene skupine koji se uostalom uspeo dovoljno visoko da vidi rasap godina i iščeznuće zvijezda, ako on, prije no što mu smrt oduzme udovima moć gibanja, prinese promrzle prste čelu i uspravi ramena, tako da kad potraga dođe, nađe njega mrtvog

na svojem položaju, divan lik vojnika? Gospodin Ramsay uspravi ramena i ispravi se kraj žare.

Tko će ga ukoriti, ako on, stojeći tako za trenutak, razmišlja o slavi, o potragama, o nadgrobnoj humci što je zahvalni sljedbenici podižu nad njegovim kostima? Napokon, tko će ukoriti vođu osuđene ekspedicije, ako, nakon pustolovine do krajnjih granica i napregnuća, do posljednje snage i sna u kojem mnogo ne mari hoće li se probuditi ili ne, sada on opazi po trncima u prstima da još živi, i sve u svemu nema ništa protiv toga da živi, nego traži suosjećajnost, viski, i nekoga komu će odmah ispriповijedati priču o svojoj patnji? Tko će ga okriviti? Tko se neće kriomice radovati kad junak odloži svoj oklop te se zaustavi kraj prozora i pogleda svoju ženu i sina što, u početku vrlo udaljeni, sad su postupno sve bliži i bliži, dok on jasno pred sobom ne ugleda usne i knjigu i glavu, iako još uvijek lju-pke i nepoznate zbog žestine njegove izdvojenosti i rasapa stoljeća i iščeknuća zvijezda, i napokon stavi lulu u džep i sagne pred njom svoju veličanstvenu glavu — tko će ga ukoriti što iskazuje štovanje prema ljepoti ovoga svijeta?

7

Ali sin ga je mrzio. Mrzio ga je zbog toga što im dolazi, što zastaje i promatra ih; mrzio ga je što ih prekida; mrzio ga je zbog zanosu i uzvišenosti njegovih kretnji; zbog veličanstvenosti njegove glave; zbog njegova iznuđivanja i samoljublja (jer on tu stajaše, naređujući im da ga slušaju); ali više od svega mrzio je zvučanje i podrhtavanje očevih osjećaja, što su, trepereći okolo njih, ometali savršenu jednostavnost i razboritost njegovih odnošaja s majkom. Gledajući netremice u stranicu, nadao se da će ga odagnati; pokazujući prstom neku riječ, nadao se privući majčinu pozornost, koja bi opet, znao je srdito, popustila istog onog časa kad otac zastane.

Ali uzalud. Ništa nije moglo udaljiti gospodina Ramsayja. On tu čekaše tražeći suosjećanje.

Gospođa Ramsay, koja bješe nemarno sjedila, sa sinom na ruci, napregnu se, i upola se okrenuvši, činilo se da se podiže s naporom, i da odjednom izli u okolni uzduh kišu energije, stup vodene prašine, izgledajući istodobno vesela i živahna kao da se sve njezine sile sliše u snagu, što je gorjela i rasvjetljavala (iako je šutke sjedila, ponovno uzevši čarapu), i u tu divnu plodnost, taj vodoskok životne prskaline, zagnjuri se pogubna neplodnost mužjaka, poput mjedenog kljuna, opustjelog i ogoljelog. On je tražio suosjećanje. Promašen je, reče. Gospođa Ramsay bijesnu svojim iglama. Gospodin Ramsay ponovi, ne skidajući očiju s njezina lica, da je promašen. Ona mu opet uzvratila. »Charles Tansley...«, reče ona. Ali njemu treba više od toga. Trebalo mu je suosjećajnosti, da bi bio siguran u svoj genij, prije svega, a onda da bude primljen u krug života, ogrijan i umiren, da mu se sjetila oporave, neplodnost oplodi, i sve sobe kuće ispune životom — soba za primanje; iza nje kuhinja; iznad kuhinje spavaonica; a s onu stranu njih dječje sobe; moraju biti opskrbjene, ispunjene životom. Charlesu Tansleyju, on je najveći metafizik svojega doba, reče ona. Ali njemu treba više od toga. On mora imati suosjećanje. Mora se uvjeriti kako i on živi u srcu života; da je potreban; ne samo tu nego diljem svijeta. Bljeskajući svojim iglama, pouzdana, uspravna, ona stvori sobu za primanje i kuhinju, ispuni ih sjajem; naredi mu nek se tu odmori, uđe i izade, nauživa se. Smijala se, plela je. Stojeći među njezinim koljenima, James je osjetio kako sva njezina snaga plamti, da bi je ispio i ugasio mjedeni kljun, jalovi mužjakovkrivomač, što je nemilosrdno udarao, tražeći neprestano suosjećajnost.

On je promašen, ponavljao je. Dobro, pogledaj onda, osjeti. Blješćući svojim iglama, osvrćući se okolo sebe, gledajući kroz prozor, u sobu, na samoga Jamesa, ona ga uvjeri, bez i najmanje trunke sumnje, svojim smijehom, svojim držanjem, svojom sposobnošću

(kao dadilja što noseći svjetiljku preko mračne sobe uvjerava jogu-
nasto dijete), da je sve zbiljsko; kuća bijaše puna; vrt u cvatu. Ako
se slijepo pouzda u nju, ništa mu neće naškoditi; ma kako se visoko
popeo ili duboko ukopao, neće ni jednoga časa biti bez nje. I budući
se tako hvastala svojom sposobnošću da okruži i zaštiti, jedva da
joj je ostala i ljuskica nje same po kojoj bi samu sebe prepoznala;
sve bijaše rasuto i potrošeno; i James, dok stajaše ukočen između
njezinih koljena, osjeti kako se ona podiže na vočku ružičasta
cvata lisnatu i usplesalih grana, u koju se zari mjeden kljun, jalovi
krivomač njegova oca, samoljubiva čovjeka, i udarajući zahtijevaše
suosjećanje.

Ispunjen njezinim riječima, poput djeteta koje zadovoljeno
odlazi, reče on, napokon, promatrajući je s poniznom zahvalnošću,
ojačan i obnovljen, kako će malo prošetati; promatrat će kako djeca
igraju kriket. I ode.

Odjednom, gospođa Ramsay kao da se savi, latice se sklopiše,
i cijelo se tkivo opusti od iscrpljenosti, tako da je imala snage tek
da pokrene prst, u izvanrednoj predanosti umoru, preko stranice
Grimmove bajke, dok je u njoj sve bilo, poput drhtaja u opruge što
se nategnula do kraja svoje protežnosti i sada se polagano smiruje,
od zanosa uspjeloga stvaranja.

Činilo se da svaki drhtaj tog bila, dok je odlazio, zahvati i nju
i njezina muža, i podari im oboma ono olakšanje što ga dvije
različite note, jedna visoka i jedna niska, daju jedna drugoj kad
se spoje. Štoviše, kad je odjek zamro, i ponovno se vratila bajci,
gospođa Ramsay ne samo što se osjećala tjelesno iscrpljena (kasni-
je, ne u tome času, ona se uvijek tako osjećala) nego njezin tjelesni
zamor bijaše osjenjen i nejasno neugodnim osjećajem drugačijega
podrijetla. Nije ona, čitajući na glas priču o ribarevoj ženi, točno
znala od čega to potječe; niti je sebi dopustila da joj se u riječi
potkrade nezadovoljstvo, kad je osjetila, pri okretaju stranice kad
zastade i začu tupo, zloslutno, zapljuskaj vala, kako to potječe

od ovoga: ona ne želi, ni za jedan jedini časak, osjećati se ljepše od njezina muža; a osim toga nije mogla podnijeti da ne bude u potpunosti uvjerena, kad s njim govori, u istinitost onoga što sama kaže. Da sveučilišta i ljudi traže njega, njegova predavanja i knjige i to da su te stvari od najviše važnosti — u sve to ona nije sumnjala ni jednoga časa; ali njihovi odnošaji, i to što joj on tako prilazi, otvoreno, tako da svatko može vidjeti, to ju je uzrujavalo; jer tad ljudi kažu kako on ovisi od nje, dok bi morali znati kako je od njih dvoje on taj koji je beskrajno važniji, a ono što ona daje svijetu, u usporedbi s njim, zanemarivo je zapravo. A onda opet, i ono drugo — što ona nije kadra reći mu istinu, što se boji, na primjer, reći mu za krov staklenika i koliko će stajati popravak, možda pedeset funti; a zatim o njegovim knjigama, plašeći se da on ne pogodi, a što je pomalo slutila, da njegova najnovija knjiga nije i njegova najbolja (što je zaključila po riječima Williama Bankesa); a zatim prikrivati dnevne sitnice, a djeca to vide, što ih opet opterećuje — sve je to umanjivalo cjelokupnu radost, čistu radost, sklad onih dviju nota, i zbog toga je taj zvuk zamukao sad u njezinu uhu s turobnim sniženjem tona.

Sjena bijaše na stranici; ona podiže glavu. Bio je to Augustus Carmichael, što se polagano vukao mimo nje, upravo sad, u času kad je bolno podsjetiti se neprimjerenosti ljudskih odnošaja, da je i najsavršeniji krhak i da ne može podnijeti ispitivanje kojem ga, jer voli svojeg muža, sada podvrgava; kad je bolno biti uvjeren u vlastitu nevrjednost, i biti spriječen u svojoj pravoj ulozi tim lažima, tim pretjerivanjima — bijaše to dakle upravo u tome času kad se tako sramotno izjedala nakon svojeg zanosa, da je gospodin Carmichael prošao pokraj nje, u žutim papučama, i neki zloduh u njoj nagna je da povikne, dok je on prolazio,

»Hoćete li unutra, gospodine Carmichael?«

On ne odvrati ništa. Uzimaše opij. Djeca su govorila kako mu je brada od toga požutjela. Možda. Ono što njoj bijaše bjelodano bilo je daje taj jadnik nesretan, da mu posjet njima svake godine dolazi kao bijeg, a ipak je svake godine osjećala isto; nije joj vjerovao. Ona reče: »Idem u grad. Hoćete li da vam donesem maraka, papira, duhana?« Osjetila je da se trgnuo. Nije joj vjerovao. Tomu bijaše kriva njegova žena. Sjetila se nepravičnosti njegove žene prema njemu, od čega ona sama postade hladna i nepristupačna, u onoj užasnoj sobici u St Johns Wood, kad je vlastitim očima vidjela kako ga ta odvratna žena tjera iz kuće. Bijaše neuredan; uvijek bi nečim polio kaput; pokazivao je zamor stara čovjeka koji više nema što činiti; a ona ga je istjerala iz sobe. Rekla je, onim svojim odvratnim načinom, »Gospođa Ramsay i ja želimo sada malo razgovarati«, i gospođa Ramsay je mogla vidjeti, jasno kao na dlanu, bezbrojne bijede njegova života. Je li imao dovoljno novca za duhan? Je li ga morao izmoliti od nje? Pola krune? Osamnaest penija? Oh, ona nije mogla podnijeti ni samu pomisao na sve one nedostojnosti što je on trpio od te žene. I stoga se sad (nije mogla pogoditi zašto, osim da je to na neki način bilo zbog te žene) on žacao i nje. Nikad joj ništa nije rekao. Ali što je još mogla učiniti za nj? Dana mu je sunčana soba. Djeca bijahu dobra s njim. Nikada ničim nije pokazala da ga ne želi. Zaista se trsila ponašati se prijateljski. Želite li poštanske marke, hoćete li duhana? Evo knjige koja će vam se možda svidjeti i tako dalje. A napokon — napokon (tu se ona nesvjesno uspravi, tjelesno, jer joj posta nazočan, kao što se rijetko događalo, osjećaj vlastite ljepote), napokon, njoj općenito nije bilo ni najmanje teško svidjeti se ljudima; na primjer: George Manning; gospodin Wallace; ma koliko glasoviti, dolazili bi na večer do nje, tiho, i razgovarali bi sami kraj njezina ognjišta. Nosila je okolo, i nije mogla a da toga ne bude svjesna, zublju svoje ljepote; uspravno bi je unosila u koju

god bi sobu ušla; i nakon svega, ma koliko je prikriovala i ma koliko se žacala jednoličnosti držanja koje joj je ona nametala, njezina joj ljepota bijaše očigledna. Njoj su se divili. Bijaše voljena. Ulazila bi u sobe u kojima su žalobnici. U njezinoj su nazočnosti tekle suze. Muškarci i žene, napuštajući množinu stvari, dopuštali bi sebi zajedno s njom odušak prostodušnosti. Uvrijedilo ju je što se on žaca nje. Vrijedalo ju je. A ipak ne posve jasno, ne zapravo. Smetalo joj je što je to došlo u času nezadovoljstva s njezinim mužem; osjećaj što gaje imala sad dok je gospodin Carmichael prolazio, tek kimnuvši na njezino pitanje, s knjigom pod rukom, u žutim papučama, da je osumnjičena; i da sva ta njezina želja da dadne, da pomogne, bijaše tek taština. Ona je radi vlastitoga samozadovoljstva tako nagonski željela pomoći, dati, kako bi ljudi mogli o njoj reći: »Oh gospođa Ramsay! Mila gospođa Ramsay... Gospođa Ramsay, naravno!« i trebati je, tražiti je, diviti joj se? Ne bijaše li to ono što je kriomice željela, i stoga kad jc se gospodin Carmichael žacao, kao što je činio i u tome času, povukavši se u neki zakutak u kojem će beskrajno sastavljati akrostihove, ne samo što se osjećae prekorenom zbog svojeg nagona, nego bijaše svjesna i sićušnosti jednoga dijela svoje osobnosti i ljudskih odnošaja uopće, kako su iznakaženi, kako su dostojni prezira, koliko su, u najboljem slučaju, sebični. Već otrcana i izrađena, i vjerojatno više ne (obrazi joj bijahu upali, kosa posijedjela) prizor što oči ispunjava radošću — bolje je da ona svoj duh posveti priči o ribaru i njegovoj supruzi i umiri tako taj svežanj osjetljivosti (ni jedno od njezine djece ne bijaše toliko osjetljivo kao on) svojeg sina Jamesa.

»Čovjeku se srce snuždilo«, čitala je na glas, »i on ne htjede poći«. Reče u sebi »Nije pravično«, pa ipak pođe. Kad dođe do mora, voda bijaše grimizna i tamno modra, pa siva i gusta, te ne više zelena i žuta, ali sve bijaše mirno. A on tu stajaše i reče — «

Gospođi Ramsay bi bilo milije da njezin muž nije bio izabrao upravo taj čas da se zaustavi. Zašto ne ode kako bijaše rekao pro-

matrati gdje djeca igraju kriket? Ali on ništa ne reče, promatrao je; kimao; odobravao; otišao dalje. Skliznu, vidjevši pred sobom onu živicu koja je toliko puta zaokružila neku stanku, označila neki zaključak, videći ženu i dijete, videći ponovno žare s rascvalim crvenim geranijima što tako često ukrašavahu razvoj njegove misli, i što su nosili, ispisano na svojem lišću, kao da su listići papira na kojima čovjek ispisuje pribilješke u žurbi čitanja — skliznu, vidjevši sve to, glatko u razmišljanje potaknuto člankom u Timesu o broju Amerikanaca što svake godine posjećuju Shakespeareovu kuću. Da Shakespearea nikad nije bilo, pitao se, bi li se svijet mnogo razlikovao od onoga što je danas? Ovisi li napredak uljudbe o velikim ljudima? Je li sudbina prosječnog ljudskoga bića bolja danas no u doba faraona? Je li sudbina prosječnog ljudskog bića, međutim, pitao se, mjerilo kojim prosuđujemo mjeru uljudbe? Vjerojatno ne. Možda i najviše dobro traži postojanje robovskoga staleža. Upravljač na dizalu podzemne željeznice vječna je nužnost. Ta mu je misao bila neugodna. Odmahivao je glavom. Da bi je izbjegao, potražio bi neki način da umani nadmoćnost umjetnosti. Dokazivao bi kako svijet postoji za prosječno ljudsko biće; kako su umjetnosti tek ures na vrhu ljudskoga života; one ne izrazuju sam život. Niti je za to potreban Shakespeare. Ne znajući točno zašto želi uniziti Shakespearea i priteći u pomoć čovjeku što vječito stoji na vratima dizala, naglo otkinu list sa živice. Sve će to trebati pripremiti za one mladiće u Cardiffu sljedećega mjeseca; mislio je; tu, na svojoj terasi, on se tek opskrbljuje krmivom i izletuje (odbaci list što ga je otrgnuo onako ćudljivo), poput čovjeka što se s konja sagiba da ubere kitu ruža, ili natrpava džepove lješnjacima, slobodno se šecući poljima i livadama krajine koja mu je poznata još od djetinjstva. Sve mu bijaše poznato; ovaj zaokret, onaj nogostup, prečica preko poljana. Tako bi provodio večernje sate, s lulom, razmišljajući ovo i ono o starim poznatim puteljcima i pašnjacima, što bijahu nabijeni poviješću one bitke, životom ovog državnika, pjesmama i pričicama

i brojevima, o ovome misliocu, o onome vojniku; sve vrlo svježje i jasno; ali na kraju puteljak, polje, pašnjak, rodna lijeska i cvjetna živica dovedoše ga onomu zavijutku puta na kojem bi uvijek sjahao, privezao konja uz drvo i nastavio dalje pješice. Došao je do ruba tratine i zagledao se u zaljev ispod nje.

Bijaše njegova sudbina, njegova svojstvenost, htio to ili ne, doći tako na rt kopna što ga more polako nagrizaše, i stajati tu, poput samotne morske ptice, posve usamljen. Bijaše to njegova snaga, dar, što je mogao odjednom odbaciti sve suvišnosti, stisnuti se i umanjiti tako da se činjaše golijim i osjećaše oskudnijim, čak tjelesno, ne izgubivši ipak ništa od jačine svojeg duha, i stajati tako na tome malom grebenu suočen s mrakom ljudskoga neznanja, kako mi ništa ne znamo, a more nagriza tlo na kojem stojimo — to bijaše njegova sudbina, njegov dar. Ali odbacivši, kad je sjahao, sve široke kretnje i stare trice, sve trofeje lješnjaka i ruža, i stisnut tako da je zaboravio ne samo slavu nego i vlastito ime, čak je i u toj pustoši bdio budnošću koja ne pošteđuje nikakvu utvaru i ne podnosi raskoš nikakvoga priviđenja, i u takvom liku izazivao je u Williama Bankesa (povremeno), u Charlesa Tansleyja (pokorno), i u svoje žene sada, kad je pogledala i vidjela ga kako stoji na rubu tratine, duboko štovanje i sućut i zahvalnost, kao stup poboden u dno tjesnaca, na kojem se galebovi odmaraju i o koji valovlje udara, što izaziva u radosnih posada osjećaj zahvalnosti zbog dužnosti koju je preuzeo da sam označi prolaz u tjesnacu za plime.

»Ali otac osmero djece nema izbora...«

Reče mrmljajući poluglasno, zatim zastade, okrenu se, uzdahne, podiže oči, potraži lik svoje žene što čita priče dječaku; napuni lulu. Okrenuo se od prizora ljudskog neznanja i ljudske sudbine i od mora što nagriza tlo na kojem stojimo, što bi, kad bi bio kadar čvrsto o tome razmišljati, moglo dovesti do nečega; i našao je utjehu u nečem tako sitnom, uspoređeno s uzvišenom temom što je upravo sada pred njim, da je bio sklon olako prijeći preko te ugone, pokuditi

je, kao da je biti zatečen sretnim u svijetu bijede za poštena čovjeka najprezreniji od svih zločina. To je bila istina; uglavnom bijaše sretan; imao je ženu; imao je svoju djecu; bijaše obećao za nekih šest tjedana govoriti »neke besmislice« mladici u Cardiffu o Lockeju, Humeju, Berkeleyju, i o uzrocima Francuske revolucije. Ali to i njegov užitak u tome, u izričajima što ih sastavlja, u gorljivosti mladeži, u ljepoti njegove žene, u nagradama što mu dolaze iz Svvanseaja, Cardiffa, Exetera, Southamptona, Kidderminstera, Oxforda, Cambridgea — sve se to moralo pogrditi i sakriti pod izražajem »govoriti besmislice«, jer on zapravo nije učinio ono što je mogao. Bijaše to krinka; bijaše to pribježište čovjeka koji se plaši vlastitih osjećaja, koji ne može reći »Ovo je što volim — ovo je što sam«; a bijaše to i prilično žalosno i odvratno Williamu Bankesu i Lily Briscoe, koji se pitahu čemu su potrebna takva zatajivanja; zašto mu uvijek treba hvale; čemu je čovjek tako smion u misli tako plašljiv u životu; kako je čudnovato što je istodobno i štovan i smiješan.

Poučavanje i propovijedanje — to je nešto izvan ljudske moći, podozrijevala je Lily. (Spremala je svoje stvari). Ako ste uzdizani u visine, morate nekako ljusnuti. Gospođa Ramsay mu je odveć lako davala ono što je tražio. Promjena mora onda jako uznemirivati, reče Lily. On se vrati od svojih knjiga i nalazi nas sve kako igramo igre i govorimo besmislice. Zamisli samo kakva je to promjena prema onome o čemu on razmišlja, reče ona.

Opet je jurio na njih. Sad se ukipio i promatra more u tišini. Sad se ponovno okrenuo.

9

Da, reče gospodin Bankes, promatrajući ga kako odlazi. (Lily je rekla nešto o tome kako ju je uplašio — tako je naglo prelazio iz jednog raspoloženja u drugo). Da, reče gospodin Bankes, stvarno je

šteta što se Ramsay ne može malo više ponašati poput ostalih ljudi. (Jer njemu se sviđala Lily Briscoe; s njom je mogao posve otvoreno razgovarati o Ramseyju). Zbog toga, reče on, mladi ne čitaju Carlylea. Razdražljivo staro prigovaralo koje se razbjesci ako je zobena kaša hladna, što će on nama propovijedati, bijaše kako je gospodin Bankes shvatio ono što mladež danas govori. Šteta je to doista ako mislite, kao što je on mislio, da je Carlyle jedan od velikih učitelja čovječanstva. Lily se sramila reći kako nije čitala Carlylea još od školskih dana. Kako je ona mislila, ljudima se Ramsay sviđao to više što misli da, ako njega boli mali prst, cijeli svijet mora propasti. To njoj nije smetalo. Jer tko bi se dao prevariti od njega? On je od vas otvoreno tražio da mu laskate, da mu se divite; njegove sitne smicalice ne mogu prevariti nikoga. Ono što se njoj ne sviđa jest njegova uskoća, sljepoća, reče gledajući za njim.

»Pomalo i licemjer?« natuknu gospodin Bankes, gledajući također u leđa gospodina Ramsayja, jer zar nije razmišljao o njihovom prijateljstvu, i kako mu je Cam odbila dati cvijet, i o svim tim dječacima i djevojčicama, i o njegovu vlastitom domu, punom udobnosti, ali sada, nakon smrti njegove supruge, prilično tihom? Naravno, on ima svoj rad... Unatoč svemu, želio je da se Lily složi s njim kako je Ramsay, što već reče, »pomalo licemjer«.

Lily Briscoe je nastavila odlagati svoje kistove, pogledajući gore, gledajući dolje. Gledajući gore, eno njega — gospodina Ramsayja — kako im se približava, zanjihan, bezbrižan, zaboravan, dalek. Pomalo i licemjer? Oh ne — najiskreniji od svih ljudi, najistiniti (evo ga), najbolji; ali, gledajući dolje, mislila je kako je obuzet samim sobom, kako je okrutan, nepravičan; i nastavila je gledati dolje, namjerice, jer samo tako može biti postojana, ostajući kod Ramsayjevih. Čim bi čovjek pogledao gore i vidio ih, preplavilo bi ih ono što ona nazivaše »biti zaljubljen«. Postali bi dijelom onog nezbiljskog ali prodirnog i uzbudljivog svemira kakav je svijet viđen očima ljubavi. Nebo je prianjalo uz njih; ptice pjevahu kroz njih. I,

što bijaše još uzbudljivije, također osjeti, dok promatraše gospodina Ramsayja kako prilazi i odlazi, i gospođu Ramsay kako s Jamesom sjedi u prozoru i oblak u gibanju i svijeno drvo, kako život, načinjen od sitnih odvojenih događaja koje čovjek doživljava jedan po jedan, postade svijen i cijel, poput vala što čovjeka podiže sa sobom i spušta ga dolje, sa zapljuskajem na obalu.

Gospodin Bankes očekivaše njezin odgovor. I ona upravo namjeravaše reći nešto pokudno o gospođi Ramsay, kako i ona na svoj način zabrinjava, kako je preuzetna, ili nešto u tome smislu, kadli gospodin Bankes svojim oduševljenjem učini posve nepotrebnim da ona kaže bilo što. Bijaše to upravo tako, uzevši u obzir njegove godine, prevalio šezdesetu, njegovu čistoću i njegovu neosobnost, i bijeli znanstveni ogrtač koji se ovijao oko njega. Za njega, kako gaje Lily vidjela, promatrati gospođu Ramsay bilo je oduševljenje, ravno, Lily je osjećala, ljubavima tuceta mladića (a gospođa Ramsay možda nije nikad izazvala ljubav tuceta mladića). Bijaše to ljubav, mislila je, pretvarajući se kao da pomiče platno, procijeđena i pročišćena; ljubav što nije ni pokušavala ščepati svoj predmet; nego poput ljubavi što je matematičari osjećaju za svoje simbole ili pjesnici za svoje izričaje, ona je težila proširiti se diljem svijeta i postati dijelom ljudskoga probitka. Takva je doista bila. Svijet bi je svakako i dijelio daje gospodin Bankes mogao reći zašto mu se ta žena tako sviđa; zašto je prizor kad ona čita bajku svojem sinčiću ostavljao na nj isti dojam kao i rješenje kakvog znanstvenog problema, tako da se utapao u razmišljanje o njemu, i osjećao, kao što bi se osjećao kad je dokazao nešto nepobitno o probavnom sustavu biljaka, da je divljaštvo ukroćeno, da je svrgnuta vladavina kaosa.

Takvo oduševljenje — jer kojim bi se to drugim imenom moglo nazvati? — učini da Lily Briscoe u cijelosti zaboravi ono što je htjela reći. Ne bijaše to ništa važno; nešto o gospođi Ramsay. I to je izbljedito pored ovog »oduševljenja«, ovog pogleda bez riječi, za

što je bila silno zahvalna; jer ništa nju ne bi toliko utješilo, oslobodilo zbrke života, i čudesno olakšalo njegov teret, kao ta uzvišena snaga, taj božanski dar, i ona to ne bi željela ništa više kvariti, dok tako traje, nego što bi htjela kršiti zraku Sunčeve svjetlosti što pada preko poda.

Ljudi bi trebali tako voljeti. To što je gospodin Bankes osjećao prema gospođi Ramsay (pogleda ga zamišljeno) pružalo je pomoć, oplemenjivalo je. Obrisa kistove jedan za drugim o komad stare krpe, ponizno, namjerice. Štitilo ju je štovanje koje prekriva sve žene; osjetila se hvaljenom. Nek on promatra; ona će pogledati potajno svoju sliku.

Najradije bi zaplakala. Slika bijaše loša, loša, beskrajno loša! Mogla ju je naslikati posve drugačije, naravno; boja je mogla biti tanja i bljeđa; obrisi prozračniji; tako bi je Pauncefonte vidio. Ali ona nije tako vidjela. Vidjela je boju što plamti na ocjelnu okviru; svjetlost leptirova krila na lukovima katedrale. A od svega toga ostalo je tek nekoliko nasumičnih naznaka našaranih na platnu. Tu sliku neće nikad gledati; neće nikad biti izložena, i čula je kako joj gospodin Tansley šapće u uho: »Žene ne umiju slikati, ne umiju žene pisati...«

Sad se sjetila što je namjeravala reći o gospođi Ramsay. Nije znala kako bi to rekla; ali je to imao biti neki prigovor. Neku noć joj je zasmetala stanovita preuzetnost. Promatrajući u razini Bankesova pogleda na nju, razmišljala je kako ni jedna žena ne može obožavati drugu kao što je on obožavao; one bi samo mogle potražiti sklonište u sjeni što ju je gospodin Bankes razastro nad njih obje. Promatrajući duž njegova traka, dodade mu svoju drugačiju zraku, pomislivši kako je ona nedvojbeno najljupkija od ljudi (nadnijeta nad knjigom); možda i najbolja; ali isto tako i različita od savršenog lika što se tamo vidio. Ali zašto različita, i kako različita, pitala se, stružući sa svoje palete one grudice plave i zelene boje što su joj se sada činile kao beživotno grumenje, pa ipak se zavjetova kako će

ih nadahnuti, nagnati da se gibaju, da teku, da izvrše sutra njezinu zapovijed. U čemu je različita? Kakav duh bijaše u njoj, ono bitno, po čemu biste, nađete li rukavicu u kutu počivaljke, prepoznali, po uvrnutom prstu, da je nedvojbeno njezina? Po brzini bijaše kao ptica, po izravnosti strelica. Bijaše svojeglava; voljela je zapovijedati (naravno, Lily se podsjetila, mislim na njezine odnošaje prema ženama, a ja sam opet mnogo mlađa, beznačajna osoba, što živi kraj ulice Brompton). Otvorila je prozore na spavaonici. Zatvorila je vrata. (Pokušala je u sebi početi na način gospođe Ramsay). Došavši kasno u noći, s laganim kucajem na vratima spavaonice, umotana u staru bundu (jer okvir njezine ljepote bijaše takav — uvijek postavljen nabrazinu, ali spretno), ona bi odglumila bilo što — Charlesa Tansleyja koji gubi kišobran; gospodina Carmichaela koji šmrče i ušmrkuje; gospodina Bankesa koji govori »kako se biljne soli gube«. Sve bi to ona umješno oblikovala; čak i zlobno iskrivila; i odlazeći do prozora, kao da joj se žuri — već je zora, vidi kako sunce izlazi — upola okrenuta, prisnije, ali još uvijek kroza smijeh, govorila bi da ona mora, da se Minta mora, da se sve one moraju udati jer na cijelome svijetu, ma kakve lovorike je zapale (a gospođa Ramsay nije nimalo marila za njezino slikanje), ma kakve trijumfe doživjela (a gospođa Ramsay ih je vjerojatno imala podosta), i tu se ona rastuži, smrkne, vrati u stolac, o ovome dvojbe nema: neudana žena (lagano joj pridržava ruku na čas), neudana žena propušta najbolje što život pruža. Činilo se kao daje kuća puna usnule djece i gospođa Ramsay osluškičavaše; zasjenjenih svjetala i redovita disanja.

Oh, ali, Lily će reći, ona ima oca; svoj dom; čak, da se odvažila reći, i svoje slikanje. Ali sve joj se to činilo tako sitnim, tako djevičanskim prema ovome drugom. Pa ipak, kako se noć bližila kraju, i bijela svjetlost razdvajala zastore, i s vremena na vrijeme neka bi ptica zacvrkutala u vrtu, prikupivši očajničku hrabrost, govorila bi o svojem vlastitom izuzetku od sveopćeg zakona; molila bi za to; voljela je biti sama; voli da je sama; ona nije stvorena za to;

i tako bi se suočila s ozbiljnim pogledom neusporedive dubine, i sučelila s jednostavnom sigurnošću (što je sad i djetinjasta) po kojoj je njezina draga Lily, njezina mala Brisk, naprosto budala. Sjeća se zatim kako je položila glavu na krilo gospođe Ramsay i smijala se i smijala se i smijala se gotovo histerično na pomisao o tome kako gospođa Ramsay s nepomutivim spokojstvom predsjedava nad sudbinama koje ona uopće ne razumije. Ona je sjedila tu, jednostavna, ozbiljna. Sad se ponovno pribrala—bijaše li to uvrnut prst rukavice? Ali u kakvo svetište je prodrila? Lily Briscoe napokon pogleda gore, i tu bijaše gospođa Ramsay, potpuno nesvjesna onoga što je izazvalo njezin smijeh, još uvijek onako predsjedavajući, ali sada bez ikakva traga svojeglavosti, a mjesto toga, nešto čisto, poput prostora što ga oblaci najzad otkriju — djelića neba što spava kraj Mjeseca.

Je li to mudrost? Je li to znanje? Ili je to, još jednom, varljivost ljepote, tako da su svi čovjekovi opaiaji, na pola puta do istine, zapetljani u zlatnoj mreži? Ili ona u sebi skriva neku tajnu koju zaista, Lily je vjerovala, ljudi za svijet moraju imati da bi uopće živjeli? Svatko ne može živjeti navrat-nanos, od danas do sutra poput nje. Ali ako znaju, mogu li drugome reći što znaju? Sjedeći na podu, s rukama oko koljena gospođe Ramsay, blisko koliko je već mogla biti, smiješeći se na pomisao kako gospođa Ramsay neće nikada spoznati razlog te težine, zamišljala je kako u komorama uma i srca žene koja nju, tjelesno, sada dotiče, bijahu, poput blaga u grobnicama kraljeva, pločice sa svetim natpisima, koji, kad bi ih čovjek mogao odčitati, naučili bi ga svemu, ali one se neće nikad izložiti, neće se nikada iznijeti u javnost. Kakvim se umijećem, poznatim ljubavi ili lukavstvu, poput vode nalivene u vrč, može postati nerazdvojivo isto, jedno s obožavanim predmetom? Može li to tijelo postići ili pak um, miješajući umješno po zamršenim hodnicima mozga? Ili srce? Može li ljubav, kako to ljudi nazivaju, sjediniti nju i gospođu Ramsay? jer ona nije željela spoznaju, nego jedinstvo,

ne natpise na pločicama, ne ništa što se može ispisati bilo kojim poznatim ljudskim jezikom, nego samu prisnost, koja je spoznaja, mislila je, oslonivši glavu na koljeno gospođe Ramsay.

Ništa se nije dogodilo. Ništa! Ništa kad je naslonila glavu na koljeno gospođe Ramsay. A ipak, znala je da su znanje i mudrost pohranjeni u srcu gospođe Ramsay. Kako onda, pitala se, ljudi doznaju ovo ili ono jedni o drugima, kad su tako zapečaćeni? Samo poput pčele, privučen nekom slatkoćom ili britkoćom u zraku što je nedokučiva dodiru ili ukusu, čovjek obilazi kupolastu košnicu, krstari pustarama uzduha nad zemljama samog svijeta, a zatim oblijeće košnice s njihovim brujanjima i micanjima; košnice koje su ljudi. Gospođa Ramsay ustade. Lily ustade. Gospođa Ramsay izade. Dane i dane osjećao se oko nje, kao što se nakon sna osjeća neka mala promjena na osobi o kojoj se sanjalo, živi od svega što je rekla, zvuk brujanja i, dok je sjedila u pletenom naslonjaču kraj prozora sobe za primanje, imala je, u Lilynim očima, uzvišen lik; lik kupole.

Ta zraka dođe u razinu s onom gospodina Bankesa pravo prema gospođi Ramsay, što tamo sjedi čitajući s Jamesom na koljenu. Ali dok je još promatrala, gospodin Bankes je prestao. Stavio je naočale. Uzmaknuo je za jedan korak. Podigao je ruku. Tek što je malo stisnuo svoje bistre plave oči, kadli Lily, uzbudivši se, opazi što on smjera, te ustuknu poput pseta kad ugleda ruku podignutu na udarac. Najradije bi zgrabila sliku sa stalka, ali u sebi reče: Mora se. Napregnu se da izdrži užasnu kušnju što će netko promatrati njezinu sliku. Mora se, reče, mora se. I ako se već mora gledati, onda je gospodin Bankes bio manje pogibeljan od nekoga drugog. Ali da će ičije oči ugledati ostatak njezine trideset i tri godine, naslage svakodnevnog života, pomiješane s nečim tajnijim nego što je ikad izrekla ili pokazala u tijeku svih tih dana — bijaše prava duševna muka. Ali istodobno bilo je to i neizmjereno uzbudljivo.

Ništa ne bi moglo biti hladnije i tiše. Izvadivši džepni nožić,

gospodin Bankes pokuca o platno koštanim držakom. Što je htjela naznačiti trokutnim grimiznim likom »upravo tu«, upita je.

To je gospođa Ramsay kako čita Jamesu, reče. Bila je svjesna njegove primjedbe — da nitko ne bi pogodio kako je to ljudski lik. Ali ona nije ni namjeravala izraziti sličnost, reče. Ali zašto je onda uzela njih dvoje, pitao je. Zaista zašto? Osim što je tamo, u tome kutu, bilo svjetlo, a ovdje, u ovome, osjećala je potrebu za tamom. Jednostavno, očigledno, obično, kao što jest, gospodin Bankes se raspitivao. Majka i dijete onda — predmet sveopćeg štovanja, a u ovom slučaju majka je i čuvena po ljepoti — mogu se svoditi, razmišljao je, na grimiznu sjenu a da to ipak ne bude neko neštovanje.

Ali to nije slika njih, reče ona. Ili, ne u njegovu smislu. Postoje i drugi načini na koje se oni mogu štovati. Na primjer, s pomoću sjene ovdje, a svjetlosti tamo. Njezino je štovanje poprimilo taj oblik, ako, kao što ona nejasno pretpostavljaše, slika mora biti štovanje. Majka i dijete mogu se svesti na sjenu a bez nekog neštovanja. Svjetlost ovdje zahtijeva sjenu tamo. Razmišljao je. Zanimalo ga je. Primio je to znanstveno, u posve dobroj namjeri. Istina je da su sve njegove predrasude na drugoj strani, objašnjavao je. Najveća slika u njegovoj sobi za primanje, koju su slikari hvalili, prikazivala je trešnje u cvatu na obali Kenneta. Bijaše proveo svoj medeni mjesec na obalama Kenneta, reče. Lily mora doći i vidjeti tu sliku, reče. Ali sad — on se okrenu, podignutih naočala radi znanstvenog istraživanja platna. Budući da su posrijedi odnošaji mase, svjetlosti i sjena, koje on, da bude iskren, nikada ranije nije proučavao, želio bi da mu se to objasni — što je htjela time postići? Te on pokaza prizor ispred njih. Ona pogleda. Nije mu mogla pokazati što time želi načiniti, čak to ni sama ne vidi bez kista u ruci. Ona zauze još jednom svoj stari slikarski položaj sa zamagljenim očima i nekako rastreseno, podredivši sve svoje ženske dojmove nečem mnogo širem; još jednom je bila u vlasti onog viđenja što joj se jednom jasno objavilo a sad mora tragati među živicama i kućama i maj-

kama i djecom — za svojom slikom. Pitanje glasi, sjetila se, kako povezati ovu masu na desnoj strani s onom na lijevoj. Mogla bi to postići povlačeći crtu grane preko toga; ili pak ispuniti prazninu u prednjem dijelu nekim predmetom (možda Jamesom). Ali postoji pogibelj da bi se time razorilo jedinstvo cjeline. Ona zastane; ne želi mu dosađivati; lagano podigne platno sa stalka.

Ali ono je bilo viđeno; bijaše joj oduzeto. Ovaj je čovjek podijelio s njom nešto duboko prisno. I, zahvaljujući za to gospodinu Ramsayju i gospođi Ramsay i času i mjestu, pripisavši svijetu moć o kojoj nije ni slutila, da se čovjek može zaputiti niz tu dugu galeriju, ne više sam, nego ruku pod ruku s nekim — ona škljocnu zapo-rom svoje kutije za boje, snažnije no što bi potrebno, a taj škljocaj činilo se da zauvijek kolobarom opasava kutiju, tratinu, gospodina Bankesa, i onu nestašnu zločku, Cam, što projuri mimo njih.

10

Jer Cam se gotovo za palac okrznu o stalak; ne htjede zastati kod gospodina Bankesa i Lily Briscoe; iako je gospodin Bankes, koji bi i sam rado imao kćer, ispružio ruku; ne htjede zaustaviti se ni kod oca, o kojeg se gotovo okrznu također za jedan palac; niti pak kod majke, koja je zvala »Cam! Dođi malo ovamo!« dok je projurila mimo nje. Hitjela je poput ptice, puščanog zrna ili strijele, gonjena kojom željom, ispaljena od koga, usmjerena na koga, tko bi znao? Što, što? Razmišljala je gospođa Ramsay, promatrajući je. Mogla je to biti tek pojava — školjke, tačaka, vilinskog kraljevstva na udaljenoj strani živice; ili možda užitak u brzini; nitko to ne zna. Ali kad gospođa Ramsay vikne po drugi put »Cam!«, zrno se zaustavi usred putanje, i Cam se stade vraćati zastajkujući, otrgnuvši usput jedan list za majku.

O čemu li ona sanjari, pitala se gospođa Ramsay, vidjevši je

zaokupljenu, dok je tu stajala, nekom vlastitom mišlju, tako da mora dva puta ponoviti poruku — upitaj Mildred, jesu li se vratili Andrew, gospođica Doyle, i gospodin Rayley? — te riječi kao da su bačene u bunar, gdje su se, ako je voda bistra, toliko izvanredno iskrivljivale, tako da se, dok su još padale, vidjelo kako se izvijaju da bi isprele tko zna kakvu mrežu na dnu dječjeg uma. Kakvu će poruku Cam prenijeti kuharici? Pitala se gospođa Ramsay. I samo čekajući strpljivo, i slušajući kako je tamo u kuhinji neka starica veoma rumenih obraza, što ispija juhu iz zdjele, gospođa Ramsay bi napokon potaknula onaj papagajski nagon što je posve točno uhvatio riječi kuharice Mildred i sad ih može prenijeti, ako se čeka, u bezbojnu pjevušenju. Premećući se s noge na nogu, Cam ponovi riječi: »Ne, nisu, a ja sam rekla Elleni da pospremi iza čaja.«

Minta Doyle i Paul Rayley nisu se, dakle, vratili. To može značiti, mislila je gospođa Ramsay, samo jedno. Mora ga uzeti, ili odbiti. Otići ovako nakon objeda u šetnju, iako je i Andrew s njima — što će to reći, osim da je odlučila, točno, mislila je gospođa Ramsay (a njoj vrlo, vrlo draga bijaše Minta), uzeti tog dobroćudnika, koji možda nije blistav, ali, mislila je gospođa Ramsay, shvativši kako je James povlači za skut da mu dalje na glas čita o ribaru i njegovoj ženi, ona je u svojem srcu bezgranično više voljela glupane od onih pametnih što pišu rasprave; na primjer, od Charlesa Tansleyja. Uostalom, to se već moralo dogoditi dosad, ovako ili onako.

Ali pročitaj: »Sljedećeg jutra žena se prva probudi, bi to u samo svanuće, i iz postelje ugleda pred sobom prekrasnu zemlju. Muž je još ležao...«

A kako bi Minta i mogla sada reći da ga neće? Ne može to ako je pristala cijelo poslijepodne lunjati okolo sama s njim — jer Andrew će odlutati u potragu za rakovima — ali će Nancy možda ostati s njima. Pokušavala je sjetiti se njihova izgleda dok su stajali na vratima trijema nakon objeda. Stajahu tu, pogledajući u nebo, pitajući se kakvo će biti vrijeme, a ona bijaše rekla, djelimice želeći

prikriti njihovu stidljivost, djelimice ohrabriti ih na izlazak (jer joj se Paul svidao).

»Nema ni jednog oblačića nigdje«, na što je mogla osjetiti kako se mali Charles Tansley, koji ih bijaše pratio, prigušeno zahihota. A ona je tako namjerice rekla. Je li Nancys njima ili ne, nije mogla biti sigurna gledajući s jednoga na drugo okom svojeg uma.

Čitala je dalje: »Ali ženo«, reče čovjek, »zašto da mi kraljujemo? Ja ne želim biti kralj.« »Dobro«, reče žena, »ako ti nećeš, ja hoću; idi iver-ribi; ja ću biti kralj.«

»Udi ili izadi, Cam«, reče ona, znajući kako Cam privlači samo riječ »iver-riba« i da će kao i obično za časak se vrpolti i tući s Jamesom. Cam odjuri. Gospođa Ramsay nastavi čitati, s olakšanjem, jer ona i James imaju isti ukus i ugodno im je kad su zajedno.

»Akad on dođe do mora, ono bijaše potpuno sinje, a voda je ključala iz dubina, i smradno vonjala. Onda on pride, zastade i reče:

»Iver, iver-ribo u dubini,
ja te molim, ovo mi učini;
jer, Ilsabil dobra, moja žena ta
ne želi isto što želim ja.«

»Pa dobro, a što ona hoće?« reče iver-riba. A gdje li su oni sada, pitala se gospođa Ramsay, čitajući i razmišljajući, sve u isto vrijeme; jer je priča o ribaru i njegovoj ženi bila poput duboka glasa što blago prati napjev, što s vremena na vrijeme neočekivano prijede u melodiju. A kad će joj reći? Ako se ništa ne dogodi, morat će ozbiljno razgovarati s Mintom. Jer ne može samo tako tumarati svuda unaokolo, čak ako je i Nancy s njima (ponovno je pokušavala, ali bez uspjeha, prizvati u sjećanje njihova leđa što se spuštahu niz stazu, i prebrojiti ih). Ona je odgovorna Mindnim roditeljima—Sovi i Palici. Nadimci koje im bijaše nadjenula izbiše joj u pamet dok je čitala. Sova i Palica — jest, uvrijedili bi se da čuju — a jamačno će čuti —kako su Mintu, u gostima kod Ramsayjevih, vidjeli i tako

dalje, i tako dalje, i tako dalje. »On je nosio vlasulju u Donjem Domu, a ona ga je valjano pomagala na vrhu stuba«, ponavljala je izvlačeći ih iz svojega uma s pomoću tog izričaja, što ga je, vraćajući se s nekog posijela, bila skovala da zabavi svojeg muža. Bože, Bože, reče u sebi gospođa Ramsay, kako su proizveli ovu nesklapnu kćer? Ovog nestaška Mintu, s rupom na čarapi? Kako je opstala u onoj zloslutnoj okolini, u kojoj sluškinja uvijek lopaticom za smeće odstranjuje pijesak što ga je papagaj rasuo, a razgovor je gotovo u cijelosti sveden na izvanredne pothvate — možda zanimljive, ali ipak ograničene — te ptice? Naravno, pozvali su je na objed, čaj, večeru, i konačno da ostane kod njih u Finlayju, što je dovelo do stanovitog okapanja sa Sovom, njezinom majkom, i do više posjeta, više razgovora, više pijeska, i doista na kraju, ona se dostatno nalagala laži o papigama za cijeli život (kako bijaše rekla te večeri svojem mužu, vraćajući se s posijela). Međutim, Minta se vratila... Jest, došla je, pomisli gospođa Ramsay, osjećajući nekakav trn u zapletaju te misli; a otpetljavši je otkri kako je to ovo: žena ju je jednom optužila kako joj »otima naklonost njezine kćeri«; nešto što bijaše gospođa Doyle rekla podsjeti je ponovo na tu optužbu. Da želi gospodariti, da se želi umiješati, natjerujući ljude da vrše njezinu volju — to bijaše optužba protiv nje, koju je ona smatrala najnepravednijom. Kako ona može spriječiti da ne izgleda »upravo tako«? Nitko joj ne može prebaciti kako se trudi ostaviti dojam. Često se sama stidi svoje vlastite neurednosti. A ne želi ni zapovijedati, niti je raspoložena gospodarski. To prije vrijedi za bolnice, odvodne prokope i mljekarstvo. Te je se stvari strastveno dojmiše, i ona bi, kad bi joj se pružila prilika, najradije ljude šćepala za šiju i prisilila ih da pogledaju. Na cijelom otoku ni jedne bolnice. Što je sramota. Mlijeko što vam ga u Londonu dostave na kućni prag naprosto je smeđe od prljavštine. To bi trebalo zakonski progoniti. Uzorno mljekarstvo i bolnica ovdje — za to dvoje bi se i sama rado pobrinula. Ali kako? Sa svom ovom djecom? Kad ona malo poo-

drastu, onda će možda imati vremena; kad sva budu išla u školu.

Oh, ali nikako ne bi htjela da James ili Cam ostare makar i za dan. To dvoje bi najradije zadržala zauvijek ovakvima kakvi su, zlodusi zloće, anđeli užitka, da ih nikad ne vidi kako izrastaju u dugonoga čudovišta. Ništa ne može naknaditi taj gubitak. Kad je upravo sad pročitala Jamesu »i bijaše tu mnoštvo vojnika s talambasima i trubljama«, njemu oči potamnješe; ona pomisli: zašto moraju odrasti, te izgubiti sve to? On je najnadarenije, najosjetljivije od njezine djece. Ali svi, pomisli, mnogo obećavaju. Prue, savršen anđeo s ostalima, a sada bi pokatkad, osobito noću, čovjeku nestajalo daha od njezine ljepote. Andrew — čak je i njezin muž priznao kako je njegov dar za matematiku izvanredan. A Nancy i Roger, sad oboje bijahu divlji stvorovi, što po cijeli božji dan skakuću okolo. Sto se tiče Rose, usta su joj prevelika, ali ima izvanredan dar u rukama. Ako su priređivali šarade, ona bi načinila odjeću; načinila bi sve; najviše je voljela uređivati stolove, cvijeće, i sve ostalo. Ne sviđa joj se što Jasper strijelja ptice; ali to je samo jedan stupanj u razvoju; svi oni prolaze takve stupnjeve. Zašto, pitala se oslonivši podbradak o Jamesovu glavu, moraju odrasti tako brzo? Zašto moraju ići u školu? Tako bi voljela da uvijek ima jedno djetešce. Najsretnija je kad joj je ono u naručju. I onda neka ljudi slobodno kažu kako voli gospodariti, zapovijedati, upravljati; njoj to ne smeta. I, dodirnuvši njegovu kosu usnicama, pomisli kako on više nikad neće biti tako sretan, ali se odmah zaustavi, jer se sjeti koliko se njezin muž gnjevi što ona tako govori. Pa ipak, to je istina. Sada su djeca sretnija nego što će ikad biti. Priboru za čaj od deset penija Cam se dane i dane radovala. Čuje ih čim se probude kako lupaju i viču gore na katu. Gurajući se dolaze hodnikom. Vrata se onda rastvore i oni uđu, svježi kao ruže, čista pogleda i posve budni, kao da sam taj ulazak u blagovaonicu za zajutrak, koji ponavljaju svaki dan svojega života, bijaše njima zbiljski događaj; i tako dalje, s ovim ili s onim, cijeli božji dan, sve dok ona ne ode gore da im kaže laku noć, i zatekne

ih ograđene u krevetićima poput ptica među trešnjama i malinama gdje još pričaju priče o nečem neznatnom — što bijahu čuli, što su pokupili u vrtu. Svako je od njih imalo svoje malo blago... I onda bi sišla i rekla mužu: Zašto moraju odrasti i izgubiti sve to? Nikad više neće biti tako sretni. On bi se srdio. Zašto tako mračno gledati na život? rekao je. To nije razborito. To je nastrano; i sama misli da je tako; da je sa svom svojom sjetom i očajem on sretniji, u cijelosti puniji nade, nego što je ona. Manje je izložen ljudskim brigama — možda je u tome uzrok. Ima uvijek svoj rad u koji se može povući. Nije ona »pesimistična«, kao što je on optužuje. Samo ona je mislila kako život — i komadić vremena izbi joj pred oči, njezinih pedest godina. Bijaše to tu pred njom — život. Život: razmišljala je, ali ne dovrši svoju misao. Pogledala je u život, jer ima jasan osjećaj o njemu, o nečem osobnom što nije dijelila ni s djecom, ni s mužem. Između njih se odvijala neka vrsta posla pri čemu je ona bila na jednoj, a život na drugoj strani i uvijek se trsila da ga nadmudri, kao i on nju; a katkad su i pregovarali (kad bi sjedila sama): bilo je, sjetila se, i velikih pomirbenih prizora; ali pretežno, što je doista neobično, mora priznati kako osjeća užasnim sve to što naziva životom: neprijateljskim i pripravnim da se okomi na vas ako mu pružite priliku. A postojahu i vječni problemi: patnja, smrt; siromasi. Čak i tu bijaše neka žena što umire od raka. Pa ipak, rekla je svoj toj djeci, morate ići do kraja. Osmerim ljudima neprestano je to govorila (a račun za staklenik bit će pedest funti). Iz toga razloga, znajući što ih očekuje — ljubav i slavljublje i bijeda samoće na turobnim mjestima — često je imala taj osjećaj. Zašto moraju odrasti i izgubiti sve to? Azatim reče u sebi, zamahnuvši svojim mačem na život: besmislice. Oni će biti savršeno sretni. A ona, evo tu, razmišljala je kako je život prilično mračan, i nagovara Mintu da se uda za Pauia Rayleyja; jer bez obzira na to što ona osjeća o vlastitoj nagodbi sa životom, a doživjela je ono što se svakomu ne mora dogoditi (nije to imenovala ni sebi samoj) — bijaše nagnana, odveć brzo znala je, gotovo kao da

je to stanovit spasonosan izlaz i za nju samu, da kaže: kako se ljudi moraju vjenčavati; kako ljudi moraju imati djecu.

Je li se varala u tome, pitala se, razmatrajući vlastito ponašanje za posljednjih tjedan dana ili dva, i pitala se nije li ona doista prisiljavala Mintu, kojoj je tek dvadeset i četvrta, da se odluči na takav korak. Bijaše joj neugodno. Nije li se smijala tome? Nije li opet zaboravila kako ona snažno utječe na ljude? Za brak su potrebna — oh, sva moguća svojstva (račun za staklenik bit će pedeset funti); jedno — ona ga ne navede — koje je bitno; ono što su ona i njezin muž imali. Imaju li ga i oni?

»Tad on navuče hlače i pobježe kao luđak«, čitala je. »Ali vani bijaše bjesnila strašna oluja i tako je snažno puhalo, da je s mukom ostajao na nogama; rušile su se kuće, padalo je drveće, gore su se tresle, stijenje se valjalo u more, nebesa bijahu sasvim mračna, grmjelo je i sijevalo, a na pučini se dizalo crno valovlje visoko kao crkveni tornjevi i planine, s bijelom pjenom na vršcima.«

Okrenula je stranicu; preostalo je još nekoliko redaka, te će dovršiti priču, iako je već prošlo vrijeme za odlazak na počinak. Bijaše kasno. To joj reče svjetlost u vrtu; bjeloća cvijeća i sivoća lišća udružuje se da bi izazvali u nje osjećaj tjeskobe. Sto je ono čega se odmah nije sjetila. Sjetila se; Paul, Mirna i Andrew još se nisu vratili. Ponovno prizva u pamet skupinicu na terasi pred vratima trijema, kako stoje i gledaju u nebo. Andrew je nosio mrežu i košaru. To znači on će tragati za rakovima i za ostalim. To znači on će se verati po stijenju; znači bit će odsječen. Ili u povratku, idući jedno za drugim onim uskim stazama preko litica, netko se od njih može pokliznuti. Tada bi se skotrljao i smrskao. Smračivalo se.

Ali nimalo ne izmijeni glas dok je završavala priču i doda, sklopivši knjigu, i izgovorivši posljednje riječi kao da ih je sama izmislila, gledajući u oči Jamesu: »I oni su još živi i ovoga časa.«

»I to je kraj«, reče, i ugleda u njegovim očima, dok je u njima zanimanje za priču gasnulo, kako se javlja nešto drugo; nešto le-

lujavo, blijedo, poput odražaja svjetlosti, od čega se on zagleda i začudi. Okrenuvši se, ona pogleda preko zaljeva, a tamo, jamačno, javljajući se ravnomjerno preko valova, prvo u obliku dva kraća mlaza zraka a zatim u dugom postojanu snopu, svijetlila je svjetlost svjetionika. On bijaše upaljen.

Začas će je zapitati: »Idemo li na svjetionik?« A ona će morati odgovoriti: »Ne, ne sutra; otac kaže da se ne ide«. Na sreću, uđe Mildred po njih, i nastali metež odvrti im pozornost. Ali dok ga je Mildred nosila, on se osvrtaše, te bi sigurna kako on misli: sutra ne idemo na svjetionik; i pomisli: to će on pamtitu cijeloga svojeg života.

11

Ne, mislila je, skupljajući slike koje on bijaše izrezivao — hladnjak, kosilicu, muškarca u večernjem odijelu — djeca nikada ne zaboravljaju. Zbog toga je toliko važno što se kaže, i što se učini, i pravo je olakšanje kad pođu spavati. Jer sad ne mora misliti ni o kome. Može biti na miru sama sa sobom. A to bijaše ono za čime je u posljednje vrijeme sve više osjećala potrebu — misliti; zapravo, ne ni misliti. Šutjeti; biti sama. Sve bivanje i djelovanje, skupo, blistavo, zvučno, ishlapjelo bi; i čovjek bi se sveo, s osjećajem ozbiljnosti, na vlastito biće, na klinastu srž tmine, na nešto ostalima nevidljivo. Iako je nastavila plesti, i uspravno je sjedila, tek je tako osjećala sebe samu; i njezino ja, lišivši se svojih odanosti, bijaše spremno na najneobičnije pustolovine. Kad život na trenutak utone, ljestvica doživljaja čini se beskonačnom. I u svakome je, pretpostavljala je, postojao uvijek taj osjećaj neograničenih zaliha; jedno za drugim, ona, Lily, Augustus Carmichael moraju osjetiti kako su, naši pojavi, stvari po kojima nas prepoznajete, naprosto djetinjasti. Ispod toga je sve sama tmina, sve se širi, sve je neizmjerljivo duboko; ali s vremena na vrijeme mi izronimo na površinu i to je ono po čemu nas

vidite. Vlastito obzorje činilo joj se beskrajnim. Bijahu tu sva mjesta koja nije vidjela; indijanske poljane; osjećala je kako razgrće debeli kožnati zastor neke crkve u Rimu. Ta srž tmine mogla je poći bilo gdje, jer je nitko ne vidi. Ne mogu je spriječiti, mislila je radujući se. U tome bješe sloboda, bješe spokoj, bješe — što je još najpoželjnije od svega—zajednički zbor, odmor na uzvisini postojanosti. Čovjek se nikad ne smiruje u liku vlastite osobe, što njezino iskustvo pokazuje (pri tome svojim iglama izvede nešto vrlo spretno), nego kao klin tmine. Lišivši se osobnosti, čovjek se lišava briga, žurbe, vreve; i uvijek bi joj na usnice navro nekakav pobjednički klik taj nad životom, kad bi se sve sastalo u tome spokoju, počinku, u toj vječnosti; i zastavši tu, pogleda prema pučini ususret onom svjetlosnom snopu svjetionika, dugačkom postojanom traku, posljednjem od njih tri, koji bijaše njezin trak, jer promatrajući ih uvijek u ovom raspoloženju i u ovaj sat, nije mogla a da ne veže uza se posebice jednu od svih viđenih stvari; stoga dugački postojani trak bijaše njezin trak. Često bi zatekla samu sebe kako sjedi i promatra, sjedi i promatra, s pletivom u rukama sve dok i sama ne bi postala predmet koji promatraše — na primjer, ona svjetlost. A to je onda povuklo za sobom kakav malen izričaj što počivaše u njezinoj svijesti poput — »Djeca ne zaboravljaju, djeca ne zaboravljaju« — koji bi onda stala ponavljati i dodavati mu: Svršit će se. Svršit će se, reče. Doći će, doći će, kadli iznenada doda: Mi smo u rukama Gospodnjim.

Ali u istom času se uznemiri zbog toga što reče.

Tko to reče? Ona ne; navedena je da kaže nešto što ne misli. Podiže pogled s pletiva i susretnu se s trećim trakom, i pri tome joj se učini kao da su njezine vlastite oči susrele sebe same, istražujući, kao što bi sama mogla, njezin um i njezino srce, očistivši život od te neistine, od svake neistine. Slavila je sebe slaveći tu svjedost, a bez ispraznosti, jer bijaše ozbiljna, jer je tražila i bila lijepa poput toga svjetla. Neobično je, pomisli, kako kad je čovjek sam, oslanja se na stvari, na nežive predmete; drveće, potoke, cvjetove; osjeća kako ga one izrazuju; kako

postaju on sam; osjeća kako ga poznaju, i u stanovitu smislu su jedno; osjeća tako besmisleni nježnost (pogleda na izduženu postojanu svjetlost) kao za sebe samu. I podiže se zatim, a ona je gledala i promatrala zaustavivši igle, izvi se s poda uma, podiže se s jezera čovjekova bića, magla, nevjesta što pođe u susret svojem ljubavniku.

Što je navede na riječi »Mi smo u rukama Gospodnjim«, pitala se. Neiskrenost što se zavukla među istine uzбудila ju je i smetala. Vratila se pletenju. Kako je bilo koji Gospod mogao načiniti ovaj svijet, pitala se. Sa svojim umom uvijek je bila svjesna činjenice kako nema razuma, poretka, pravednosti; nego samo patnja, smrt, siromaštvo. Nema tako niske izdaje koju svijet ne bi mogao počinuti; to je spoznala. Nikakva sreća nije trajna; i to je spoznala. Plela je s odrješitom spokojnošću, lagano napućivši usne i, a da toga i nije svjesna, tako je ukrutila i umirila crte lica u izražaj ozbiljnosti, da kad njezin muž naiđe, iako se bijaše hihotao na pomisao kako je Hume, mislilac, odebljavši silno, propao u močvaru, nije mogao ne primijetiti, dok je prolazio, strogost u srcu njezine ljepote. To ga je ražalostilo, zaboli ga njezina odalečenost, te on osjeti, dok prolazaše, kako je ne može zaštititi, i, kad dođe do živice, bio je vrlo tužan. Ničim joj nije mogao pomoći. Mora tek stajati i promatrati je. Zapravo, vražja je istina u tome da joj on stvari još pogoršava. Bijaše razdražljiv—bijaše uvredljiv. Rasrdio se zbog svjetionika. Zagledao se u živicu, u njezinu zamršenost, njezinu tamnoću.

Uvijek, osjećala je gospođa Ramsay, čovjek se samoće nerado izbavlja, dohvativši se kakve male prednosti ili ostatka, nekog zvuka, kakvog prizora. Osluhne, ali sve bijaše tiho; kriket se završio; djeca bijahu u kupaonicama; čuo se samo šumor mora. Prestala je plesti; pustila je dugačku crvenkasto smeđu čarapu visjeti u ruci. Ponožno ugleda svjetlost. S nešto poruge u svojem ispitivanju, jer kad se čovjek probudi, njegovi se odnošaji izmijene, pogleda u postojanu svjetlost, što je bez sućuti i bez kajanja, koja je toliko mnogo ona sama, pa ipak tako malo ona sama, kojoj je toliko odana i poslušna

(probudila bi se noću i opazila je pruženu preko njihova kreveta, i kako je plegla po podu), ali unatoč svemu tome što misli, promatrajući je očarana, opčinjena, kao da svojim srebrnim prstima gladi neku zapečaćenu posudu u njezinu mozgu, rasprsnuće koje bi je svu preplavilo slašću — ona je spoznala sreću, izvanrednu sreću, silnu sreću, i ona je grubo valovlje posrebrila još malo svjetlije, kako je dnevna svjetlost gasnula, i modrina iščiljela iz mora i ono se stalo valjati valovima limunove boje što se svijahu i nadimahu i razbijahu. O žal i zanos izbi u njezinim očima i valovlje čiste naslade prekri dno njezina uma, te ona osjeti, Dosta! Dosta!

Okrenuo se i ugledao je. Ah! Bijaše ljupka, ljupkija no ikad, pomisli. Ali nije mogao razgovarati s njom. Ne smije je prekidati. Prijeko je želio razgovarati s njom sada kad Jamesa nema i ona je napokon sama. Ali odluči: ne, neće je prekidati. Sada je bila tako daleko od njega u svojoj ljepoti, u turobnosti. Ostavit će je na miru, te prođe mimo nje bez riječi, iako ga je boljelo što se ona čini tako dalekom, pa je on ne može dosegnuti, ničim joj ne može pomoći. I ponovno bi prošao mimo nje bez riječi da ona nije, u istom tome času, od svoje mu volje dala ono za što je znala da nikad ne bi tražio, i pozva ga i skinuvši svoj zeleni šal s okvira slike, priđe mu. Jer je tako želio, znala je, pružiti joj zaštitu.

12

Ogrnu ramena zelenim šalom. Uze ga pod ruku. Njegova je ljepota tako velika, reče ona, počevši odjednom govoriti o Kennedyju, vrtlaru; bijaše tako silno lijep, da ga nije mogla otpustiti. Na stakleniku bijahu naslonjene ljestve, i nalijepljeni komadići staklarskog kita, jer su već bili počeli popravljati krov. I dok šetaše s mužem, osjećala je kako se prisjeća onog osobitog izvora zabrinutosti. Bilo joj je na vrh jezika dok šetahu »Stajat će pedeset funti«, ali mjesto

toga, jer je njezina srčanost popuštala kad je posrijedi novac, stade govoriti kako Jasper strijelja ptice, te on odjednom reče, umirujući je smjesta, kako je to za dječaka posve naravno, i uvjeravao ju je kako će dječak ubrzo potražiti drugačiju zabavu. Njezin muž bijaše tako razborit, tako pravičan. I ona reče: »Jest; sva djeca prolaze stupnjeve razvoja«, i stade promatrati dalije u velikoj gredici i pitati se o cvijeću za sljedeću godinu, i je li čuo kakav su nadimak djeca nadjenula Charlesu Tansleyju, upita ga. Bezbožnik, zovu ga, mali bezbožnik. »On nije vrlo uglađen primjerak«, reče gospodin Ramsay. »Daleko od toga«, reče gospođa Ramsay.

Smatrala je kako je posve u redu prepustiti ga njegovoj vlastitoj domišljatosti, reče gospođa Ramsay, pitajući se ima li ikakve koristi upotrijebiti lukovice; sade li ih? »Oh, on mora pisati svoju disertaciju«, reče gospodin Ramsay. Ona o *tome* zna sve, reče gospođa Ramsay. On nije govorio ni o čemu drugom. Nešto o utjecaju nekoga na nešto. »Zapravo, to je jedino s čime on može računati«, reče gospodin Ramsay. »Molimo se Bogu da se ne zaljubi u Prue«, reče gospođa Ramsay. On će je razbaštiniti ako se uda za nj, reče gospodin Ramsay. Nije gledao u cvijeće, koje njegova žena promatraše, nego u točku što je stopu ili nekako toliko iznad cvijeća. Nije zao, dodade Ramsay, i upravo htjede reći kako je on ionako jedini mladić u Engleskoj što se divi njegovu — kadli to proguta. Neće je ponovno uznemirivati svojim knjigama. Ovo se cvijeće čini vjerodostojnim, reče gospodin Ramsay, spustivši pogled i opazivši nešto crveno, nešto smeđe. Naravno, ali ove je cvjetove sama posadila vlastitim rukama, reče gospođa Ramsay. Pitanje je što će se dogoditi ako upotrijebi lukovice; je li ih Kennedy posadio? Njegova neizlječiva lijenost, doda ona pošavši dalje. Ako stražari nad njim cijeli dan s lopatom u ruci, on će ponešto i uraditi. Tako su šetali prema narančasto-crvenim lijerovima. »Ti svoje kćeri učiš pretjerivanju«, reče gospodin Ramsay, koreći je. Njezina tetka Camilla je mnogo gora od nje, primijeti gospođa Ramsay. »Ne sjećam

se daje itko ikad uzeo tvoju tetku Camillu kao neki uzor vrline«, reče gospodin Ramsay. »Bila je ona najveća ljepotica koju sam ikad vidjela«, reče gospođa Ramsay. »Netko drugi to bijaše«, reče gospodin Ramsay. Prue će biti mnogo ljepša od nje, reče gospođa Ramsay. On ne vidi nikakvoga traga od toga, reče gospodin Ramsay. »Dobro, onda pogledaj večeras«, reče gospođa Ramsay. Zastadoše. Želio je da Andrewa navede na malo ozbiljniji rad. Ako to ne učini, izgubit će svaku priliku za stipendiju. »Oh, te stipendije!« reče ona. Gospodin Ramsay pomisli kako je ludo što tako govori o nečem vrlo ozbiljnom kao što je stipendija. On bi se itekako ponosio Andrewom kad bi dobio stipendiju, reče on. Ona bi se time isto tako ponosila i da je ne dobije, odvrati ona. Oko toga se nisu nikad slagali, ali svejedno. Njoj je on bio drag što vjeruje u stipendije, a ona njemu zbog toga što je ponosna na Andrewa, pa ma što on bio. Odjednom se sjeti onih uskih staza na rubu litica.

Nije li već kasno, upita ona. Još se nisu vratili kući. On nemarno otvori zaklopac svojeg sata. Ali tek je prošlo sedam. Načas držeše sat otvorenim, odlučivši kazati joj ono što je osjećao na terasi. Prije svega nema razloga uzrujavati se tako. Andrew se zna paziti. A onda, želio joj je reći kako dok je upravo maloprije šetao terasom — tu mu postade neudobno, kao da provaljuje u onu samoću, onu udaljenost, onu njezinu odalečenost... Ali ona ga potaknu. Sto joj to htjede reći, upita ga, misleći da je to o odlasku na svjetionik; i da mu je žao što je bio rekao »Idi do vraga«. Ali ne. On ne voli kad je tako turobna, reče. Tek rastresenost, prosvjedovala je, zarumenivši se malo. Oboje se osjećahu neugodno, kao da ne znaju bi li nastavili ili se vratili. Čitala je priče Jamesu, reče ona. Ne, to nisu mogli podijeliti; nisu to mogli iskazati.

Dodoše do otvora između dvije skupine crveno-narančastih lijerova, i tu se ponovo ukaza svjetionik, ali ona sebi ne htjede dopustiti da ga pogleda. Da je znala da je on promatra, pomisli, ne bi se sjedeći tamo prepustila mislima. Nije joj se sviđalo ono što je

podsj eća da je tamo sjedila i razmišljala. Stoga se osvrne i pogleda na grad. Svjetla su se bibala i rastakala kao kapljice srebrne vode na vjetru. I sve siromaštvo, i sva patnja, okrenu se tome, pomisli gospoda Ramsay. Svjetla grada i luke i brodova činila su se poput sablasne mreže što tu pluta da označi neko potonuće. Dakle, ako s njom ne može podijeliti njezine misli, reče gospodin Ramsay u sebi, on će se onda vratiti svojim vlastitim. Želio je nastaviti s razmišljanjem, pričajući sebi priču o tome kako je Hume zaglibio u močvari; htio se smijati. Ali prije svega, besmisleno je brinuti se zbog Andrewa. Kad je on bio u Andrewovim godinama, cijeli bi se božji dan skitao po okolini, tek s jednim dvopekrom u džepu i nitko se nije brinuo o njemu, niti je mislio kako se poskliznuo s litice. Glasno reče kako misli otići na cijeli dan u šetnju ako vrijeme dopusti. Dosta mu je već Bankesa i Carmichaela. Zaželio se malo samoće. Svakako, reče ona. Smetalo mu je što ona ne prosvjeduje. Znala je da on to neće nikada učiniti. Sada je odveć star da bi pješačio cijeli dan s dvopekrom u džepu. Brinula se za dječake, ali ne za njega. Prije mnogo godina, prije no što su se vjenčali; mislio je on, gledajući preko zaljeva, dok tako stajahu između dvije skupine crveno-narančastih lijerova, pješačio bi po cijeli dan. Objedovao bi tek kruha i sira u nekoj gostionici. Znao je raditi po deset sati neprestano; tek bi s vremena na vrijeme ulazila neka starica da potakne vatru. Tu bijaše krajolik koji mu se najviše sviđao; oni pješčani humci što se gube u tmini. Čovjek je mogao lutati cijeli dan a da ne sretne ni žive duše. Jedva bi se našla koja kuća, a čitave milje unaokolo ne bijaše ni jednog sela. Čovjek mogaše u samoći rješavati probleme. Bilo je malih pješčanih žalova na kojima nikoga nije bilo još od početaka vremena. Tuljani bi sjeli i promatrali vas. Nekada mu se činilo kao da je u kućici tamo, sam — prekinuo je, uzdahnuvši. Nije bio u pravu. Otac osmero djece, podsjeti on sebe. I bio bi zvijer i nitkov kada bi želio izmijeniti i jednu jedinu stvar. Andrew će biti bolji čovjek nego što je on. Prue će biti ljepotica, rekla je njezina majka.

Oni će pomalo zaustaviti poplavu. Sve u svemu, pozamašno je to djelo — osmero djece. Oni pokazuju kako nije posve odbacio jadni mali svemir, jer za večeri poput ove, mislio je, gledajući zemlju što se gubila, otočić mu se činio jadno malen, napola progutan u moru.

»Jadno mjestašce«, promrmlja s uzdahom.

Ona ga je čula. Govorio je najsjetnije stvari, ali ona opazi kako čim bi ih izrekao, uvijek je izgledao veseliji nego obično. Sve to nizanjanje rečenica bijaše tek igra, pomisli ona, jer kada bi rekla i pola od onoga što on reče, ona bi sebi dosad već prosvirala lubanju.

Smetalo joj je to poigravanje rečenicama i ona mu reče, trijezno, kako je večer savršeno lijepa. A zbog čega on to uzdiše, upita ona, napola sa smijehom, napola sa žaljenjem, jer je pogodila o čemu on razmišlja — kako bi pisao bolje knjige da se ne bješe oženio.

Ne žali se, reče on. Znala je da se on ne žali. Znala je kako se on nema na što žaliti. On uze njezinu ruku i podiže je do svojih usana i poljubi je tako snažno, da njoj suze navriješe u oči, te je brzo ispusti.

Okrenuše se od toga prizora i zaputiše se uza stazu duž koje rastu srebrno-zelene kopljaste biljke, s rukom pod ruku. Ruka mu bijaše gotovo kao u mladića, pomisli gospođa Ramsay, uska i čvrsta, i ona radosno pomisli kako je on još uvijek jak, iako je prevalio šezdesetu, i kako je nepokoran i vedar, i kako je neobično to što je uvjeren u sve vrste strahota a to ga nimalo ne tišti čini se, nego ga još razveseljuje. Zar to nije čudnovato, razmišljala je? I doista, pokatkada joj se čini da je načinjen drugačije nego ostali ljudi, rođen slijep, gluhi i nijem za obične stvari, dok za one neobične ima oko poput orla. Njegovo razumijevanje često bi je iznenadilo. A je li opazio cvijeće? Nije. Je li opazio prizor što se prostire pred njima? Nije. Je li čak zapazio ljepotu vlastitih kćeri, ili je li na njegovu tanjuru puding ili pečena govedina? Sjedio bi s njima za stolom kao netko tko sanja. Pa njegova navika glasnog govora, ili glasnog recitiranja pjesama, što postajaše sve češća i češća, i ona se plašila; katkad bi to bilo nezgodno: — Najbolje i najdraže, odlazi!

Jadna gospođica Giddings, kad joj to doviknu, gotovo je iskočila iz svoje kože. Ali onda, gospođa Ramsay, iako je neprestano na njevoj strani protiv svih blesavih Giddingsa na svijetu, onda, lagano pritisnuvši ruku dadne mu na znanje kako ide uzbrdo prebrzo za nju, a ona se mora na časak zaustaviti i pogledati jesu li to na obali novi krtičnjaci, onda, pomisli ona, naginjući se da pogleda, veliki um poput njegova mora se na svaki način razlikovati od našeg. Svi veliki ljudi koje je poznavala, pomisli, zaključivši da se ipak kunić morao uvući, bijahu takvi, i dobro je za mladiće (iako je uzduh u predavaonicama zagušljiv i tako dažak da ga ona gotovo nije mogla podnijeti) naprosto da ga čuju, prosto da ga vide. Ali ako ne ubijate kuniće, kako se osloboditi te napasti, pitala se. Možda je kunić; možda je i krtica. Uglavnom je neka životinja uništila njezine jaglace. Pogledavši uvis, ugleda među rijetkim drvećem prve treptaje blistave zvijezde večernjače, i poželi da je i njezin muž pogleda; jer joj taj prizor pričinu snažan užitak. Ali se zaustavi. On nikad ne promatraše stvari. Ako i jest, sve što bi rekao bilo je »Jadni mali svijet«, s jednim od onih njegovih uzdisaja.

U tome času on reče, »Vrlo lijepo«, kako bi joj udovoljio, pretvarajući se da se divi cvijeću. Ali ona je dobro znala kako se on ne divi cvijeću, i kako čak nije ni svjestan da je ono tu. Bijaše to tek da njoj ugodi... Ah, ali zar ovo nije Lily Briscoe što šeta s Williamom Bankesom? Ona usrijedi svoje kratkovidne oči na leđa para što odmiče. Jest, to su oni. Ne znači li to da će se vjenčati? Da, mora biti to! Kakva divna pomisao! Moraju se vjenčati!

13

Bio je u Amsterdamu, govorio je gospodin Bankes šetajući tratinom s Lily Briscoe. Vidio je Rembrandtove slike. Bijaše i u Madridu. Nažalost, bio je Veliki Petak, te Prado bješe zatvoren. Bio je u

Rimu. Zar gospođica Briscoe nije nikad bila u Rimu? Oh, morala bi otići— za nju bi to bio divan doživljaj — Sikstinska kapela; Michelangelo; i Padova, s Giottovim slikama. Njemu je žena niz godina болоvala, te njihovo razgledanje bijaše vrlo skromnih razmjera.

Ona je bila u Bruxellesu; bila je i u Parizu, ali samo nakratko, u posjetu bolesnoj tetki. Bila je u Dresdenu; bila je tu množina slika koje nije vidjela; međutim, razmišljala je Lily Briscoe, možda je bolje i ne gledati te slike: od toga je onda čovjek tako beznadno nezadovoljan svojim vlastitim radom. Gospodin Bankes opet misli kako se s takvim gledištem može otići predaleko. Svi mi ne možemo biti Tiziani, niti svi možemo biti Darvvin, reče; istodobno on sumnja da je moguće imati Danvina i Tiziana bez skromnih ljudi poput nas. Lily bi mu rado polaskala; vi niste čovjek skromnih sposobnosti, gospođine Bankes, rado bi da je rekla. Ali on ne želi laske (većina ljudi želi, pomisli ona), te se pomalo zastidi svojeg poticaja i ne reče ništa, dok on primijeti kako možda to što govori ne važi za slike. Bilo kako bilo, reče Lily, odbacivši svoju malu neiskrenost, ona će uvijek slikati, jer je slikanje zanima. Jest, reče gospodin Bankes, uvjeren je da hoće, i kad dođoše do ruba tratine, upita je da li možda teško nalazi predmete za slikanje u Londonu i tad se okrenuše i opaziše Ramsayjeve. To je, dakle, brak, pomisli Lily, muškarac i žena gledaju kako se djevojčica lopta. To je ono što mi je gospođa Ramsay pokušavala reći one noći, pomisli ona. Imala je na sebi zelen šal, i stajali su jedno uz drugo promatrajući kako Rose i Jasper bacaju i hvataju loptu. I odjednom značenje koje, ni iz kakva razloga zapravo, kao kad izlaze iz podzemne željeznice ili pozvone ulaznim zvoncem, spusti se na ljude, čineći ih simboličnim, onima koji utjelovljuju, dođe i na njih dvoje, i učini da su oni stoj eći i motreći u mraku bili simboli braka, suprug i supruga. A zatim, nakon jednog trenutka, simbolični obrisi što nadilazi zbiljske likove ponovno spadne, te oni postadoše, kako su ih i susreli, gospodin i gospođa Ramsay što promatraju djecu koja se loptaju. Pa ipak, na trenutak,

iako ih gospođa Ramsay pozdravi svojim uobičajenim smiješkom (oh, ona misli mi ćemo se vjenčati, pomisli Lily) i reče »Večeras sam pobijedila«, hoteći reći kako je gospodin Bankes iznimno pristao večerati s njima a ne da otrči u svoj stan gdje mu njegov kuhar propisno kuha povrće; pa ipak, na trenutak, pojavi se osjećaj kao da se stvari rasprsnuše, osjećaj širine, neodgovornosti kad se lopta podiže u vis, i oni je slijediše i izgubiše i ugledaše zvijezdu i zbijeno granje. U sutonskoj svjetlosti svi su bili oštih obrisa i prozračni i odijeljeni velikim razmacima. Zatim, poletjevši natrag iz golemog prostora (jer se činilo kao da je posve nestalo oslonivosti), Prue nasrnu među njih i blistavo uhvati loptu visoko lijevom rukom, a njezina majka reče: »Zar se još nisu vratili?«, nakon čega nesta čarolije. Gospodin Ramsay se sada osjeti slobodnim glasno se nasmijati Humeu, koji bijaše upao u močvaru a izbacila ga je neka starica pod uvjetom da izmoli očenaš, te hihoćući se u sebi odbaza u svoju radnu sobu. Gospođa Ramsay, vraćajući Prue ponovno u obiteljsku zajednicu, iz koje je ona pobjegla na loptanje, upita,

»Je li Nancy otišla s njima?«

14

(Naravno, Nancy bijaše otišla s njima, pošto je to Minta Doyle tražila svojim nijemim pogledom, pružajući ruku, dok je Nancy nakon objeda bježala u svoje potkrovlje, kako bi izbjegla užasu obiteljskoga života. Pretpostavila je kako onda mora poći. Nije željela poći. Nije htjela biti uvučena u sve to. Jer dok šetahu putem prema litici, Minta bi je uzela za ruku. Zatim bi je pustila. Onda bi je ponovno uzela. Sto je ona htjela? Pitala se Nancy. Postoji, naravno, nešto što ljudi žele; jer kad je Minta uzela njezinu ruku i zadržala je, Nancy je, protiv svoje volje, ugledala cijeli svijet prostrt pred njom, kao daje Carigrad viđen kroz maglu, pa zatim, ma koliko čovjek bio

pospanih očiju, mora zapitati: »Je li to Sveta Sofija?« »Je li to Zlatni Rog?« Tako Nancy zapita, kada Minta uze njezinu ruku, »Što ona hoće? Je li to ono?« A što je to? Ovdje-ondje izronilo bi nešto iz magle (dok je Nancy gledala život prostrt pred njom): tornjić, kupolica; znatnosti, ali bez imena. Samo, kad Minta ispusti njezinu ruku, kao što učini dok trčahu niz obronak, sve to, kupolica, tornjić, bilo što što je stršilo iz magle, ponovno utonu u nju i iščeznu.

Minta je, primijeti Andrew, prilično dobar šetač. Odijevala se razboritije od mnogih žena. Nosila je vrlo kratku suknjicu i crne hlače dokoljenke. Skočila bi pravo u potok i pregazila na drugu obalu. Njemu se sviđala njezina lakomislenost, ali je uvidio kako tako neće daleko dotjerati — jednom će samu sebe ubiti na nekakav blesav način. Činilo se da se ne plaši ničega — osim bikova. Od same pojave bika u polju ona bi podigla ruke i stala s vriskom bježati, što je naravno bika upravo razdražilo. Ni najmanje se nije ustručavala da to prizna; to se mora priznati. Zna kako je strašna kukavica kad su posrijedi bikovi, reče ona. Mora da su je stresli u kolicima dok je još bila dojenče. Činilo joj se da ne mari mnogo za ono što kaže ili što učini. Odjednom sad ona stade na rub litice i poče pjevati neki napjev:

Proklete tvoje oči, proklete tvoje oči.

Svi su to morali prihvatiti i zapjevati složno, i vikati:

Proklete tvoje oči, proklete tvoje oči, ali bilo bi kobno pustiti da plima nadode i prekrije sva dobra lovišta prije nego što oni dospiju na obalu.

»Kobno«, složi se Paul, poskočivši, i dok su se sklizali niz strminu, on je navodio iz vodiča »kako su ti otoci s pravom glasoviti po svojim prizorima poput perivoja i po množini i raznolikosti morskkih neobičnosti.« Ali to sve u svemu nije u redu, ta dernjava i to proklinjanje očiju, osjećao je Andrew, spuštajući se niz liticu, to što ga potapšava po leđima i zove ga »starinom« i slično; sve to nije kako valja. Najgore je povesti žene u šetnju. Došavši na obalu, razdvojiše

se, on se zaputi do Papina Nosa, izuvši cipele smota čarape u njih i pusti ono dvoje nek se brinu sami za sebe; Nancy zagazi u vodu do svojih stijena i potraži svoje barice i pusti ono dvoje nek se brinu sami za sebe. Ona dobro čučne i pogladi gumaste morske anemone, prilijepljene na stijene poput grudica hladetine. Razmišljajući, ona pretvori baricu u more, i preobrazi kleniče u morske pse i kitove, i prekri taj sićušni svijet golemim oblačjem ispruživši ruku prema suncu, i tako stvori tminu i pustoš, poput samoga Gospoda, za milijune neukih i nedužnih stvorova, a onda odjednom odmaknu ruku i pusti da Sunčeva svjetlost zastruji. Vani na blijedom iskrižanom pijesku, uzdignuta visoko, u odori urešenoj resama i sa željeznim rukavicama, šepirila se neka čudnovata grdosija (ona je još proširivala baricu), što se zatim ušulja u goleme pukotine planine. A onda pustivši da joj pogled neprimjetno klizne preko barice i zaustavi se na lelujavoj dodirnici pučine i svoda, na deblima drveća koje dim parobroda načini treperavim na obzoru, ona bijaše, od sve te siline što divljački plavi i neminovno povlači, opčinjena, i od dva osjećaja: one golemosti i ove sićušnosti (barica se ponovno smanjila) što se u toj sili razbujala, ona se osjeti sva sputana i nije se mogla ni pomaknuti zbog snage osjećaja što svedoše njezino vlastito tijelo, vlastiti život i živote svih ljudi na svijetu, zauvijek, na puko ništavilo. Osluškujući tako valove, nadnesena nad baricom, ona je razmišljala.

I Andrew povika da plima nadolazi, pa ona potrči pršćući kroz plitke valove na obalu i pojuri žalom i tako, nošena vlastitom žestinom i željom za hitrinom, ona se nađe pravo iza stijene, i tu — oh nebesa! — u zagrljaju bijahu Paul i Minta! Vjerojatno su se ljubili. Bijaše bijesna, ozlojeđena. Ona i Andrew navukoše čarape i obukoše cipele u potpunoj tišini, ne govoreći o tome ni riječi. Zaista su se srdili jedno na drugo. Mogla ga je zovnuti kad je opazila raka ili što drugo, prigovarao je Andrew. Međutim, oboje su osjećali, nije to naša krivnja. Nisu željeli da se dogodi ta užasna neugodnost. Pa

ipak Andrewa je smetalo što će Nancy biti žena, a Nancy opet što će Andrew biti muškarac, i oni zavezaše svoje cipele vrlo uredno i pritegnuše vrpce prilično čvrsto.

I tek kad se ponovno popeše na sam vrh litice, Minta povika kako je izgubila bakin broš — broš njezine bake, jedini ukras što ga ima — žalobnu vrbu, što je (moraju se sjećati) optočena biserjem. Vjerojatno su ga vidjeli, reče ona, dok su joj suze tekle niz obraze, broš kojim je njezina baka kopčala svoju kapu sve do svojeg posljednjeg dana. Sad ga je izgubila. Radije bi izgubila ne znam što. Vratit će se i potražiti. Svi se vratiše. Razgrtali su, gledali i tražili. Glave im bijahu vrlo nisko pognute, a govorahu odsječeno i oporo. Paul Rayley je kao luđak pretraživao svuda okolo stijene gdje bijahu sjedili. Sva ta strka oko broša zaista je besmislena, pomisli Andrew, dok mu je Paul govorio »nek temeljito pretraži između ovog i onog mjesta«. Plima je nadirala. Za minutu vremena more će preplaviti mjesto na kojem su sjedili. Sada nije bilo ni najmanjeg izgleda da ga pronađu. »Bit ćemo odsječeni!« povika Minta, iznenadno užasnuta. Kao daje uopće bilo ikakve opasnosti od toga! To je isto kao i s onim bikovima — ona uopće ne može svladati svoje osjećaje, mislio je Andrew. Žene to inače ne mogu. Ubogi Paul ju je morao smiriti. Muškarci (jer Andrew i Paul odjednom postadoše muževni, i drugačiji nego obično) ukratko se posavjetovaše, te odluče zabosti Rayleyjev štap na mjesto na kojem bijahu sjedili, pa će doći opet kad bude oseka. Sada se ništa drugo nije moglo učiniti. Ako je broš tu, tu će biti i ujutro, uvjerali su je, ali Minta je još jecala, cijelim putem do vrha litice. To je broš njezine bake; radije bi daje izgubila ne znam što drugo, a ipak Nancy je osjećala, iako joj je možda žao što je izgubila svoj broš, ona ne plače samo zbog toga. Plakala je zbog nečega drugog. Svi bismo mogli sjesti i plakati, osjećala je. Ali nije znala zašto.

Išli su naprijed zajedno, Paul i Minta, i on ju je tješio, i govorio kako je poznat po tome što umije pronaći stvari. Još kad bijaše

dječak našao je zlatan sat. Ustat će u zoru i sigurno će ga naći. Činilo mu se da će biti još mrak, a on sam na žalost, i nekako će biti prilično pogibeljno. Stade joj govoriti, međutim, kako će ga sigurno naći; a ona reče kako ne želi ni čuti o tome da ustaje u zoru: izgubljen je, ona je to znala: imala je predosjećaj kad ga je stavljala na se toga popodneva. On potajice odluči da joj i ne kaže, nego će se izvući u zoru iz kuće kada svi budu još spavali, i ako ga ne uzmogne naći, otići će u Edinburgh i kupiti joj drugi, upravo kao taj, ali još ljepši. Dokazat će što je kadar učiniti. I kad se uspeše na brežuljak te ugledaše ispod sebe svjetla grada, svjetla što su se odjednom promaljala jedno za drugim učiniše se kao stvari koje će se njemu dogoditi — njegova ženidba, njegova djeca, njegova kuća; i ponovno je mislio, dok su izlazili na cestu, što je zasjenjena visokim grmljem, kako će se zajedno povući u samoću, i neprestano će šetati, on će je uvijek voditi, a ona će se oslanjati na nj (upravo kao sada). Kad skrenuše kraj raskršća, on pomisli kakav je strašan doživljaj imao, i nekome to mora povjeriti — gospođi Ramsay, naravno, jer daha bi mu ponestalo kad pomisli kakav je bio i što je učinio. Najteži trenutak njegova života bijaše kad je zaprosio Mintu. Otići će pravo do gospođe Ramsay, jer je nekako osjećao da je ona ta osoba što ga je nagnala na to. Pomogla mu je da misli kako može učiniti sve. Nitko ga drugi nije ozbiljno uzimao. A ona ga je uvjerala da može učiniti sve što želi. Osjećao se na sebi njezine oči cijeloga dana, dok ga je pratila (iako nije prozborila ni riječi) kao da govori: »Jest, možeš to učiniti. Ja u tebe vjerujem. Očekujem to od tebe«. Učinila je da on sve to osjeti, i čim se vrata (on potraži svjetla kuće iznad zaljeva) otići će do nje i reći: »Uspio sam, gospođo Ramsay; zahvaljujući vama.« I skrenuvši na stazu što vodi do kuće mogao je vidjeti kako se miču svjetla na gornjim prozorima. Morali su strašno zakasniti. Ljudi su se spremali za večeru. Sva kuća bijaše rasvijetljena, a od tih svjetala nakon tame oči mu se ispuniše, i on u sebi reče, djetinjasto, dok se približavao ulazu, svjetla, svjetla, svjetla, i ponavljao je omamljen,

svjetla, svjetla, svjetla, kad su ulazili u kuću, dok je on zurio ukočena lica. Ali, pobogu, reče u sebi, prinoseći ruku kravati, ne smijem činiti budalu od sebe.

15

»Da«, reče Prue, nekako promišljeno, odgovarajući na majčino pitanje, »Mislim da je Nancy pošla s njima.«

16

»Tako dakle, Nancy je pošla s njima«, reče gospođa Ramsay, pitajući se dok je spuštala četku, uzimala češalj, i reče »Naprijed« na zakucaj s vrata (udoše Jasper i Rose), je li zbog činjenice što je Nancy s njima više ili manje vjerojatno da će se štogod dogoditi; bijaše manje vjerojatno, nekako, osjećala je gospođa Ramsay, vrlo nerazborito, osim što je uostalom opći pokolj takvih razmjera nevjerojatan. Svi se mogu potopiti. I ponovno ona osjeti u svojoj nazočnosti starog protivnika, život.

Jasper i Rose rekoše kako Mildred želi znati treba li pričekati s večerom.

»Ne, ni radi same Kraljice Engleske«, reče gospođa Ramsay naglašeno.

»Ne ni za meksičku caricu«, dodade ona, smijući se Jasperu; jer je i on imao majčin porok: i on je volio pretjerivati.

A ako Rose hoće, reče ona, dok je Jasper slušao poruku, može izabrati koji će nakit nositi. Kada dolje sjedi petnaestero ljudi čekajući večeru, stvari onda ne mogu vječno čekati. Sad se stala srditi na njih što su tako zakasnili; nepažljivo je od njih, što su izabrali baš ovu večer da zakasne, kad ona, ustvari, hoće da večera bude posebno ugodna,

jer je William Bankes napokon pristao večerati s njima; imat će Milredino majstorsko jelo — *Boeufen Daub* sve je ovisilo o tome da se sastojine posluže upravo u onome času kad su pripremljene. Govedina, lišće lovorike, i vino — sve mora biti pripravljeno upravo kako treba. S time se čekati nije moglo. I naravno, upravo večeras, od svih mogućih večeri, izašli su i tako zakasnili, te se mora čekati, jelo se mora podgrijavati; Boeuf en Daube će posve propasti.

Jasper joj ponudi opalnu ogrlicu; a Rose zlatnu. Koja bolje pristaje na njezinu crnu haljinu? »Zaista, koja?« reče gospođa Ramsay rastreseno, promatrajući svoj vrat i ramena (ali izbjegavajući lice) u zrcalu. A zatim, dok su djeca premetala po njezinim stvarima, kroz prozor ugleda prizor koji je uvijek zabavlja — vrane gakuše što pokušavaju odlučiti na koje drvo da se spuste. I svaki put, činilo bi se kako su se predomislile i ponovno se digle u zrak, jer je, mislila je, stari gavran gakan, otac obitelji, stari Joseph, kako gaje nazvala, ptičurina vrlo promjenjive i teške ćudi. Bijaše to ozloglašen stari gakan, kojemu je pola krilnog perja manjkalo. Bijaše nalik nekom mamurnom starom gosponu pod cilindrom što ga je vidjela kako svira na rogu ispred neke gostionice.

»Gle!« reče ona smijući se. Oni su se doista tukli. Joseph i Marija su se tukli. U svakom slučaju, sve ptice uzletješe, i uzduh bijaše odgurnut ustranu njihovim crnim krilima i iskrižan u neobičnim sabljastim oblicima. Gibanje krila što lepeću, lepeću — nikad nije uspijevala opisati to tako točno da bi je zadovoljilo — bijaše jedan od najljupkijih prizora za nju. Pogledaj to, reče ona Rosi, nadajući se da će Rose vidjeti jasnije od nje same. Jer vlastita djeca čovjekovim sjetilima često podare potreban potisak.

Ali koju će? Otvorili su sve pretince njezine kutije za nakit. Zlatnu ogrlicu koja je iz Italije, ili opalnu, koju je ujak James donio iz Indije; ili da stavi svoje ametiste? ⁶

6. *Boeufen Daube* (fr.) — vrsta jela od bogato začinjene pirjane govedine.

»Izaberite, najdraži moji, izaberite«, reče ona, nadajući se da će oni požuriti.

Ali ipak im je pustila neka po volji biraju: osobito je dopustila Rosi da prvo uzme ovo pa ono, i da iskušava nakit kako pristaje uz crnu haljinu, jer je ova mala svečanost biranja nakita, koja se ponavljala svake večeri, ono što Rose voli, znala je. Iz nekog svojeg skrivenog razloga pridavala je golemu važnost ovom izboru onoga što će nositi njezina majka. Sto je razlog, pitala se gospođa Ramsay, stojeći mirno kako bi joj ona mogla skopčati oko vrata ogrlicu koju bijaše izabrala, sluteći, s pomoću vlastite prošlosti, neki dubok, neki zapretan, neki posve neizreciv osjećaj što ga čovjek ima prema vlastitoj majci u Rosinim godinama. Kao i svi osjećaji što ih netko osjeća za nas same, pomisli gospođa Ramsay, i taj nas rastužuje. Toliko je neprimjereno ono što tu čovjek može zauzvrat dati; i ono što Rose osjeća posve je nerazmjerno onome što ona zbiljski jest. A Rose će odrasti; i Rose će patiti, pomisli, s tim dubokim osjećajima, i reče kako je sad pripravna, te će sad sići, a Jasper jer je džentlmen, uzet će ga pod ruku, a Rose jer je dama, ponijet će njezin rubac (dade joj rubac), i što ono još? Oh, da, možda će biti hladno: i šal. Izaberi mi šal, reče ona, jer će to veseliti Rosu, koja će morati tako patiti. »Eno«, reče ona zastavši kraj prozora na stubištu, »eno ih opet«, Joseph bijaše sletio na vrh drugog drveta. »Zar misliš da im ne smeta«, reče ona Jasperu, »kad im se slome krila?« Zašto želi ubiti jadnog Josepha i Mary? On se uzvrpolji malo na stubama, i osjeti se ukorenim, ali ne ozbiljno, jer ona ne shvaća užitak lova na ptice; one to ne osjećaju; i kako mu je mati, ona živi u drugom odjelu svijeta, ali se njemu ipak prilično sviđaju njezine priče o Mary i Josephu. Ona ga je nasmijavala. Ali kako ona zna da su te ptice Mary i Joseph? Zar misli da iste ptice slijeću na isto drveće svake večeri, upita. Ali tu, poput svih odraslih ljudi, prestade ona obraćati mu i najmanju pozornost. Osluškiivala je žamor u hodniku.

»Vratili su se!« uzvikne, i istodobno osjeti više srdžbu prema

njima negoli olakšanje zbog povratka. Zatim se upita: je li se dogodilo? Sići će i oni će joj reći — ali ne. Ne mogu joj reći ništa kad su svi ti ljudi okolo njih. Stoga mora sići, započeti večeru i čekati. Te, poput kraljice koja, zatekavši svoje podanike okupljene u dvorani, pogleda ih s visine, pa siđe među njih, i bez riječi zahvali na počastima, i primi njihovu odanost i njihovo klečanje pred njom (Paul ne pomakne ni jednim jedinim mišićem, nego je gledao pravo preda se dok je prolazila), ona siđe i prijeđe dvoranom i blago kimnu glavom, kao da prima ono što oni ne mogu reći: njihovo štovanje njezine ljepote.

Ali onda zastade. Osjećao se vonj goretine. Nisu valjda pustili da se prekuha *Boeufen Daube*, upita se; ne dao Bog; kadli gromka jeka gonga svečano najavi, zapovjednički, da svi oni što se nalaze unaokolo, u potkrovljima, u spavaonicama, na svojim vlastitim malim lijegalima, čitajući, pišući, povlačeći posljednji začesljaj po svojoj kosi ili zakopčavajući haljine — moraju ostaviti sve to, i različite sitnice na stalcima umivaonika i toaletnim stolićima, i romane na noćnim ormarićima, i dnevnikе što su strogo osobni, i okupiti se za večerom u blagovaonici.

17

Ali što ja učinila od svojeg života? pomisli gospođa Ramsay, zauzevši mjesto na čelu stola, i promatrajući tanjуре što prave bijele krugove po stolnjaku. »Williame, sjedi do mene«, reče. »Ti Lily«, reče umorno, »tamo prijeko«. Oni to imaju — Paul Rayley i Minta Doyle — ona opet, samo ovo — beskrajno dugačak stol i tanjуре i noževе. Na dalekom drugom kraju bijaše njezin muž što sjedi, sav u gužvi, i mršti se. Na što? Ona ne zna. Zapravo, nije joj ni stalo. Ne može shvatiti kako je ikad mogla išta osjećati za toga čovjeka, ikakvu privrženost. Osjećala se nekako mimo svega, kao daje prošla

kroza sve, da je izvan svega, dok je lijevala juhu, kao da postojaše neki vrtlog — tamo — u kojem čovjek može biti, a može i ne biti, i ona je u njemu. Svemu je kraj, pomisli ona, dok su oni ulazili jedan za drugim, Charles Tansley — »Sjednite, tamo, molim«, reče ona — Augustus Carmichael — i sjedoše. U međuvremenu je čekala strpljivo da joj netko odgovori, da se nešto dogodi. Ali to nije ono, pomisli ona grabeći juhu velikom žlicom, što čovjek može reći.

Mršteći se na to nesuglasje — to je ono o čemu je razmišljala, a ovo ono što je činila — lijevajući juhu — ona osjeti, sve snažnije i snažnije, taj vir; ili kao da je sjena pala, te, lišene boje, ona stvari ugleda onakvim kakve jesu. Soba (ona se osvrne unaokolo) bijaše vrlo otrcana. U njoj nikakve ljepote. Uzdrža se pogledati gospodina Tansleyja. Ništa se nije stopilo. Svi su sjedili razdvojeno. I sav je napor za stapanjem i slijevanjem i stvaranjem počivao na njoj. I ponovno osjeti, kao činjenicu bez ikakva neprijateljstva, jalovost muškaraca, jer ako ona ne učini, nitko drugi neće, i tako, protresavši samu sebe kao što čovjek protresa sat što je stao, staro poznato bilo stade ponovno tući kao što sat počinje kucati—jedan, dva, tri, jedan, dva, tri. I tako dalje i tako dalje, ponavljala je, osluškujući, štiteći i podupirući još uvijek slabe kucaje kao što čovjek štiti novinskim papirom slabašan plamen. I tako dakle, zaključi ona, obraćajući se, tiho se sagnuvši u njegovu smjeru, prema Williamu Bankesu — jadnik! čovjek bez žene i bez djece, što sam objeđuje u namještenoj sobi, osim večeras; i iz sućuti prema njemu, kako je život u njoj sad ponovno dovoljno ojačao da je dalje ponese, ona se dade na sav taj posao, kao što mornar, ne bezstanovita umora, promatra kako vjetar nadimlje nj egovo jedro pa ipak teško da želi ponovno ploviti i misli sad kako bi se, da je brod potonuo, obrtao u vodi i napokon smirio na dnu mora.

»Jeste li našli svoja pisma? Rekla sam im da ih ostave za vas u predvorju«, reče ona Williamu Bankesu.

Lily Briscoe je promatrala kako ona zalazi u onu čudnu ničiju zemlju u kojoj je nemoguće pratiti ljude, pa ipak njihov odlazak

izaziva takav osjećaj zebnje u onih koji ih promatraju, da oni barem pokušavaju pratiti ih očima, kao što čovjek prati brod u daljini sve dok jedra ne utonu ispod obzorja.

Kako je stara, kako je oronula, pomisli Lily, i kako daleka. A tad se ona okrenu Williamu Bankesu, smiješeci se, bješe to kao da je brod skrenuo i sunce mu ponovno obasjalo jedra, te Lily pomisli sa stanovitim zadovoljstvom, jer je osjetila olakšanje: zašto ga ona žali? Jer to bijaše dojam što ga ostavi kada mu reče kako su mu pisma u predvorju. Jadni William Bankes, činilo se kao da kaže, kao da je njezina vlastita premorenost bila djelimice sažaljivanje ljudi, i da je život u njoj samoj, odluku da ponovno živi, poticala sućut. A to nije istina, pomisli Lily; to je samo jedan od njezinih pogrešnih sudova koji se čini nagonским i koji potječe više iz neke njezine vlastite potrebe nego nečije druge. On nije ni najmanje za žaliti. Ima svoj rad, reče Lily u sebi. Ona se sjeti odjednom, kao da je otkrila blago, kako i ona ima svoj rad. U tren oka ona ugleda svoju sliku i pomisli: Jest, stavit ću drvo više u sredinu, tako ću izbjeći onaj nezgodni prostor. Upravo ću to učiniti. To je ono što me je mučilo. Podiže soljenku te je spusti na cvijet oslikan na stolnjaku, kako bi je podsjetila na pomaknuće drveta.

»Čudnovato je što čovjek rijetko kad dobije poštom nešto vrijedno, pa ipak čovjek sa željom očekuje pisma«, reče gospodin Bankes.

Kakve proklete besmislice govore, pomisli Charles Tansley, položivši žlicu točno u sredinu svojeg tanjura, koji je posve počistio, kao da je, Lily pomisli (on je sjedio nasuprot njoj, leđima okrenutim prozoru, točno u sredini pogleda), odlučio osigurati sebi svoje obroke; sve na njemu bijaše u znaku te iste oskudne postojanosti, te gole neprijazni. Pa ipak, činjenica je da je čovjeku nemoguće ne voljeti bilo koga od njih ako ga bolje pogleda. Njoj su se sviđale njegove oči; modre, uvučene, zastrašujuće.

»Pišete li vi često pisma, gospodine Tansley?« zapita gospođa

Ramsay, žaleći i njega, pretpostavi Lily, što je opet istina za gospođu Ramsay — ona je muškarce uvijek žalila kao da im nešto manjka — a žene pak nikad, kao da one nešto imaju. Piše svojoj majci; inače misli da ne piše više od jednog pisma mjesečno, reče gospodin Tansley ukratko.

Jer nije htio govoriti o takvim besmislicama, o kakvim su ovi ljudi htjeli da i on razgovara. Njemu nije do ljubaznosti ovih luskastih žena. Bijaše čitao u svojoj sobi, a sad je sišao tu, gdje mu se sve čini bedastim, površnim, ništavim. Zašto se oni oblače? On je došao u običnom odijelu. Nije ponio nikakvo svečano odijelo. »Čovjek nikad ne dobiva poštom nešto vrijedno« — takve su stvari uvijek govorili. Oni ljude tjeraju razgovarati upravo tako. Doista je to prilično istinito, pomisli. Oni ne dobivaju ništa vrijedno od jedne godine do druge. Ništa i ne rade, nego pričaju, pričaju, pričaju, jedu, jedu, jedu. Žene su tomu krive. Svojom »privlačnošću«, svojom ludošću, one onemogućuju uljudbu.

»Ništa nema od odlaska na svjetionik sutra, gospođo Ramsay«, reče on, učvrstivši se. Ona mu se sviđala; divio joj se; još se sjećao onog čovjeka u jarku kako je promatra; ali je osjetio potrebu da se učvrsti.

On doista bješe, mislila je Lily Briscoe, unatoč očima — ali pogledajte mu nos, pogledajte mu ruke — najneprivlačnije ljudsko biće što gaje ikada srela. Ali zašto je onda marila za ono što on kaže? Žene ne umiju pisati, žene ne umiju slikati — što to ona uzbija kad dolazi od njega, jer to očito nije istina ni za njega samog, ali mu zbog nečega dobro dolazi, te zato i kaže tako? Zašto se cijelo njezino biće svijja, poput žita na vjetru, i uspravlja se ponovno od tog poniženja tek uz golem i prilično bolan napor? Ona se mora latiti još jednom. Na stolnjaku je ukrasna grančica; tu je moja slika; drvo moram pomaknuti u sredinu; to je jedino važno — drugo ništa. Zar se ona ne može toga čvrsto držati, upita se, i ne srditi se, ne prepirati se; ako joj je do malo osvete, neka mu se osveti smijehom?

»Oh, gospodine Tansley«, reče ona, »povedite me sa sobom na svjetionik. Toliko to želim.«

Lagala je što on može vidjeti. Govorila je ono što ne misli kako bi ga, iz nekog razloga, rasrdila. Smijala mu se. Bijaše u starim flanelskim hlačama. Drugih nije imao. Osjećao se vrlo nabusito, izdvojeno, usamljeno. Znao je kako ga pokušava dražiti zbog nečega; ne želi ona poći s njim na svjetionik; ona ga prezire: kao i Prue Ramsay; kao i svi oni. Ali on neće dopustiti da žene od njega prave budalu, te se namjerice okrene u stolcu, pogleda kroz prozor i reče, iznenada vrlo grubo: sutra će biti odveć burno za nju. Pozlit će joj.

Srdilo ga je što ga ona nagna govoriti tako dok gospođa Ramsay to sluša. Samo kad bi mogao biti sam u svojoj sobi predan radu, mislio je, među svojim knjigama. Tu se on ugodno osjećao. Nikad se nije zadužio ni za cigli novčić; svojeg oca nije bio stajao ni jednog novčića još od svoje petnaeste; još je pomagao obitelj od svoje vlastite uštedevine; školovao je svoju sestru. Pa ipak, želio je propisno odgovoriti gospođici Briscoe; žalio je što se izlanuo tako naglo. »Pozlit će vam.« Poželio je da smisli nešto što bi rekao gospođi Ramsay, nešto što će joj pokazati kako on nije tek suha cjepidlaka. To su, naime, svi mislili o njemu. Okrenu se prema njoj. Ali gospođa Ramsay je upravo govorila Williamu Bankesu o ljudima za koje nikad ne bijaše čuo.

»Jest, odnesi«, reče ona ukratko, prekidajući ono što je govorila Bankesu da bi to rekla sluškinji. »Zasigurno je prošlo petnaest — ne, dvadeset godina — otkad sam je posljednji put vidjela«, govorila je, okrenuvši mu se ponovno kao da ne želi izgubiti ni jednog jedinog časa tog razgovora; bijaše se, naime, unijela u ono o čemu razgovarahu. Tako je on doista čuo od nje večeras! I živi li Carrie još u Marlowu, i sve je još uvijek isto? Oh, ona se sjeća kao da je to bilo tek jučer — na rijeci, osjeća kao da je bilo jučer — odlazak na rijeku, velika hladnoća. Ali ako su Manningovi naumili nešto, oni od toga ne odstupaju. Nikad neće zaboraviti kako je Herbert ubio

na obali osu čajnom žličicom! I to još traje, razmišljala je gospođa Ramsay, klizeći poput sablasti među stolcima i stolovima one sobe za primanje na obali Temze, gdje joj bijaše tako silno, silno hladno prije dvadeset godina; a sad se ona među njima kreće poput sablasti; a to ju je očaravalo, kao da je, dok se ona sama izmijenila, taj posebni dan, što sad postade tih i divan, ostao tamo sve ove godine. »Je li mu Carrie pisala?« upita ona.

»Jest. Piše kako grade novu sobu za biljar«, reče on. Ne! Ne!
0 tome ni govora! Graditi novu sobu za biljar! To joj se čini nemogućim.

Gospodin Bankes nije u tome vidio ništa neobično. Oni sad dosta dobro stoje. Hoće li pozdraviti Carrie od nje?

»Oh«, reče gospođa Ramsay uz nehotičan trzaj, »Ne«, dodade zatim, razmišljajući kako ona ne poznaje ovu Carrie što gradi novu sobu za biljar. Ali kako je neobično, ponavljala je, na iznenađenje gospodina Bankesa, da su oni još tamo. Jer doista je neobično i pomisliti kako su oni mogli živjeti sve te godine, dok ona nije ni pomišljala na njih osim svega jednom. Koliko se toga zbililo u njezinu životu za sve te godine. Ali možda ni Carrie Manning nije pomišljala na nju. Ta je pomisao čudovišna i neugodna.

»Ljudi se brzo razilaze«, reče gospodin Bankes, osjetivši, međutim, stanovito zadovoljstvo pri pomisli kako on ipak poznaje i Manningove i Ramsayjeve. On se nije razišao, pomisli, odlažući svoju žlicu i obrisavši glatko izbrijane naušnice odviše pažljivo. Ali u tom je možda prilično neobičan, pomisli; on sebi ne dopušta da se ukalupi. Ima prijatelje u svim krugovima... Ovdje je gospođa Ramsay morala prekinuti kako bi sluškinji rekla nešto o podgrijavanju jela. Zbog toga on voli objedovati sam. Sva su ga ta prekidanja srdila. U redu, pomisli William Bankes, zadržavši izražaj izuzetne uljudnosti i tek raširivši prste lijeve ruke po stolnjaku kao što strojar ispituje divno uglačano oruđe, pripravno za porabu u trenucima dokolice, takve su žrtve koje od čovjeka traže njegovi prijatelji. Uvrijedila bi se

da je odbio doći. Ali njemu to nije bilo vrijedno. Promatrajući svoju ruku, pomisli kako bi, da je sam, večera bila gotovo već završena; i mogao bi se posvetiti svojem radu. Jest, pomisli on, to je užasan gubitak vremena. Djeca su još uvijek ulazila. »Nek jedno od vas otrči gore u Rogerovu sobu«, govorila je gospođa Ramsay. Kako je sve to neznatno, kako je dosadno, pomisli on, uspoređeno s onim drugima — s radom. Sjedi on tu bubnjajući prstima po stolnjaku dok bi mogao biti — on munjevitim pregledom obuhvati svoje djelo. Kako je to doista rasipanje vremena! Pa ipak, pomisli, ona je jedna od mojih najstarijih prijateljica. Ja sam joj, uostalom, odan. Pa ipak sad, u ovome času, njezina nazočnost mu ne znači ništa: ništa mu ne znači njezina ljepota; i prizor kad sjedi sa svojim dječčićem na prozoru — ništa, ništa. Želio bi samo biti sam i dohvatiti se knjige. Osjećao se neugodno; osjećao se izdajnički što može tako sjediti do nje ne osjećajući prema njoj ništa. Istina je, njemu se ne sviđa obiteljski život. U takvoj vrsti stanja čovjek se pita zašto živi. Zašto, čovjek se pita, trpjeti sve te muke, kako bi ljudska vrsta opstala? Je li to doista tako poželjno? Jesmo li privlačni kao vrsta? Pa baš i nismo, pomisli, promatrajući te prilično neuredne dječake. Njegova miljenica Cam vjerojatno je već u postelji, pomisli. Glupa pitanja, isprazna pitanja, pitanja koja čovjek nikad ne pita ako ima što raditi. Je li ljudski život ovo? Je li ljudski život ono? Čovjek nikad nema vremena misliti o tome. Ali ovdje on postavljaše sebi upravo takvo pitanje, jer je gospođa Ramsay nešto naređivala sluškinjama, i jer mu je palo na um, razmišljajući o tome kako je gospođa Ramsay iznenađena što Carrie Manning još postoji, da su prijateljstva, čak i ona najbolja, vrlo krhka. Ljudi se razilaze. Ponovno je prigovorio sebi. Sjedi tu kraj gospođe Ramsay i nema joj što reći.

»Oprostite«, reče gospođa Ramsay, okrenuvši mu se napokon. Osjećao se ukočen i jadan, poput čizama što se raskvasiše a zatim osušiše tako da se jedva mogu navući na noge. A on ipak mora nekako ugurati noge u njih. Mora se prisiliti na razgovor. Ukoliko se

ne bude dobro pazio, ona će otkriti tu njegovu izdaju; da on nimalo ne mari za nju, a to neće biti ugodno, pomisli. Stoga uljudno nagne glavu prema njoj.

»Mogu misliti kako vam je neugodno večerati u ovakvom metežu«, reče ona, posluživši se, kao što obično čini kad se osjeća rastresenom, izričajem dobroga ponašanja. Tako, kad na kakvoj sjednici dođe do prepirke jezika, predsjednik, kako bi ih nekako sjedini, predlaže da svatko govori francuskim. Možda je to i loš francuski; francuski možda i ne sadržava riječi koje izrazuju govornikove misli; pa ipak ta upotreba francuskog nameće stanovit poredak, neku jednolikost. Odgovarajući istim jezikom, gospodin Bankes reče: »Ne, ne, ni govora«, i gospodin Tansley, koji ne poznaše taj jezik, čak ni tako u jednosložnim riječima, odmah osjeti njegovu neiskrenost. Govore besmislice, pomisli on, ti Ramsayjevi; i on s radošću navali na taj svježiji primjer, zabilježivši ono što će, ovih dana, pročitati jednom ili dvojici prijatelja. Tamo, u društvu u kojem čovjek može reći sve što mu se sviđa, on će zajedljivo opisati »posjet Ramsayjevima« i o kakvim sve besmislicama razgovaraju. Jednom se to isplati, reći će; ali ne i drugi put. Te žene su tako dosadne, reći će. Naravno, Ramsay je sam sebe osujetio oženivši se ljepoticom i izrodivši s njome osmero djece. To će se oblikovati nekako tako, ali sad, u ovome času, dok sjedi tu s praznim stolcem kraj sebe, uopće se ništa ne oblikuje. Sve je još u krpicama i odlomcima. Osjećao se krajnje, čak i tjelesno neudobno. Želio je da mu netko pruži priliku da dođe do izražaja. Toliko je to priželjkivao da se vrpolio na svojem sjedalu, pogledao je sad u ovu, sad u onu osobu, pokušavao se umiješati u njihov razgovor, otvarao bi usta i ponovno ih zatvarao. Oni razgovarahu o ribarstvu. Zašto nitko njega ne pita o tome? Što oni uopće znaju o ribarstvu?

Lily Briscoe je sve to znala; sjedeći njemu nasuprot, zar je mogla ne vidjeti, kao na rengenskom snimku, rebra i bedrene kosti mladićeve želje da ostavi dojam što se tamne ocrtavaju u magli nje-

gova tkiva — onoj rijetkoj magli kojom je društveni običaj prekrrio njegovu žarku želju da se umiješa u razgovor? Ali, pomisli ona, stisnuvši svoje kose oči, i sjetivši se kako se on ruga ženama, »ne umiju slikati, ne umiju pisati«, zašto bi mu pomogla da se izbavi?

Postoji pravilnik o ponašanju, znala je, u kojem sedmi član (možda) kaže kako žena u ovakvim prilikama treba, bez obzira što je njezino zanimanje, priskočiti u pomoć mladiću prekoputa nje, tako da on može osloboditi i izložiti bedrene kosti i rebra svoje taštine, svoje prijeke potrebe da se pokaže; dok je zaista njihova dužnost, razmišljala je, u svojoj čistoći stare djevice, da nam pomognu kad, na primjer, u podzemnoj željeznici izbije požar. Tad bi, pomisli ona, s pravom očekivala od Tansleyja da me spasi. Ali kako bi bilo, pomisli, ako ni jedno od nas ne bi učinilo ni jedno od toga dvoga? Stoga je sjedila smiješeći se.

»Vi ne namjeravate poći na svjetionik, zar ne Lily?« reče gospođa Ramsay. »Sjetite se samo jadnog gospodina Langleyja; on je dvanaestak puta putovao oko svijeta, ali nikad mu ne bijaše mučnije nego kad ga je moj muž povezao tamo. Jeste li vi dobar pomorac, gospodine Tansley?« upita ona.

Gospodin Tansley podiže čekić: zavitla ga visoko u zraku; ali shvativši, dok ga spuštaše, da ne može mlatnuti tog leptira oružjem poput ovog, samo reče kako mu nikad u životu nije pozlilo. Ali ta je jedna rečenica bila nabijena kao barutom izjavom da mu je djed bio ribar; otac ljekarnik; da se on sam samcat morao probijati; da je na to ponosan; da je on Charles Tansley — što je činjenica koju još nitko od njih tu ne shvaća; ali doći će vrijeme kad će je svatko od njih znati. Namrgodi se. Gotovo je žalio te mekane njegovane ljude što će biti razneseni visoko gore do neba poput omota vune i buradi jabuka jednoga dana onim barutom što je u njemu.

»Hoćete li me povesti, gospodine Tansley?« reče Lily brzo, ljubazno, jer, naravno, ako joj gospođa Ramsay kaže, kao što joj doista govori »Gušim se, draga moja, u moru plamena. I ukoliko

kakvom pomašću ne ublažiš muku ovoga časa i ne kažeš štogod lije-
po tome mladiću tamo, život će se nasukati — ja zbilja već u ovom
trenu čujem grebanje i režanje. Živci su mi napeti kao strune. Još
samo jedan dodir i one će pući« — kad gospođa Ramsay kaže sve to,
kao što govori pogled u njezinim očima, po stotinu i pedeseti put,
Lily Briscoe se, naravno, mora odreći pokusa što se događa kad je
čovjek neljubazan s tim mladićem tamo i biti ljubazna.

Ocijenivši točno preokret u njezinu raspoloženju — da se ona
sad prijateljski ophodi s njim — on se oslobodi svojeg samoljublja,
i ispriča joj kako ga izbaciše iz čamca još kao dojenče; kako ga je
otac vadio iz vode čakijom; tako je naučio plivati. Jedan od njegovih
stričeva brinuo se za svjetionik na nekoj stijeni kraj škotske obale,
reče. Tamo ih je jednom uhvatila bura. On to reče glasno u jednoj
stanci. Moraju slušati dok govori kako je bura uhvatila njega i nje-
gova strica na svjetioniku. Ah, pomisli Lily Briscoe kad je razgovor
krenuo u povoljnu smjeru, i osjeti zahvalnost gospođe Ramsay (jer
je gospođa Ramsay mogla sad načas i sama sa sobom govoriti), ah,
pomisli ona, ali koliko sam morala platiti da ti to pribavim? Nije
bila iskrena.

Poslužila se uobičajenom lukavošću — ljubaznošću. Nikad ga
ona neće upoznati. Niti će on ikad upoznati nju. Sve su ljudske
veze takve, pomisli ona, a najgore su (izuzevši gospodina Bankesa)
između muškaraca i žena. Takvi su odnošaji neminovno krajnje
neiskreni. Onda joj za oko zapne soljenka, koju tu bijaše ostavila da
je podsjeti, i sjeti se kako će sutra ujutro pomaknuti ono drvo više
u sredinu, i tako se oraspoloži na pomisao o sutrašnjem slikanju, da
se glasno nasmija onome što priča gospodin Tansley. Neka priča i
cijelu noć ako mu se sviđa.

»Ali kako dugo ostavljaju ljude na svjetioniku?« upita ona. On
joj reče. Bijaše iznenađujuće dobro obaviješten. I budući dajeonsad
zahvalan, i da mu se ona sviđa, i da se počeo radovati, onda, pomisli
gospođa Ramsay, sad se može vratiti u onu zemlju snova, na ono

nezbiljsko ali čarobno mjesto, u sobu za primanje kod Manningovih prije dvadeset godina u Marloweu; čovjek se tu kretao bez žurbe i bez tjeskobe, jer tu nema budućnosti koja čovjeka zabrinjava. Zna ona što se dogodilo njima, a što opet njoj. Bijaše to kao ponovno čitati dobru knjigu, jer ona zna svršetak te priče, jer se to dogodilo prije dvadeset godina, te život, što se čak i sa stola ove blagovaonice valovito slivao, bogzna u kojem smjeru, tamo bijaše zapečaćen, i počivaše, poput jezera, spokojno među svojim obalama. On reče kako su sagradili sobu za biljar — je li to moguće? Hoće li William nastaviti govoriti o Manningovima? Ona bi to željela. — Ali ne — zbog nečega on više ne bijaše raspoložen za to. Ona pokuša. On ne uzvratila. Ne može ga prisiliti. Bijaše razočarana.

»Djeca su strašna«, reče ona uzdahnuvši. On reče nešto o točnosti koja je jedna od manjih vrlina što ih stječemo tek kasnije u životu.

»Ako ih uopće steknemo«, reče gospođa Ramsay samo da bi ispunila prazninu, pomislivši kakva je stara djevica postao William. Svjestan svoje izdaje, svjestan njezine želje za razgovorom o nečemu prisnijem, a neraspoložen za to u ovome času, on osjeti kako ga spopada neugodnost života dok sjedi tu i očekuje. Možda ostali govore o nečem zanimljivom? O čemu to pričaju?

Kako je ulov ribe bio loš; da se ljudi iseljavaju. Razgovarahu o plaćama i o nezaposlenosti. Mladić je grdio vladu. William Bankes, razmišljajući kakvo je olakšanje prihvatiti se nečega ovakvog kad je već osobni život neugodan, čuo je kako mladić govori nešto o »jednom od najsramnijih postupaka sadašnje vlade«. Lily je slušala; gospođa Ramsay je slušala; svi bijahu slušali. Ali kako joj je već dosadilo, Lily osjeti kako nešto manjka. Gospodin Bankes je osjećao da nešto manjka. Umotavši se bolje šalom, i gospođa Ramsay osjeti kako nešto manjka. Svi oni, nagnuvši se da čuju, mislili su »Hvala Bogu da se ne vidi što u sebi mislimo«, jer svatko je od njih mislio: »Ostali ovo osjećaju. Oni su bijesni i ozlojeđeni zbog vladina pos-

tupka prema ribarima. Dok ja opet ne osjećam ništa.« Ali možda, pomisli gospodin Bankes, promatrajući gospodina Tansleyja, evo čovjeka. Uvijek očekuju čovjeka. Uvijek postoji mogućnost. U svakom se času može pojaviti vođa; čovjek genija, u politici kao i u bilo čemu drugom. On će morati biti krajnje neugodan prema nama staromodnim ljudima, razmišljao je gospodin Bankes, trudeći se da bude što uvidavniji, jer je znao nekim čudesnim tjelesnim osjećajem, kao preko napetih živaca u hrptenjači, da je ljubomoran, djelimice zbog sebe sama, djelimice vjerojatno zbog svojeg rada, svoje točke motrišta, svoje znanosti; i stoga nije bio u cijelosti nepristran ili uopće pošten, jer se činilo da gospodin Tansley kaže: Vi ste proigrali svoje živote. Nitko od vas nije u pravu. Jadni staromodnici, vi ste beznadno zaostali za današnjim vremenom. Činio se prilično samosvjestan taj mladić, a ponašanje mu bijaše vrlo loše. Ali se gospodin Bankes prisili priznati: smionosti ima, ima i sposobnosti, izvrsno vlada podacima. Vjerojatno, pomisli gospodin Bankes dok je Tansley grdio vladu, ima i dosta istine u onome što govori.

»Recite mi sad...« reče on. Te tako raspravljahu o politici, a Lily je promatrala list na stolnjaku; dok se gospođa Ramsay, prepustivši dokazivanje u cijelosti toj dvojici muškaraca, upita zašto joj toliko dosađuje takav razgovor, i poželi, gledajući svojeg muža na drugom kraju stola, da i on kaže nešto. Barem jednu riječ, reče ona u sebi. Jer, bilo što kazao, sve bi se znatno izmijenilo. On ide do srži stvari. On se brine o ribarima i njihovim plaćama. Ne može spavati misleći na njih. Posve je drugačije kad bi govorio; ljudi tad ne osjećaju, zahvalite nebesima što ne vidite kako malo ja marim za to, jer im je onda itekako stalo. Zatim, shvativši kako zbog toga što mu se toliko divi, ona očekuje da i on nešto kaže, osjetila je kao da joj netko hvali njezina muža i njihov brak, te se sva ozari od sreće ne uviđajući kako ga j e sama hvalila. Pogleda ga misleći da će to otkriti na njegovu licu; on će izgledati veličanstveno... Ali nikako, ne! Bijaše stisnuo lice, te

se mrgodio i mrštio i rumenio od gnjeva. Zbog čega, pobogu, to, pitala se. Sto je posrijedi? Samo to što je jadni stari August zatražio još jedan tanjur juhe — i to je sve. Nezamisljivo je, odvratno je (tako joj je on dojavio preko stola) što August ponovno započinje s juhom. Mrzio je ljude što jedu kad je on svoje završio. Vidjela je kako mu srdžba ulijeće u oči, u čelo, kao čopor pasa, i znala je da će ubrzo nešto silno prasnuti, a zatim — ali hvala Bogu! — vidje kako se svladava i pritišće točak kočnicom, a iz cijelog tijela činilo se da mu frcaju iskre mjesto riječi. Sjedio je namršten. Nije rekao ništa. Nek ona to vidi. Nek mu ona prizna! Ali zašto uostalom jadni August ne bi zatražio još jedan tanjur juhe? On je tek dotaknuo Elleninu ruku i rekao:

»Ellen, rado bih još jedan tanjur juhe«, a gospodin Ramsay se zatim tako mrštio.

Ali zašto ne, pitala je gospođa Ramsay. Zašto ne bi Augustusu dali juhu ako je želi. On mrzi ljude koji se valjaju u jelu, namršti se na nju gospodin Ramsay. Mrzi sve što se oteže sate i sate, poput ovoga. Ali on se svladao, nek ona vidi, iako je prizor odvratan. Ali zašto to pokazivati tako otvoreno, pitala je gospođa Ramsay (gledali su jedno u drugo preko velikog stola izmjenjujući pitanja i odgovore, znajući uvijek točno što svako od njih misli). Svatko je mogao vidjeti, mislila je gospođa Ramsay. Rose je zurila u oca, i Roger isto tako; oboje svakoga trena može spopasti grčeviti smijeh, znala je, te bez oklijevanja reče (a bijaše doista krajnje vrijeme):

»Upalite svijeće«, i oni odmah skočiše i odoše i stadoše tražiti po ormaru za posuđe.

Zašto nikad ne može prikriti svoje osjećaje, pitala se gospođa Ramsay, a isto tako se pitala nije li Augustus Carmichael to bio primijetio. Možda i jest; možda i nije. Nije mogla ne cijeniti spokojnost s kojom on tu sjedi, jedući svoju juhu. Ako zaželi juhu, onda je i zatraži. Smijali se ljudi njemu ili se srdili na nj, on je uvijek isti. Ona se njemu nije sviđala, znala je; ali djelimice upravo zbog toga

štovala ga je i promatrajući ga kako jede juhu, onako vrlo krupan i spokojan u svjetlosti što gasne, i veličanstven i zamišljen, pitala se što on zapravo osjeća, i zašto je uvijek zadovoljan i dostojanstven; i sjeti se kako je privržen Andrewu i poziva ga u svoju sobu, i, rekao je Andrew, »pokazuje mu stvari«. Inače bi ležao po cijeli dan na tratini, vjerojatno razmišljajući o svojim pjesmama, sve dok ne bi čovjeka podsjećao na mačku što vrebata ptice, a onda bi sklopio svoje šape našavši potrebnu riječ, a njezin muž reče: »Ubog i stari Augustus — on je istinski pjesnik«, što bijaše velika pohvala od njezina muža.

Sad je na stolu poredano osam svijeća, i nakon prvog povijanja plamenje se uspravilo te osvijetlilo do potpune vidljivosti cijeli dugi stol, i na njegovoj sredini žutu i grimiznu zdjelu s voćem. Što je ona načinila od toga, pitala se gospođa Ramsay, jer to kako je Rose poredala grožđe i kruške, rožnatu školjku ružičasto obrubljenu, banane, podsjeti je na trofej donesen s morskog dna, na Neptunovu gozbu, na granju što je zajedno s vinovim lišćem prebačena Bakhu preko ramena (na nekoj slici), među leopardskim kožama i zubljamama što plamte lelujavu crveno i zlatno... Tako iznenadno osvijetljeno svjetlošću, to poprimi goleme razmjere i dubinu, bijaše poput nekog svijeta u koji bi se čovjek mogao zaputiti sa svojim štapom i penjati se po brežuljcima, pomisli ona, i silaziti u doline, i na svoju radost (jer ih to na čas približi u suosjećajnosti) opazi kako i Augustus napasa oči na istoj zdjeli s voćem, zaranja, otrgne tu cvijet, tamo kiticu, te se vraća, nakon gozbe, u svoju košnicu. Tako je on promatrao, drugačije od nje. Ali ih je ipak sjedinilo to zajedničko promatranje.

Sad su sve svijeće zapaljene, i njihova svjetlost je približila lica s obje strane stola, i složila ih, kao što ne bijahu u sumraku, u društvo okolo stola, jer noć bijaše sada isključena staklenim oknima, koja, daleko od toga da bi pružala bilo kakav točan prizor vanjskog svijeta, namreškale ga tako neobično, da se činilo kako ovdje, u unu-

trašnjosti sobe, vlada poredak i kopno; tamo vani, odražaj u kojem stvari trepere i nestaju, vodenasto.

I odjednom se neka promjena osjeti u svima njima, kao da se to doista dogodilo, i svi su sad svjesni toga da sačinjavaju društvo u nekoj šupljini, na nekom otoku; povezivao ih je zajednički cilj protiv one žitkoće tamo vani. Gospođa Ramsay, koja se nelagodno osjećaše, očekujući povratak Paula i Minte, i nesposobna, to osjeti, da sredi stvari, osjeti sad kako se njezina nelagodnost pretvara u iščekivanje. Jer oni se moraju vratiti, i Lily Briscoe, pokušavajući razlučiti uzrok te iznenadne veselosti, usporedi to s onim trenutkom na teniskom igralištu, kad je čvrstoće odjednom nestalo, te se između njih ispriječili takvi golemi prostori; a sad se isti učinak postigao množinom svijeca u jedva namještenoj sobi, s prozorima bez zastora, i sa svijetlim izgledom lica poput krinki, što se vide pri svijecí. Oduzeta im je neka težina; sve se može dogoditi, osjećala je. Sad se moraju vratiti, pomisli gospođa Ramsay, pogledajući u vrata, i u tom istom času Minta Doyle, Paul Rayley i sluškinja, noseći u rukama veliku zdjelu, udoše u sobu. Strašno su zakasnili, reče Minta, dok su prilazili različitim krajevima stola.

»Izgubila sam broš — broš svoje bake«, reče Minta s prizvukom žalosti u glasu, i vlažnih krupnih smeđih očiju, pogledajući dolje, pa gore, dok je sjedala do gospodina Ramsayja, što izazva njegovo viteštvo, tako daje stade dražiti.

Kako može biti takva guska, upita je, pa se s nakitom verati po stijenju?

Nekako ga se bojala — tako je strašno pametan, i kad je prve večeri sjedila do njega, a on govorio o George Eliot, bijaše se zbiljski uplašila, jer je bila ostavila treći svezak *Middlemarcha* u vlaku i nikad nije saznala kraj knjige; ali kasnije se savršeno prilagodila i pokazivala se mnogo većom nezalicom nego ustvari bijaše jer je volio govoriti kako je luda. I tako, večeras, izravno joj se smijao, a ona se nije plašila. Osim toga, znala je, čim je ušla u sobu, da se

dogodilo čudo; bijaše ovijena svojom zlatnom maglicom. Katkad je ima; katkad je nema. Nikada nije znala kako joj se javlja a kako se gubi, ili nije ni znala ima li je dok nije stupila u sobu, a tad je odmah znala po tome kako je neki muškarac promatra. Jest, večeras ju je imala, silno; znala je po načinu kojim joj je gospodin Ramsay rekao da ne bude budala. Sjede do njega, smiješeći se.

Onda se ono moralo dogoditi, pomisli gospođa Ramsay, zaručeni su. I na časak ona osjeti ono što nije očekivala da bi više ikad mogla osjetiti — ljubomoru. Jer i on, njezin muž, osjetio je to — Mintin sjaj; njemu su se sviđale takve djevojke, te zlatno-ride cure, s nečim lepršavim, s nečim pomalo divljim i lakomislenim oko svoje pojave, koje »nisu sastrugale svoju kosu«, koje nisu, kako to reče za jednu Lily Briscoe, »oskudne«. Postoji neko svojstvo koje ona nema, neki sjaj, neko bogatstvo, što ga privlači, zabavlja, te od djevojaka poput Minte čini njegove ljubimice. One mu smiju podrzivati kosu, plesti mu lanac za džepni sat; ili ga prekidati u radu, pozdravljajući ga (ona ih je čula) »Dodite, gospodine Ramsay; sad je naš red da ih potučemo«, i on bi izlazio igrati tenis s njima.

Ali zaista ona nije ljubomorna, samo, s vremena na vrijeme, kad bi se prisilila pogledati se u zrcalo, srdila bi se što je ostarila, možda, svojom vlastitom krivnjom. (Račun za staklenik i sve ostalo). Bila im je zahvalna što mu se smiju. (Koliko ste lula popušili danas, gospodine Ramsay? i tako dalje), dok on ne bi izgledao kao mladić; mladić vrlo privlačan ženama, koji nije pretovaren, koji nije svijen veličinom svojih napora i brigama svijeta i svojom slavom ili svojim neuspjehom, nego je opet bio kao kad ga je prvi put upoznala, otresit, ali otmjen; pomogao joj je pri izlasku iz čamca, sjeća se; na više ugodnih načina, upravo tako (ona ga pogleda i on joj se pričinu iznenadujuće mlad dok zadirkiva Mintu). Sto se nje same tiče — »Spusti tu«, reče, pomažući sluškinji iz Švicarske da lagano spusti pred nju golemi smeđi lonac u kojem je *Boeuf en Daube* — što se nje same tiče, ona voli svoje klipane. Paul mora sjesti do nje, čuvala

mu je mjesto. Doista, mislila je katkada, kako najviše voli upravo klipane. Oni ne dosađuju čovjeku svojim disertacijama. Koliko su toga propustili, uostalom, ti vrlo pametni ljudi! Kako su se samo sparušili, bez sumnje. Postoji nešto, pomislila je, dok je sjedao, vrlo dražesno u Paulu. Njegovo držanje ju je veselilo, kao i njegov pravilni nos i plave oči. Bijaše tako obziran. Hoće li joj reći — sad kad su svi opet zauzeti razgovorom — što se dogodilo?

»Vratili smo se da potražimo Mintin broš«, reče, sjedajući do nje. »Mi« — to bijaše dovoljno. Znala je po naporu, po uzdignuću njegova glasa kojim je svladavao tešku riječ, daje sad prvi put rekao »mi«. »Mi« smo učinili ovo, »mi« smo učinili ono. Tako će govoriti cijeloga svojeg života, pomisli ona, a izvanredan miris maslina, ulja i umaka izvi se iz velike smeđe posude kad Marthe, s lakim zamahom, podiže poklopac. Kuharica je na to jelo potrošila tri dana i ona mora dobro paziti, pomisli gospođa Ramsay, zgrabivši u mekanu mješavinu, kako bi izabrala osobito mekan komad za Williama Bankesa. I ona zaviri u zdjelu, s blistavim stijenama i mješavinom tečnog smeđeg i zlatastog, s lišćem lovorike i vina, i pomisli: Ovim ćemo proslaviti događaj — neobičan osjećaj se probudi u njoj, istodobno čudan i nježan, o proslavi svetkovine, kao da se dvostruko čuvstvo pojavi u njoj, jedno duboko — jer što je ozbiljnije od ljubavi muškarca prema ženi, što je dojmljivije, što je silnije, noseći u svojim grudima sjeme smrti; a istodobno ti ljubavnici, ti ljudi što ulaze u opsjenu užarenih očiju ukrašavaju se vijencima i oko njih se mora plesati i sprdati.

»To je prava pobjeda« reče gospodin Bankes, odloživši nož za trenutak. Jelo bijaše začinjeno; meso mekano. Savršeno spravljeno. Kako je sve to uspjela pribaviti u ovome zabitnom selu, upita je. Ona je divna žena. I vratiše se sva njegova ljubav i štovanje; ona je to znala.

»To je francuski recept moje bake«, reče gospođa Ramsay, i to s prizvukom velikog užitka u glasu. Naravno da je francuski. Ono

što se u Engleskoj izdaje za kuharsko umijeće čista je sramota (svi se složiše). Naprosto kupus namaču u vodi. Meso peku dok ne postane kao koža. Ljušte slasnu ljusku s povrća. »U kojoj se«, reče William Bankes »nalazi sva vrijednost povrća«. A koliko se tek raspapa, reče gospođa Ramsay. Čitava bi jedna francuska obitelj mogla živjeti od onoga što engleska kuharica odbaci. Potaknuta svojim osjećajem da se opet vratila Williamova naklonost prema njoj i da je ponovno sve u redu, i da je njezina neizvjesnost prošla, i da sad može i likovati i šaliti se, smijala se, razmahala se rukama, cako da Lily pomisli: Kako je djetinjasta, kako besmislena dok sjedi ponovno u svoj svojoj ljepoti te govori o lupini s povrća. Ima i nešto strašno u njoj. Ona je neodoljiva. Uvijek je na kraju onako kako ona hoće, pomisli Lily. Sada je opet uspjela — Paul i Minta su se vjerojatno zaručili. Gospodin Bankes eto večera tu. Ona ih je sve začarala, naprosto željom, tako jednostavnom, tako izravnom, i Lily usporedi to obilje sa svojim vlastitim siromaštvom duha, i pomisli kako je to djelimice ona vjera (jer se lice sve ozarilo — te, iako nije mlada, izgleda blistava) u ovu neobičnu, ovu strašnu stvar, od koje je Paul Rayley, središte svega toga, sav zadrhtao, još nestvaran, zamišljen, šutljiv. Gospođa Ramsay je, osjeti Lily, dok je razgovarala o lupini povrća, veličala to, obožavala; grijala svoje ruke na tome, i štitila ga tako; pa ipak, kad je sve to obavila, nekako se smijala, povela svoje žrtve, Lily je osjetila, pred oltar. A sad to i nju spopade — čuvstvo, treptaj ljubavi. Kako se neupadljivom sama osjećala kraj Paula! On, sav u sjaju, u plamenu; ona, odalečena, podrugljiva; on, pripravan za pustolovinu; ona, usidrena uz obalu; on, već porinut, neoprezan; ona, usamljena, ostavljena — i, pripravna podnijeti dio, ako je nesreća, te njegove nesreće, bojažljivo reče:

»Kad je Minta izgubila broš?«

Nasmiješio se najodabranijim osmijehom, što je prekriven sjećanjem, obojen snovima. Kimnuo je glavom. »Na žalu«, reče.

»Naći ću ga«, reče. »Ustat ću rano.« I kako je to tajio od Minte,

snizi glas, i uperi pogled onamo gdje ona sjedi, smijući se, kraj gospodina Ramsayja.

Lily htjede izraziti žestoko i neobuzdano svoju želju da mu pomogne, zamišljajući kako će u zoru na žalu ona biti ta koja će naletjeti na broš upola skriven pod kamenom, i tako će se pridružiti pomorcima i pustolovima. Ali što je on odgovorio na njezinu ponudu? Ona zbilja reče s osjećajem koji je rijetko pokazivala: »Mogu li i ja s vama«; a on se smijao. Time je htio reći da ili ne — ili oboje. Ali nije bilo važno što je htio reći, nego što se neobično zahihotao, kao daje rekao: Bacite se i sa stijene ako vas je volja, briga mene. On prinese njezinu obrazu žar ljubavi, njezin užas, njezinu okrutnost, njezinu bezobzirnost. To je oprži, i Lily, promatrajući Mintu što je očaravala gospodina Ramsayja na drugom kraju stola, ustuknu izložena tim oštrim očnjacima, i bijaše zahvalna. Jer svakako, reče ona u sebi, opazivši soljenku na crtežu stolnjaka, ona se ne mora udavati, hvala budi nebesima: ne mora pretrpjeti takvo poniženje. Izbavljena je od takvog slabljenja. Pomaknut će drvo više u sredinu.

Takva bijaše zamršenost stvari. Jer ono što se dogodilo njoj, osobito za vrijeme boravka kod Ramsayjevih, bilo je da je prisiljena osjećati istodobno dvije oprečne stvari; to jest, jedno je što vi osjećate; drugo je što ja osjećam, i to se onda bori u njezinu umu, kao upravo sada. Tako je divna, tako uzbudljiva, ova ljubav, da ja treperim na njezinu rubu, i nuđam, što mi inače nije običaj, da potražim broš na žalu; ali je to i najgluplja, najsureovija od ljudskih strasti, i ona pretvara zgodnog mladića s profilom poput izrezbarena dragulja (Paulov je oštro istaknut) u nasilnika sa željeznom polugom (on se razmetao, bio je drzak) iz Mile End Rooda. Pa ipak, reče ona u sebi, još od najdrevnijih vremena pjevahu hvalospjeve ljubavi; gomilahu vijence i ruže; i upitate li devetoricu od desetorice, odgovorit će vam kako i ne žele ništa drugo do to; dok će žene, sudeći po njezinu vlastitom iskustvu, cijelo vrijeme osjećati: To nije ono što želimo; nema ničega dosadnijeg, djetinjastijeg i nečovječnijeg

od ljubavi; pa ipak je ona i divna i potrebna. »A što onda?« upita ona, očekujući da ostali nastave s obrazlaganjem, kao da je čovjek u ovakvom obrazlaganju odveć slabo hitnuo, vlastitu strelicu, te pre-pustio drugima da je dalje dobace. Stoga opet stade slušati o čemu to govore, ne bi li možda osvijetlili nekako to pitanje o ljubavi.

»Zatim«, reče gospodin Bankes, »postoji ona tekućina što je Englezi kavom zovu.«

»Oh, kava!« reče gospođa Ramsay. Ali je to mnogo više pitanje (bila je posve uzbuđena, Lily je to opazila, i govorila je vrlo naglašeno) pravog maslaca i čistog mlijeka. Govoreći sa žarom i s rječitošću, opisivala je zlodjela engleskog mljekarskog sustava, i u kakvom se stanju mlijeko dostavlja pred kućna vrata, i upravo je htjela potkrijepiti svoje optužbe, jer bijaše dobro zašla u taj predmet, kadli okolo cijelog stola, počevši od Andrewa u sredini, poput požara što skače s jednog grma štipavca na drugi, njezina djeca su se smijala; njezin muž se smijao; njoj su se smijali, okružena je vatrom, prisiljena je spustiti svoju perjanicu, ušutkati vlastite topove, i osvetiti se tek tako što gospodinu Bankesu izloži to zadirkivanje i ruganje cijeloga stola kao primjer što sve čovjek mora pretrpjeti napadne li predrasude britanske javnosti.

Namjerice, međutim, jer je imala na umu kako je Lily, koja joj bijaše pomogla s Tansleyjem, izvan stvari, izuze je od ostalih; reče: »Lily se svakako slaže sa mnom«, i tako je uvuče, pomalo zbunjenu, pomalo iznenađenu. (Jer ona bijaše razmišljala o ljubavi.) Njih oboje su izvan stvari, mislila je gospođa Ramsay, i Lily i Charles Tansley. Oboje su patili zbog sjaja onih drugih dvoje. On se, jasno je, osjećao posve napuštenim; ni jedna žena neće njega pogledati dok je u sobi Paul Rayley. Jadnik! Pa ipak, on ima svoju disertaciju, utj ecaj nekoga na nešto: on će se već pobrinuti za sebe. Kod Lily je to drukčije. Ona je blijedjela pod Mintinim sjajem; postade neupadljivijom više no ikad, u svojoj sivoj haljinici, sa sitnim smežuranim licem i malenim kosim očima. Sve je u nje bilo tako sićušno. A ipak, pomisli gospođa

Ramsay, uspoređuj ući je s Mirnom, dok je od nje zatražila pomoć (jer Lily će je potpomagati: ona o svojem mljekarstvu nije govorila ništa više nego njezin muž o svojim cipelama — a on bi o njima govorio i cijeli sat), od njih dvije, Lily će u četrdesetj izgledati bolje. U Lily je postojala nit nečega; bljesak nečega; nešto njezino vlastito što se gospođi Ramsay doista sviđalo, ali neće ni jednom muškarcu, bojala se. Očigledno ne, ako to ne bi bio mnogo stariji muškarac, poput Williama Bankesa. Dakle, njemu je stalo, dobro, gospođa Ramsay bi pokatkada mislila kako mu je stalo, poslije smrti njegove žene, možda do nje. On, naravno, nije bio »zaljubljen«; posrijedi je jedno od onih nesvrstanih čuvstava koja su tako česta. Oh, ma gluposti, pomisli; William mora uzeti Lily. Imaju toliko toga zajedničkog. Lily tako voli cvijeće. Oboje su hladni i usamljeni i prilično samodostatni. Ona im mora upriličiti duge šetnje.

Učinila je ludost postavivši ih da sjede jedno nasuprot drugome. Sutra to može ispraviti. Bude li lijepo vrijeme, poći će na izlet. Sve se čini mogućim. Sve se čini pravičnim. Upravo sad (ali to ne može potrajati, pomisli ona, isključivši se na trenutak, dok svi oni razgovaraju o cipelama), upravo sad je postojala sigurnost; lebdjela je napeta poput jastreba; poput zastave što leprša u čistoj radosti što potpuno i slasno ispunjava svaki živac njezina tijela, ne bučno, već više svečano, jer je to poteklo, pomisli ona, i od supruga i od djece i od prijatelja; i sve je to izbijalo u ovoj dubokoj tišini (posluživala je Williama Bankesa još jednim komadićem i zurila je u dubine zemljane zdjele) i činilo se da sada, bez ikakva osobita razloga, stoji tu poput dima, poput dima što se podiže uvis, držeći ih sve sigurno na okupu. Ne treba ništa reći; ništa se ne može reći. Sudjelovalo se, osjećala je, pažljivo poslužujući gospodina Bankesa iznimno mekanim komadom, u samoj vječnosti; kao što već bijaše osjetila toga popodneva o nečem drugom; u stvarima se osjeća sklad, postojanost; nešto, htjela je reći, otporno na svaku promjenu, te isijava (pogleda u prozor s njegovim valićima svjetlosnih odražaja)

u samo lice protoka, optoka, pojavnosti, poput rubina; tako da je još jednom večeras imala osjećaj, što ga je danas već imala jednom, mira, spokoja. Od takvih časova, pomisli ona, načinjeno je ono što zauvijek ostaje. Ovo će ostati.

»Naravno«, uvjerala je Williama Bankesa, »ima dosta za svakoga.«

»Andrevv«, reče ona, »spusti tanjur malo, ili ću sve proliti.«

(*Boeufen Daube* bijaše savršena pobjeda.) Ovdje se, osjeti ona, odloživši žlicu, prostire tihi prostor što se nalazi oko srca stvari, mjesto na kojem se može gibati ili odmarati; može sad čekati (svi su bili posluženi) osluškujući; može zatim, poput jastreba što se iznenadno obrušava, sa svoje visinske postaje, šepiriti se i lako utočiti u smijeh, oslonivši se cijelom svojom težinom na ono što je na drugom kraju stola njezin muž govorio o kvadratnom korijenu od tisuću dvije stotine i pedeset tri, što je slučajno broj njegove vozne karte.

Što sve to znači? Ni dandanas ona o tome nema ni pojma. Kvadratni korijen? Stoje to? Njezini sinovi znaju. Ona se osloni na njih; 0 kubove i kvadratne korijene; o tome sada razgovoraju; o Voltaireu i Madame de Stael; o Napoleonovu značaju; o francuskom sustavu zemljišnog posjeda; o lordu Roseberyju; o Creeveyjevim *Uspomenama*. ona dopusti neka je podupre i ponese ta divna građevina muške umnosti što se širila i gore i dolje, prelazila i ovdje i ondje, poput željeznih nosača što stežu klimavu građu, pridržavaju svijet, tako da se ona u to može posve pouzdati, čak zatvoriti oči, ili pak zatreptati njima na časak, kao dijete što zureći sa svojeg uzglavlja žmirka na bezbrojne naslage lišća na drvetu. Zatim se ona prene. Još se pričalo. William Bankes je hvalio *Waverley-romane*

Čitao je jedan po jedan od njih svakih šest mjeseci, reče on. A zašto bi se Charles Tansley zbog toga srdio? Nasrnuo je (a sve zbog

7. *Waverley-romani*, naziv za sve nepotpisane romane Waltera Scotta, nastao po piščevu prvom povijesnom romanu, *Waverley* (1814.), s radnjom iz prošlosti Škotske.

toga, pomisli gospođa Ramsay, jer Prue nije ljubezna s njim) i zani-
jekao vrijednost tim romanima iako o njima ništa ne zna, upravo
ništa, pomisli gospođa Ramsay, dok ga je više promatrala nego što
ga je slušala. Vidjela je to po njegovu držanju — htio je pokazati se,
i takav će uvijek biti dok ne dođe do svoje profesure ili se oženi, tako
da više ne mora neprestano govoriti »Ja—ja—ja«. Eto što je zapravo
značila njegova kritika jadnoga Sir Waltera, ili možda Jane Austen.
»Ja—ja—ja«. Mislio je na sebe sama i dojam što ga ostavlja, kao što
je osjetila po zvuku njegova glasa, njegovoj žestini i neraspoloženosti.
Njemu će uspjeh dobro doći. Svakako njih je razgovor oper ponio.
Sad više ne mora slušati. Dugo to ne može potrajati, znala je, ali u
tome času oči joj bijahu tako bistre te se činilo kao da obilaze stol
razotkrivajući svakoga od tih ljudi, njihove misli i čuvstva, bez ikakva
napora, poput svjetla što se prokrada kroz vodu, tako da su valići i
trska i kleniči što lebde u njoj, i neočekivana pastrva, odjednom osvi-
jetljeni, dok tako lebde i trepere. Tako ih je vidjela; čula ih; i što god
bi rekli, imalo je ovo svojstvo, kao da je ono što kažu poput kretnji
pastrve kad čovjek istodobno ugleda namreškane vodu i šljunak,
nešto nalijevo, nešto nadesno; a cjelina se ipak drži; dok u djelatnom
životu ona bi stvari lovila i odvajala jednu od druge; rekla bi kako joj
se Waverley-romani sviđaju ili da ih nije čitala; samu bi sebe nagnala;
ali sad ne reče ništa. Za trenutak je napregnuto čekala.

»Ah, ali šta mislite, koliko će to trajati?« reče netko. Bilo je to
kao da ima ticala što se drhtavo pružaju iz nje, kojima, zahvativši
stanovite rečenice, privuče vlastitu pozornost. Ovo je jedna od tih
rečenica. Osjetila je kako prijeti pogibelj njezinu mužu. Takvo pi-
tanje može, gotovo zajamčeno, dovesti do toga da se kaže nešto što
ga podsjeća na vlastiti neuspjeh. Koliko će dugo njega čitati — od-
mah će on pomisliti. William Bankes (koji je posve čist od svake
takve taštine) smijao se, te reče kako ne pridaje nikakvu važnost
promjenama u modi. Tko može reći što će trajati — u književnosti
ili u bilo čemu drugom?

»Uživajmo u onome u čemu uživamo«, reče on. Njegova se cjelovitost gospođi Ramsay činila doista divnom. Činilo se da on nikad ni na trenutak ne pomisli: Ali kako to pogađa mene? Ali, ako imate drugačiju narav, koja ne može bez hvale, koja ne može bez ohrabrenja, onda se, naravno, počinjete (a ona zna da je u gospođi Ramsayja sad upravo tako) osjećati nelagodno; i poželite da netko kaže: Oh, gospodine Ramsay, ali vaše djelo će trajati; ili štogod poput toga. On pokaza svoju nelagodnost posve jasno, rekavši, nekako razdraženo, kako će mu, u svakom slučaju, Scott (ili bi li to Shakespeare?) biti dostatan za njegova života. Izreče to srdito. Svi su se, pomisli ona, osjećali pomalo neugodno, a da nisu znali zašto. A onda Minta Doyle, u koje prirodni nagon bijaše savršen, reče otvoreno, apsurdno, kako ne vjeruje da itko doista uživa u čitanju Shakespearea. Gospodin Ramsay reče strogo (ali um mu ponovno bijaše odvrćen) da vrlo mali broj ljudi to voli onako kako govori da voli. Ali, dodade, ipak ima znatne vrijednosti u nekima od tih drama, i gospođa Ramsay primijeti kako će to biti dovoljno barem za ovaj trenutak; on će se smijati Minti, a ona će se, gospođa Ramsay je vidjela, shvativši njegovu krajnju zabrinutost za sebe sama, na svoj vlastiti način, potruditi da se pobrine o njemu i pohvali ga na ovaj ili onaj način. Ali ona poželi da to ne bude potrebno: možda je njezina krivnja što je to potrebno. A opet, sad je mogla slušati što to Paul Rayley pokušava reći o knjigama što se čitaju u mladosti. Takve traju, reče on. Čitao je neka Tolstojeva djela u školi. Jednog se još sjeća, iako je zaboravio ime. Ruska imena su upravo nemoguća, reče gospođa Ramsay. »Vronsky«, reče Paul. To je zapamtio jer je uvijek mislio kako je to dobro ime za nitkova. »Vronsky«, reče gospođa Ramsay; »Oh, *Anna Karmina*«, ali to ih ne odvede vrlo daleko. Knjige ne bijahu u njihovu području. Ne, Charles Tansley će ih oboje začas urediti što se tiče knjiga, ali i to je sve pomiješano sa Govorim li pravo? Ostavljam li dobar dojam? te ste napokon doznawali više o njemu nego o Tolstoju, dok ono što Paul govori odnosi se naprosto

na predmet, a ne na njega osobno. Kao i svi priglupi ljudi, posjedovao je svojevrstnu skromnost, imao je obzira prema onome što vi osjećate, što se njoj, barem pokatkada, doista sviđalo. Sada on ne misli ni o sebi, ni o Tolstoju, nego o tome je li njoj hladno, osjeća li se propuh, ne bi li možda jednu krušku.

Ne, reče ona, neće krušku. Zapravo, ona je stražarila nad zdjelom s voćem (a da toga sama ne bijaše svjesna) ljubomorno, nadajući se da ga nitko neće ni taknuti. Njezine oči su se zavlačile među krivulje i sjene voća, među tamni grimiz nizinskog grožđa, zatim preko rožnatog grebena školjke, suprotstavljajući žuto purpurnom, zakrivljen oblik okruglom, ne znajući ni sama za što to čini, ili zašto se, svaki put kad to učini, osjeća sve vedrijom; sve dok, oh, kakva šteta što to čine — ruka se ispruži, uze krušku, i tako sve pokvari. Iz sklonosti ona pogleda u Rose. Pogleda u nju gdje sjedi između Jaspera i Prue. Kako je čudnovato da to učini baš vaše vlastito dijete.

Kako je čudnovato promatrati ih gdje sjede tu, u redu, njezina djeca, Jasper, Rose, Prue, Andrevv, gotovo tihi, ali šaleći se na jedan od svojih načina, što je zaključila po stiskanju njihovih usnica. Bijaše to nešto posve izdvojeno od svega ostalog, nešto što oni tu prikupljaju da bi se tome smijali u svojoj sobi. Nije to nešto o njihovu ocu, nadala se. Nije, mislila je da nije. A što li je to, pitala se prilično tužno, jer joj se učini kako će se oni smijati kad nje tu ne bude. Sve bijaše tu nagomilano iza tih prilično ukočenih, spokojnih lica poput krinke, jer oni se lako ne pridružuju; oni su poput promatrača, nadzornika, pomalo uzvišeni iznad odraslih ljudi ili pak udaljeni od njih. Ali kad je večeras pogledala Prue, vidjela je kako to za nju baš nije posve istinito. Ona je upravo počinjala, tek se pokrenula, baš se spuštala. Vrlo blaga svjetlost bijaše joj na licu, kao da se neki sjaj s Minte što sjedi nasuprot nje, nekakav ushit, neka slutnja sreće odrazi i na njoj, kao da se sunce ljubavi između muškarca i žene, podiže nad rubom stolnjaka, i ne sluteći što je ono, ona se pokloni njemu i pozdravi

ga. Ona je promatrala Mintu, sramežljivo, ali znatiželjno, tako da gospođa Ramsay pogleda čas jednu, času drugu i reče, govoreći Prue i u sebi: I ti ćeš ubrzo biti sretna kao i ona. Bit ćeš mnogo sretnija, dodade, jer si moja kći, htjede reći; njezina kći mora biti sretnija nego kćeri ostalih ljudi. Ali večera bijaše završena. Vrijeme je poći. Samo su se još poigrali sa svarima na tanjurima. Pričekat će dok se ne prestanu smijati nekoj priči koju im priča njezin muž. Salio se s Mintom o nekoj okladi. Zatim će se dići.

Sviđao joj se Charles Tansley, pomisli, iznenada; sviđao joj se njegov smijeh. Sviđao joj se jer se tako srdi na Paula i Mintu. Sviđala joj se njegova nezgrapnost. Uostalom, mnogo je toga u tome mladiću. A Lily, pomisli ona, odlažući ubrus kraj tanjura, ona uvijek ima pripravnu neku vlastitu šalu. Za nju se čovjek ne treba brinuti. Čekala je. Tisnula je ubrus ispod ruba tanjura. Dakle, jesu li sad završili? Nisu. Ta je priča odvela do druge priče. Njezin muž bijaše izvrsno raspoložen večeras, i želeći, pretpostavila je, popraviti ono što je učinio staromu Augustusu nakon onoga prizora s juhom — uvukao je i njega u to — pričali su obojica priče o nekome koga su poznavali iz školskih dana. Pogledala je u prozor, na kojem je plamenje svijeća sad svjetlije gorjelo jer su okna crna, i gledajući tako vani, ti glasovi su joj čudno zvučali, kao da su glasovi pri službi u katedrali, jer nije slušala riječi. Iznenadne provale smijeha i zatim jedan glas (Mintin), što je sam govorio, podsjeti je na muškarce i dječake što izvikuju latinske riječi za vrijeme bogoslužja u nekoj rimokatoličkoj stolnoj crkvi. Čekala je. Govorio je njezin muž. Ponašljao je nešto, i znala je daje to pjesma po ritmu i po oduševljenju i sjeti u njegovu glasu:

Luriana Lurilee

Dođi i vrtnom se stazom uputi,

Kineska je ruža u cvatu sva

I zujna odpčela žutih...

Te riječi (gledala je kroz prozor) zvučahu kao da plutaju poput cvjetova po vodi, odsječene od svih njih, kao da ih nitko nije izgorio, nego kao da nastadoše same od sebe.

*Svi životi sto ih proživjesmo, buduća sva stvorenja
Puni su drveća sada i lišća što se mijenja.*

Nije znala što te riječi znače, ali, poput glazbe, činilo se da ih izgovara njezin vlastiti glas, izvan nje same, izricajući posve lako i prirodno ono što joj je bilo na umu cijele te večeri dok je izgovarala različite stvari. Znala je, ni ne pogledavši, da svi za stolom slušaju glas što govori:

*Pitam se nije li tebi
Luriana, Lurilee...*

s istom vrstom oduška i užitka koje ona ima, kao da je ovo napokon, posve prirodno reći, kao da je to njihov vlastiti glas što govori.

Ali glas zastade. Ona pogleda unaokolo. On ustade. Augustus Carmichael ustade i, držeći svoj stolni ubrus tako da se činio kao duga bijela haljina, pjevušio je:

*Vidjeti kraljeve kako jezde
Preko livada i polja tratinčice
S lišćem palme i cedrovima
Luriana, Lurilee,*

i dok je prolazila kraj njega, lagano se okrene prema njoj ponavljajući posljednje riječi:

Luriana, Lurilee,

i nakloni joj se kao da izražava štovanje. Ne znajući zašto, osjeti kako mu se sviđa više nego ikad prije; i s osjećajem olakšanja i zahvalnosti, uzvratu mu naklon i prođe kroz vrata koja joj on bijaše otvorio.

Bijaše potrebno ponijeti se za još jedan korak. S nogom na pragu čekala je još jedan časak u prizoru što je iščezavao još pred njezinim očima, a zatim, kad je krenula i, uzevši Mintu za ruku, napustila sobu, prizor se već izmijenio, drugačije se uobličio; postade već, znala je to osvrnuvši se još jednom i pogledavši ga, puka prošlost.

18

Kao i obično, pomisli Lily. Uvijek postoji nešto što treba učiniti upravo u tome času, nešto za što je gospođa Ramsay odlučila odmah učiniti iz svojeg vlastitog razloga; može to biti dok svi stoje unaokolo šaleći se, kao sada, ne mogavši odlučiti da li će poći u sobu za pušenje, u sobu za primanje, ili pak gore u potkrovlje. Tad čovjek opazi gospođu Ramsay usred toga žagora, kako stoji i drži Mintu za ruku, i pomisli: »Jest, sada je vrijeme za to«, i odmah se zaputi, nekako tajnovito, kako bi nešto obavila sama. Te čim ona ode, nastupi stanovito rasulo; stadoše se kolebati, podoše u različitim smjerovima, gospodin Bankes uze pod ruku gospodina Charlesa Tansleyja, i pođe na terasu da dovrše raspravu što je započeo za večerom o politid, poremetivši tako cjelokupnu ravnotežu večeri, prebacujući težište na drugu točku, kao da su, pomisli Lily, vidjevši ih kako odlaze, i čuvši riječ-dvije o politici Stranke Rada, popeli se na brodski most i određuju svoj smjer; prijelaz s pjesništva na politiku tako je se dojmio; i tako gospodin Bankes i Charles Tansley odoše, dok ostali ostadoše promatrajući gospođu Ramsay kako se penje uza stubu sama, osvjetljena svjetlošću svjetiljke. Kamo se, pitala se Lily, tako žuri.

Zapravo nije trčala, niti se žurila; išla je doista prilično sporo. Bijaše prilično sklona umiriti se na trenutak poslije svega toga čavrljanja, i izabrati nešto posebno; štogod važno; da je izdvoji; odvoji od svega ostalog; očisti od svih osjećaja i ostalih sitnica, i ponese je pred sobom, i donese je gore do sudišta, gdje sjede suci što ih je ona odabrala da sude o tim stvarima. Je li dobro, je li zlo, je li pravedno, je li krivo, kamo ćemo, i tako dalje. Tako se ona postavi pošto bi potresena događajem, i sasvim nesvjesno i neprimjereno, posluži se granjem brijestova vani, kako bi ustalila svoj položaj. Njezin se svijet mijenjaše: oni mirovahu. Događaj je izazivao u njoj osjećaj gibanja. Sve mora biti u poretku. Ona mora ispraviti i ovo i ono, pomisli, nesvjesno odobravajući dostojanstvo tišine drveća, a zatim i veličanstvenog podignuća uvis (poput kljuna lađe na valu) brijestova granja kada ga vjetar podiže. Jer bijaše vjetrovito (za trenutak zastade i pogleda van). Tako je vjetrovito, da lišće od vremena do vremena otkrije koju zvijezdu, a same zvijezde kao da stresaju i isijavaju svjetlost i nastoje bljesnuti između rubova lišća. Jest, to je učinjeno, izvršeno; i poput svega obavljenog, postaje svečano. Sad čovjek misli o tome, očišćenom od čavrljanja i čuvstva, čini se kao da ono oduvijek jest, samo se pokazalo sad, a jer se tako pokazalo, daruje ravnotežu svemu. Oni će, mislila je, nastavljajući, ma koliko dugo živjeli, uvijek se vraćati ovoj noći; ovom mjesecu; ovom vjetru; ovoj kući; i njoj samoj također. Laskalo joj je to, tamo gdje je najpodložnija laski, da zamisli kako, uvijena u njihova srca, ma koliko dugo oni živjeli, bit će i ona; a to, a to, a to, mislila je idući uza stube, smijući se ali srdačno, na ležaj u hodniku (što je od njezine majke), na stolac za ljuljanje (njezina oca); na zemljovid Hebrida. Sve će to ponovno živjeti u životima Paula i Minte; »Rayleyjevi« — iskušavala je novo ime; te osjeti, položivši ruku na vrata dječje sobe, ono zajedništvo osjećaja s drugim ljudima koje podaruje čuvstvo kao da su zidovi pregrada toliko tanki, da zapravo (a osjećaj je to olaknuća i sreće), sve je jedan tijek, te stolci, stolovi, zemljovidi,

bijahu njezini, bijahu njihovi, nije važno čiji i Paul i Minta će sve to nastaviti kad ona bude mrtva.

Pritisne kvaku, čvrsto, kako ne bi zaškripila, i uđe lagano napućivši usne, kao da samu sebe podsjeti da ne govori glasno. Ali čim uđe, uvidje, na svoju nepriliku, da oprez nije bio potreban. Djeca nisu spavala. To joj je najviše smetalo. Mildred mora malo bolje pripaziti. James je posve budan, i Cam sjedi uspravno na postelji, a Mildred je izvan kreveta i bosonoga, i već je jedanaest, a oni još pričaju. O čemu to? Opet ona užasna lubanja. Rekla je Mildredi da je skloni, ali Mildred je, naravno, zaboravila, i tako je sad Cam posve budna kao i James i prepiru se, a morali su zaspati još prije nekoliko sati. Sto je spopalo Edvarda da im pošalje tu užasnu lubanju? Bijaše toliko luda te im je dopustila da je prikucaju tu gore. Čvrsto je prikucana, reče Mildred, i Cam nije mogla zaspati dok je ona u sobi, a James opet vrišti ako je se ona dotakne.

A sada Cam mora spavati (ima velike robove, reče Cam) mora spavati i sanjati prekrasne palače, reče gospođa Ramsay, sjedajući na krevet do nje. Ona vidi robove, kaže Cam, svuda po sobi. Bijaše to istina. Gdje god postave svjetlo (a James ne može spavati bez svjetla) uvijek je negdje neka sjena.

»Ali pomisli samo, Cam, pa to je tek staro krme«, reče gospođa Ramsay, »dobro crno krme poput krmadi na imanju«. Ali Cam i dalje misli kako je to nešto strašno, što se grana prema njoj preko cijele sobe.

»U redu onda«, reče gospođa Ramsay, »prekrit ćemo to onda nečim«, i svi su promatrali kako prilazi ormaru za rublje i otvara male ladice hitro jednu za drugom, i ne našavši ništa što bi odgovaralo, brzo skide svoj šal i ovi ga oko lubanje, nekoliko puta, a onda se vrati do Cam i položi svoju glavu na uzglavlje pokraj njezine i reče kako to sad lijepo izgleda; kako će se svidjeti vilama; kako je poput ptičjeg gnijezda; kako je kao prekrasna gora što ju je bila vidjela u inozemstvu, s dolinama i cvijećem i zvonkim zvončićima

i ptičicama što cvrkuću i kozicama i antilopama... Vidje kako riječi odjekuju u umu male Cam dok ih izgovara ritmički, i Cam ponovi za njom kako je poput gore, ptičjeg gnijezda, perivoja i kako su tu antilopice, i oči su joj se otvarale i sklapale, a gospođa Ramsay nastavi govoriti još jednoličnije, još ritmičnije i još besmislenije, kako ona mora zaklopiti oči i spavati i sanjati i gore i doline i zvijezde što padaju i antilope i papagaje i vrtove i sve što je divno, reče ona, podižući glas polagano i govoreći sve mehaničnije i mehanički je, dok se ne uspravi i ne opazi da je Cam zaspala.

Sad, prošapta, prilazeći njegovu krevetu, i James mora spavati, jer gle, reče ona, veprova lubanja je još tu; nisu je ni taknuli; učinili su upravo kako on želi; eto je tu posve netaknute. On se uvjeri da je lubanja još tu ispod šala. Ali je htio upitati još nešto: Hoće li sutra na svjetionik?

Neće sutra, ne, reče, ali ubrzo hoće, obeća mu; sljedećeg lijepog dana. Bio je dobar. Leže u postelju. Ona ga pokri. Ali on neće nikad zaboraviti, znala je, i srdila se na Charlesa Tansleyja, na svojeg muža, na sebe samu, jer mu je podgrijavala nadu. Zatim pođe rukama za svojim šalom i sjeti se kako ga je ovila oko veprove lubanje, ustade, i spusti prozor za palac-dva, i začu vjetar, i udahne udisaj savršeno umjerenog prohladnog noćnog uzduha i promrmlja laku noć Mildredi i izađe iz sobe pustivši da jezičac brave lagano sklizne u svoj utor.

Nadala se da on neće lupati svojim knjigama o pod iznad njihovih glava, pomisli, misleći još uvijek kako je dosadan Charles Tansley. Jer ni jedno od njih nije dobro spavalo; njezina su djeca razdražljiva, i jer je govorio onakve stvari o svjetioniku, činilo joj se vjerojatnim da će on oboriti hrpu knjiga, upravo kad se djeca budu uspavljivala, nezgrapno ih gurnuvši sa stola svojim laktom. Pretpostavila je naime kako je otišao gore raditi. A opet je tako bijedan; pa ipak će joj olaknuti kad ode; ali će se pobrinuti da se sutra bolje s njime postupa; ipak je on divan prema njezinu mužu; a opet

njegovu ponašanju mnogo toga manjka; pa ipak njoj se sviđao njegov smijeh — misleći o tome, dok je silazila niza stube, opazi kako sad može vidjeti mjesec kroz prozor stubišta — žut pun mjesec — i osvrne se, i oni je ugledaju, kako stoji iznad njih na stubama.

»To je moja majka«, pomisli Prue. Jest; Minta je treba pogledati; i Paul Rayley neka je pogleda. To je ono nešto samo po sebi, osjeti ona, kao da je na cijelome svijetu samo jedna takva osoba; njezina majka. Te iako bijaše posve odrasla, časak ranije, razgovarajući s ostalima, ponovno postade dijete, a ono što su činili tek je igra, i hoće li njezina majka odobriti tu igru ili je osuditi, pitala se. I pitajući se kolika je mogućnost za Mintu i Paula daje tako vide, i osjetivši kako je za nju izuzetna sreća što je ima, i kako nikad neće odrasti i nikad neće napustiti svoj dom, ona reče, poput djeteta, »Mislili smo poći na žal i promatrati valove.«

Odjednom, uopće bez ikakva razloga, gospođa Ramsay postade kao djevojka od dvadeset godina, sva puna veselja. Odjednom je obuze raspoloženje raskalašenosti. Naravno da moraju poći; naravno da moraju, uzvikne ona, nasmiješivši se; i strčavši hitro niz posljednje tri ili četiri stepenice, stade se obraćati jednomu pa drugomu od njih i smijati se i umotavati Mintu u njezin šal i reče kako bi rado da i sama može poći, i hoće li se do kasno u noć zadržati, i imali tko od njih sat?

»Da, Paul ima«, reče Minta. Paul izvuče prekrasan zlatan sat iz male kožne navlake i pokaza joj ga. I dok ga je držao na dlanu pred njom, on osjeti »Ona zna sve o tome. Ne treba joj ništa reći«. Govorio joj je pokazujući joj sat, »Uspio sam gospođu Ramsay. A sve to dugujem vama«. I vidjevši zlatan sat što leži u njegovoj ruci, gospođa Ramsay osjeti; Kako je Minta izvanredno sretna! Udaje se za čovjeka koji posjeduje zlatan sat u kožnoj navlaci!

»Kako bih rado da mogu poći s vama!« vikne.

Ali bi zadržana nečim tako jakim da joj nikad čak nije ni palo na pamet da upita što je to. Naravno da je za nju nemoguće poći

s njima. Ali voljela bi poći, da nije one druge stvari, i pošakkljana besmislenošću vlastite pomisli (kakva je sreća udati se za čovjeka s kožnom navlakom za sat), uđe s osmjehom na usnama u drugu sobu, u kojoj njezin muž sjedi i čita.

19

Naravno, reče ona u sebi, ulazeći u sobu, morala je doći ovamo po nešto što joj treba. Prvo je htjela sjesti na određen stolac i ispod određene svjetiljke. Ali je htjela i još nešto, iako sad ne zna, ne može se sjetiti što to hoće. Pogleda svojeg muža (uzimajući čarapu i počinjući pletiti) i shvati kako on ne želi da ga prekidaju — to je jasno. Čita nešto što ostavlja na nj priličan dojam. Napola se smiješio i ona zna da on to obuzdava svoje čuvstvo. Ubrzano lista stranice. Glumio je — možda zamišlja sebe kao neko lice u knjizi. Pitala se koja li je to knjiga. Oh, jedna od Sir Walterovih, vidjela je, podešavajući sjenilo svjetiljke tako da osvjetli svoje pletivo. Jer Charles Tansley bijaše govorio (pogleda gore kao da očekuje čuti buku knjiga na podu iznad svoje glavu) bijaše govorio, kako ljudi Scotta više ne čitaju. Tad je njezin muž pomislio, »To je ono što će i o meni govoriti«; stoga je otišao i uzeo jednu od tih knjiga. I dođe li do zaključka »Istina je« što je Charles Tansley rekao, primit će tu izjavu o Scottu. (Vidjela je kako on odmjerava, prosuđuje, uspoređujući ovo s onim dok je čitao). Ali ne ono o sebi. Uvijek se osjećao nelagodno kad je sam posrijedi. To je nju mučilo. Uvijek će se brinuti zbog svojih vlastitih knjiga — hoće li ih ljudi čitati, jesu li valjane, zašto nisu još bolje, što ljudi o meni misle? Kako nije voljela tako o njemu misliti, i pitajući se, jesu li za večerom pogodili zašto on odjednom postade razdražljiv dok su govorili o slavi i trajnosti knjiga, pitajući se jesu li se djeca tome smijala, — ona izvrnu čarapu, i izbiše svi oni sitni urezi utisnuti ocjelnim oruđem oko

njezinih usana i po čelu, i ona se umiri poput drveta što se bijaše treslo i svijalo a sada, kad vjetar prestade, vraća se, sve od jednog lista do drugog, u smirenost.

Sve to nije važno, sve skupa, pomisli ona. Veliki čovjek, velika knjiga, slava — tko bi to znao? Sama pak o tome ne zna ništa. Ali sam njegov način, njegova istinitost — na primjer za večerom — posve je nagoniski pomislila, Samo kad bi progovorio! Potpuno se pouzdavala u nj. I odgurnuvši sve to, kao što čovjek kad roni prolazi sad kraj morske trave, sad kraj trske, a sad opet kraj mjehurića, ponovno ona osjeti, roneći sve dublje, kao što je osjetila u sobi dok su ostali razgovarali, Postoji nešto što želim — nešto zbog čega sam došla, i ona utonu sve dublje i dublje, ne znajući točno što je to, zatvorenih očiju. Počeka malo pletući, pitajući se, i polagano riječi izrečene za večerom »kineska ruža sva u cvatu i puna pčelinjeg brujanja«, stadoše ritmički zapljuskivati obale njezina uma, i dok se tako bibahu, te riječi, poput malenih zasjenjenih svjetala, od kojih je jedno crveno, drugo plavo, treće žuto, rasvijetliše tminu njezina uma, i kao da se dižu sa svojih lijegala i polijeću u vis, ili klikću kako bi im glas odjekivao; okrene se i potraži pokraj sebe na stolu knjigu.

Svi životi što ihproživjesmo, buduća sva stvorenja

Puni su drveća sada i lišća što se mijenja,

mrmljala je, zabadajući igle u čarapu. Ona otvori knjigu i stade čitati nasumice, ovdje-ondje; i dok je to činila, osjeti kako se penje unatrag, unaprijed, probijajući se ispod latica što su se nadvile nad njom, tako da je tek znala ovo je bijelo, a ono je crveno. U početku nije uopće znala što te riječi znače.

Plovite, plovite ovamo krilatim brodom svojim

Svi vi potučeni mornari;

Čitala je i okretala stranice, njišući se, svijajući se sad na ovu sad na onu stranu, od jednog stiha do drugog, kao s grane na granu, od jednog crvenog i bijelog cvijeta do drugog, dok je ne prenu sitan zvuk — njezin muž se pljesnu po bedrima. Oči im se na tren susretoše; ali nisu osjećali želju za razgovorom. Nisu imali što reći, ali se ipak činilo da nešto od njega prelazi do nje. Bijaše to život, njegova moć, silovita smiješnost, ona je znala, od koje se pljesnuo po bedrima. Ne prekidaj me, činilo se kao da kaže, ne reci ništa; samo sjedi tu gdje si. I on nastavi čitati. Usne su mu se trzale. To ga ispunjavaše; osnaživaše. Naprosto je zaboravio sve neprilike i neugodnosti te večeri, i kako mu je bilo neizrecivo dosadno sjediti dok ostali neprekidno jedu i piju, i kako je bio razdražljiv prema vlastitoj ženi i tako uvredljiv i osjetljiv kad su prešli preko njegovih knjiga kao da one ni ne postoje. Ali sad, osjećao je, nije više ni malo važno tko dosiže Z (ako se misao razvija poput abecede od *Ado Z*). Netko će to ipak došći — ako ne on, onda netko drugi. Snaga i razboritost ovog čovjeka, njegov smisao za izravne jednostavne stvari, ti ribari, ubogi stari suludi stvor u Mucklebackitovoj klijeti, izazva u njemu takvu silinu, tako ga izbavi od nečega, da se osjeti ganut i pobjednički i nije mogao zadržati suze. Podigavši malo knjigu da sakrije lice, pustio ih je da teku i tresao je glavom i posve zaboravio na sebe (ali ne na jednu ili dvije misli o ćudoređu i francuskim i engleskim romanima i da su Scottove ruke vezane ali da je njegovo motrište možda isto toliko istinito kao i neko drugo), i posve je zaboravio vlastite brige i promašaje u utapljanju jadnog Steenieja i u žalosti *Mucklebackitovof* (a Scott je tu najbolji) i u začuđujućem užitku i osjećaju snage koje mu to podari.

U redu, neka napišu nešto bolje od toga, pomisli završivši poglavlje. Osjeća da se prepirao s nekim, i da ga je nadvladao. Od toga nešto bolje ne mogu oni napisati, pa ma što rekli; njegov vlastiti ⁸

8. *Steenie, Mucklebackit*: lica iz romana Waltera Scotta »Ljubitelj starina« (*The Antiquary*; 1816).

nazor još se više osnaži. Ljubavnici su besmislica, pomisli, sabirući sve to još jednom u svijesti. Besmislice su, prvorazredne besmislice, mislio je, stavljajući jednu stvar do druge. Nije se mogao sjetiti cjelovitog oblika. Mora još malo pričekati sa svojim sudom o tome. Vratila se stoga onoj drugoj misli — ako mladim ljudima nije stalo do ovoga, onda im naravno nije ni do njega. Ne treba se žaliti, pomisli gospodin Ramsay, nastojeći zatomiti želju da se požali svojoj ženi, kako mu se mladi ljudi ne dive. Bijaše odlučan; neće je ponovno uznemirivati. Pogleda je dok ona čita. Činila mu se vrlo smirenom. Svidjela mu se misao da su svi otišli i da su on i ona ostali sami. Sav život nije u tome da čovjek sa ženom ode u postelju, pomisli on, vraćajući se Scottu i Balzacu, engleskom romanu i francuskom romanu.

Gospođa Ramsay podiže glavu poput osobe koja kao da u lakome snu kaže, ako želite da se probudi, probudit će se, zbilja hoće, ali inače, može li još malo spavati, još samo malo, još samo malo. Upravo se penjala po onim granama, polažući ruku na jedan pa na drugi cvijet.

Niti veličah tamno rumenilo ruže,⁹

Čitala je, i čitajući tako uspinjala se osjeti, na vrh, na sam vrhunac. Koliko je zadovoljstva u tome! Koliko spokoja! Sve se sitnice i slučajnosti proteklog dana zalijepiše za taj magnet; osjeti kako joj je um pročišćen, čist. A zatim je tu, odjednom sav uobličen u njezinim rukama, divan i razložen, čist i savršen, u obliku biti što je isisana iz života i tu zaokružena — sonet.

Stala je osjećati kako je muž promatra. Smiješio joj se, podrugljivo, kao da se blago šali s njom što je zaspala usred dana, ali je istodobno mislio: Nastavi čitati. Sad nisi tužna, pomisli. Pitao se što li to ona čita, i uveličavao je njezino neznanje, njezinu priprostost, jer mu se sviđala pomisao kako ona nije mudra, kako nije uopće

9. Stih izXCVIII Shakespeareova soneta (Nor praise the deep vermilion in the rose...)

načitana. Pitao se razumije li ona uopće ono što čita. Vjerojatno ne, pomisli. Ona je iznenađujuće lijepa. Činilo mu se da njezina ljepota, ako je to moguće, biva sve većom.

*Tebe nije bilo, a još bje zima ta,
Snjima ko s tvojom sjenom igro sam seja,*¹⁰

ona završi.

»Dakle?« reče ona sneno kao u odgovor na njegov smiješak, podižući pogled s knjige.

S njima ko s tvojom sjenom igro sam seja, mrmljala je odlažući knjigu na stol.

Što se dogodilo, pitala se, laćajući se ponovno pletiva, otkako ga je zadnji put vidjela samog? Sjetila se odijevanja i promatranja mjeseca; Andrewa kako za večerom drži tanjur previsoko; da je bila potištena zbog nečega što William reče; zatim ptice na drveću; počivaljka u hodniku; djeca što su još budna; Charles Tansley koji ih razbuđuje oborivši knjige — oh, ne, to je izmislila; i da Paul ima kožnu navlaku za sat. O čemu da mu kaže?

»Oni su se zaručili«, počinjući pletiti, »Paul i Minta«.

»Tako sam i mislio«. O tome se nije imalo što reći. Njezin um se još dizao i spuštao, dizao i spuštao od poezije; on se još osjećao vrlo krepkim, vrlo postojanim, pošto je pročitao ono o Steeniejevu pogrebu. Sjedili su šutke. Tad se ona sjeti kako želi da on nešto kaže.

Bilo što, bilo što, mislila je, nastavivši s pletenjem. Pa makar bilo što.

»Kakojelijepo udati se za čovjeka koji ima kožnu navlaku za sat«, reče ona, jer to bijaše jedna od onih šala koje su im zajedničke.

On otpuhne prezirno. O ovim je zarukama mislio kao i o svakim drugim; djevojka je odveć dobra za toga mladića. Polagano njoj

10. Završetak XCVIII Shakespeareovog soneta (Yet seem'd it winter still, and, you away / As with your shadow I with these did play.)

dode u pamet, zašto želimo da se ljudi i žene vjenčavaju? Kakva je vrijednost toga, kakvo značenje stvari? (Svaka riječ što je sad izgovore bit će istinita). Reci nešto, pomisli ona, želeći samo čuti mu glas. Jer sjena, ona stvar što ih je ovijala, poče, ona je osjetila, opet se zatvarati oko nje. Reci bilo što, molila je, promatrajući ga, kao da traži pomoć.

Šutio je njišući kompas na satnome lancu, i mislio je o Scottovim romanima i o Balzacovim romanima. Ali kroz sutonske zidove njihove prisnosti, jer su se približivali jedno drugomu, nehotice, došavši jedno drugome sasvim blizu, osjećala je njegov um poput podignute ruke što zasjenjuje njezin vlastiti um; i sad se on počeo, jer njezine misli krenuše u smjeru koji mu se ne sviđa — prema onom »pesimizmu« kako ga je nazvao — vrpeljiti, ipak ne reče ništa, podigavši ruku na čelo, uvrćući pramen kose i pustivši ga zatim da opet padne.

»Večeras nećeš završiti tu čarapu«, reče on, pokazujući na čarapu. To je ono što ona želi — oštrinu njegova glasa koji je kori. Kaže li on kako ne valja biti pesimist, onda je vjerojatno tako, pomisli ona; taj brak će ipak biti posve u redu.

»Ne«, reče ona, izravnavajući čarapu na koljenu, »neću je završiti«.

A što sad? Ona osjeća kako je još promatra, ali mu pogled postade drugačiji. On želi nešto — želi ono što je njoj uvijek tako teško dati mu; želi da mu kaže kako ga voli. A to, ona to ne može učiniti. Njemu je mnogo lakše govoriti nego njoj. On se umije izraziti — ona ne. Stoga je naravno uvijek govorio te stvari, a zatim bi iz nekog razloga, njemu to odjednom bilo krivo, te bi je ukorio. Rekao bi da je bez srca; ona mu nikad ne reče da ga voli. Ali to nije tako — nikako nije tako. Samo što ona nikad ne može izreći ono što osjeća. Zar nema mrvica na njegovu kaputu? Ništa što bi ona mogla učiniti za nj? Ustavši, ona zastade kod prozora, s crvenkastom-smeđom čarapom u ruci, djelimice da bi se okrenula od njega,

djelimice zbog toga što joj sada nije smetalo, dok je on promatra, da gleda u svjetionik. Znala je da je i on okrenuo glavu kad se ona okrenula; promatrao ju je. Znala je kako misli, Ljepša si nego ikad. I osjećala se vrlo lijepom. Zar mi nećeš reći barem jednom da me voliš? Mislio je na to, jer bijaše uzbuđen, nešto zbog Minte i svoje knjige, i zbog takvog svršetka dana i zbog toga što su se svađali oko odlaska na svjetionik. Ali ona to ne može učiniti; ne može to reći. Zatim, znajući da je on promatra, mjesto da bilo što kaže ona se osvrne, držeći čarapu, i pogleda ga. I dok ga je promatrala stala se smiješiti, jer iako ne reče ni jednu riječ, znao je, naravno daje znao: ona ga voli. To on ne može nijekati.

I smiješeći se ona pogleda kroz prozor i reče (misleći u sebi: Ništa na svijetu nije ravno ovoj sreći):

»Jest, u pravu si. Sutra će biti vlažno«. Ona to ne reče, ali on je to znao. Ona ga pogleda smiješeći se. Jer ponovo je ona likovala.

Vrijeme prolazi

1

»Dakle, moramo čekati da budućnost pokaže«, reče gospodin Banks, ulazeći s terase.

»Gotovo je odveć mračno da bi se vidjelo«, reče Andrew, vraćajući se s obale.

»More se jedva razlikuje od kopna«, reče Prue.

»Hoćemo li ostaviti ovo svjetlo?« reče Lily, dok su unutra svlačili kapute.

»Ne, nije potrebno, ako su svi ušli«, reče Prue.

»Andrew«, viknu ona, »ugasi svjetlo u trijemu«.

Jedna po jedna svjetiljke se pogasiše, osim one u gospodina Carmichaela, koji je volio pomalo bdjeti čitajući Vergilija, te mu je svijeaća gorjela prilično duže nego u ostalih.

2

Kad se svjetiljke pogasiše, mjesec utonu, i rijetka kiša zabubnja po krovu, stade se izljevati golema tmina. Ništa, činilo se, ne može preživjeti taj potop, preobilje tmine koja, uvukavši se u ključaonice i pukotine, prikradala se oko prozorskih rebrenica, zavlčila u spa-

vaonice, progutala ovdje vrč i umivaonik, tamo pak posudu s crvenim i žutim dalijama, ili pak oštre bridove i čvrsto obličje ormara za rublje. Ne samo što je pokušstvo iščeznulo; jedva da je išta ostalo od tijela ili od duha za što bi se moglo reći »Ovo je on« ili »Ovo je ona«. Od vremena do vremena podigla bi se ruka da uhvati nešto ili da se obrani od nečega, ili bi netko zastenjao, ili se netko glasno nasmijao kao da se šali s ništavilom.

Ništa se nije ni pomaknulo u sobi za primanje ili u blagovaonici ili na stubištu. Tek kroz zardale šarke i nabreklju, od mora raskvašenu drveninu, odvojivši se od glavnine vjetra, stanoviti zapasi (jer kuća uostalom bijaše rasklimana) šuljali su se okolo uglova i odvažili se uvući unutra. I čovjek ih gotovo može zamisliti, dok se uvlače u sobu za primanje, kako se pitaju i iščuđavaju, poigravajući se s poderotinom tapete, pitaju se hoće li još dugo visjeti, kada će otpasti? A zatim pogladivši zidove, nastaviše dalje zamišljeno, kao da pitaju crvene i žute ruže na tapetama hoće li izblijedjeti, i ispitujući (polagano, jer imaju dostatno vremena na raspolaganju) poderana pisma u košari za otpadni papir, cvijeće, knjige, sve što im sad bijaše izloženo, pitajući, Jesu li saveznici? Jesu li neprijatelji? Koliko će još trajati?

I tako upravljani nekom nasumičnom svjetlošću s neke neotkrivene zvijezde, ili lutajućeg broda ili pak svjetionika, s njezinim blijedim krokom na stepenici i na sagu — sićušni zapasi se uspješno stubištem i stadoše njuškati oko vrata spavaonice. Ali tu se zacijelo moraju zaustaviti. Bilo što drugo može iščeznuti i propasti; ono što je ovdje, postojano je. Ovdje čovjek može reći onim kliskim svjetlima, onim pipkavim zapasima, što dišu i nagingu se nad samom posteljom. Ovdje ne smijete niti dirati, niti razarati. Nakon čega, umorno, sablasno, kao da imaju prste lagane poput perja i laganu ustrajnost pera, oni će pogledati, jednom, sklopljene oči i lagano stisnuti prste, te umorno se uviti u svoje plašteve i iščeznuti. I tako, njuškajući, trljajući, spustiše se do prozora na stubištu, do

služinskih spavaonica, do sobica u potkrovlju; spustivši se, obijeliše jabuke na stolu blagovaonice, dotaknuše latice ruža, prijedohu preko slike na stalku, pometoše sag i naniješe nešto pijeska na pod. Napokon, prestajući, zaustaviše se svi zajedno, okupivši se, svi složno uzdahnuše; svi zajedno jeknuše besciljnim jecajem žalosti, na koji odgovoriše neka vrata u kuhinji; otvoriše se širom; ne propustiše ništa; i zalupiše se.

(Tu gospodin Carmichael, koji bijaše čitao Vergilija, ugasi svoju svijeću. Već je prošla ponoć.)

3

Ali napokon, što je jedna noć? Kratak razmak, osobito kad tmina tako brzo blijedi, i ubrzo ptica zapjeva, pijetao kukurijekne, ili blijedo zelenilo živne, poput okrenuta lista, u udubini vala. Jedna noć, međutim, slijedi drugu. Zima ih ima čitav snop u zalihi i dijeli ih jednako, ravnomjerno, svojim neumornim prstima. Bivaju sve duže; bivaju sve tamnije. Neke od njih drže u visini sjajne planete; plitice blistavosti. Jesenje drveće, onako opustošeno, poprима sjaj poderanih zastava što svjetlucaju u tami prohladnih udubljenja katedrala, gdje zlatna slova na mramornim stranicama opisuju smrt u boju i kako se kosti izbjeljuju i izgaraju na indijskom pijesku. Jesenje drveće se ljeska na žutoj mjesecini, na svjetlosti punog mjeseca, na svjetlosti što umekšava snagu napora, zaglađuje strnjiku i nanosi val što plavičasto zapljuskuje žal.

Sad se čini, kao da, ganuta ljudskom pokorom, i svom njezinom mukom, božanska dobrota razdvoji zastor i otkri iza njega, jedinog, određenog, uspravnog zeca; val u obrušavanju; čamac što se ljulja, koji bi, ako ih zaslužimo, bili naši za uvijek. Ali jao, božanska dobrota, povukavši uzicu, navuče zastor; nije zadovoljna; pohranjuje svoja blaga u pljusku tuče, i tako ih krši, tako ih pobrka, te se čini

nemogućim da se njihov spokoj ikad više vrati ili da ćemo ikad od njihovih odlomaka sastaviti savršenu cjelinu ili pak pročitati i u smrskanim komadićima jasne riječi istine. Jer naša pokora zaslužuje tek letimičan uvid; a naša muka tek odgodu.

Noći sad obiluju vjetrom i razaranjem; drveće zaranja i svija se a lišće mu opada onako bez reda sve dok tratina nije njime oblijepljena i dok se ne naslaže u jarcima i ne začepi oluke i ne pospe vlažne staze. A i more se baca i razbija, i ako bi neki spavač, pomislivši kako na žalost može naći odgovor svojim sumnjama, sudionika u vlastitoj samoći, zbacio pokrivač i izašao sam u šetnju po pijesku, nikakav mu lik čak ni nalik usluzi i božanskoj pripravnosti neće priteći u pomoć da dovede u red noć i učini da svijet odrazi doseg duše. Ruka mu iščezava u ruci; glas urla u uhu. Gotovo se čini besmislenim u takvoj zbrci pitati noć takva pitanja, kao što, zašto, zbog čega, koja spavača nagone napustiti postelju i potražiti odgovor.

(Gospodin Ramsay, posrćući u hodniku, ispružio je ruke jednog mračnog jutra, ali, jer je gospođa Ramsay prilično iznenadno umrla noć prije, ispružio je ruke. Ali one ostadoše prazne.)

4

I tako u praznoj kući sa zaključanim vratima i savijenim strunjačama, oni zalutali zapasi, prethodnice velikih vojski, hujali su, meli gole stolove, grickali i vijali, a ni u spavaonici, ni u sobi za primanje ništa im se nije u cijelosti opiralo, nego tek lepršavi zastori, škripavo drvo, gole noge stolova, tave i porculan već prekriven talogom, ukaljan, napuknut. Sve što su ljudi bacili i ostavili — par cipela, streljačka kapa, izbljedjele suknje, ogrtači u rušnici — jedino su te stvari zadržale ljudski oblik i u praznoći naznačivale kako nekoć bijahu ispunjene i oživljene; kako su se nekoć ruke bavile kukicama i pucetima; kako je nekoć zrcalo sadržavalo lice; sadr-

zavalo izdubljen svijet u kojem se okretao lik, ljeskala se ruka, vrata se otvarala, ulazila djeca jureći i prevrćući se; i ponovno izlazila. Sad, dan za danom, svjetlost odrazuje, poput cvijeta odzrcaljena u vodi, svoj jasan lik na suprotnom zidu. Samo sjene drveća, izvijajući se na vjetru, naginju se prema zidu, i za trenutak potamnjuju vodustajaćicu u kojoj se zrcali svjetlost; ili ptice, u lijetu, potamne malo svjetlosnu piknju na podu spavaonice.

I tako su vladali krasota i spokoj, i zajedno sačinjavahu lik same ljepote, oblik što ga je život napustio; usamljen poput jezerceta uvečer u daljini, što se vidi s prozora u vlaku što tako brzo nestaje, da jezerce, blijedo u večeri, jedva da je lišeno svoje samoće, iako je jednom viđeno. Krasota i spokoj stisnuše ruke u spavaonici, a među umotanim vrčevima i prekrivenim stolcima čak su vjetar što zaviruje i mekana njuška ljepljivih morskih zapaha, što trljaju, njuškaju, ponavljaju i ponavljaju pitanja: Hoćete li izblijediti? Hoćete li propasti?— jedva remetili mir, ravnodušnost, izražaj čiste cjelovitosti, kao da na pitanja koja pitahu jedva treba odgovoriti: mi ostajemo.

Ništa čini se nije moglo poremetiti taj lik, izopačiti tu bezazleznost, ili uznemiriti valoviti plašt tišine što je, tjedan za tjednom, u praznoj sobi, upredao u sebe krikove ptica, tuljenje brodova, zuj i bruj polja, pasji lavež, čovjekov povik, i onda ih u tišini ovijao oko kuće. Samo jednom puče daska na stubištu, jednom usred noći, s krikom, s lomom, kao kad se nakon višestoljetnog mirovanja odvali stijena od planine i s lomljivom se stane kotrljati u dolinu, jedan kraj šala se odvezao i njihao. Onda se ponovno spusti mir; i sjena za-treperi; svjetlost sagnuta pred svojim vlastitim likom u obožavanju na zidu spavaonice; kad je gospođa McNab, razdirući veo tišine s rukama što bijahu u koritu za pranje rublja, gazeći je visokim cipelama, što su mrvile šljunak, uđe, kao što joj je naloženo, da otvori sve prozore i opraši spavaonice.

Dok se teturala (jer se valjala poput broda na pučini) i pogledavala ispod oka (jer joj oči nikad ne gledaju izravno, nego postraničnim pogledom koji zaklinje prezir i gnjev ovog svijeta — ona je budalasta, znala je), dok se pridržavala za ogradu i vukla se uza stube i valjala se od sobe do sobe, ona pjevaše. Trljajući staklo dugačkog zrcala i pogledavajući postrance u svoj teturavi lik iz usana joj se začu zvuk — nešto što je prije nekih dvadesetak godina bilo veselo možda na pozornici, na što se pjevušilo i plesalo, ali sada, dolazeći od bezzube sluškinje pod kapicom, bijaše lišeno značenja, bijaše poput glasa blesavosti, smiješnosti, same upornosti, koja je pogažena, ali se ponovno podiže, tako da dok se teturala, opraštajući i brišući, činilo se da kaže kako je sve to velika nevolja i muka, ustajanje i lijeganje, te unošenje i iznošenje stvari. Niti je lagan, niti je udoban ovaj svijet što ga ona poznaje već nekih sedamdeset godina. Već je pognuta od umora. Koliko će dugo, pitala se, škripeći i stenjući na koljenima pod krevetom, oprašujući pod, koliko će dugo izdržati? ali se opet šepajući podiže na noge, prikupi snagu, i opet sa svojim postraničnim pogledom što skliznu i okrenu se čak od njezina vlastitog lica i njezinih vlastitih nevolja, ona je stajala i zurila u zrcalo, besciljno se smiješeći, i započe ponovno sa starim trupkanjem i šepanjem, podižući sagove, postavljajući porculan, pogledajući postrance u zrcalo, kao da, napokon, ona ima svoju utjehu, kao da se doista oko njezine tužaljke ovijala neka nepopravljiva nada. Priviđenja radosti moralo je biti kod korita za pranje rublja, recimo s njezinom djecom (od kojih je dvoje bilo vanbračno, a jedno ju je napustilo), u krčmi, pri piću; ili dok prevrće ostatke po svojim ladicama. Morala je postojati neka pukotina u tmuni, nekakav žlijeb u dubinama mraka kojim dopiraše dovoljno svjetlosti da izvije cerek na njezinu licu u zrcalu i potakne je, kad se ponovno vrati svojem poslu, da zamumlja staru pjesmu iz

lakog kazališta. U međuvremenu mistik i vizionar šetali su žalom, uznemirili lokvicu, pogledali u kamen i upitali se »Što sam ja?« » Što je ovo?« i odjednom odgovor im bijaše podijeljen (što je to nisu mogli reći): tako da im bijaše toplo na mrazu i udobno u pustari. Ali gospođa McNab nastavi piti i pričati kao i ranije.

6

Proljeće bez ijednog lista da zalepeće, golo i blistavo kao djevica okrutna u svojoj čednosti, prezriva u svojoj čistoći, prostrlo se preko polja širokooko i oprezno i uopće ne brinući o tome što čine ili misle promatrači.

(Prue Ramsay, oslanjajući se na očevu ruku, bila se udala toga svibnja. Što bi, rekoše ljudi, moglo biti pristalije. A uz to, dodadoše, kako li je divna lika!)

Kako se ljeto bližilo, kako su se večeri dužile, pojavise se budnomu, onomu što je pun nade, dok šeta žalom i uznemiruje obalnu baru, predodžbe najneobičnije vrste — o puti koja je pretvorena u atome što idu ispred vjetra, o zvijezdama što trepere u njihovim srcima, o litici, o moru, o oblaku i o nebu, što su namjerice skupljeni kako bi sastavili izvana razbijene komade viđenja iznutra. U tim zrcalima, umovima ljudi, u tim lokvama nemirne vode, u kojima se oblaci vječito obrću i sjene oblikuju, snovi ustrajaje, i bijaše nemoguće oduprijeti se neobičnoj objavi što je činilo se svaki galeb, cvijet, drvo, čovjek i žena i sama bijela zemlja najavljuju (ali ako su upitani, odmah iščekavaju) da dobro pobjeđuje, sreća prevlađuje, poredak vlada; ili se oduprijeti izvanrednom nagonu za lutanjem i ovuda i onuda u potrazi za nekim apsolutnim dobrom, nekim ve-dracem jačine, udaljenim od poznatih užitaka i uobičajenih vrlina, za nečim što je tuđe tokovima domaćeg života, što je jedinstveno, tvrdo, svijetlo, poput dijamanata na pijesku, što će osigurati vlas-

nika. Što više, umekšano i popustljivo, proljeće sa svojim zujnim pčelama i razigranim mušicama ogrnu se svojim plaštem, zastre oči, odvрати glavu, te između prelazećih sjena i naletaja sitne kiše činilo se kao da uzima na se neku spoznaju o patnjama čovječanstva.

(Prue Ramsay preminu toga ljeta od neke bolesti vezane uz porodaj, što je doista tragedija, rekoše ljudi. Rekoše nitko od nje nije više zaslužio sreću.)

A sad u žezi ljeta vjetar ponovno posla svoje izvidnike okolo kuće. Kukci istkaše mrežu u sunčanim sobama; korov što je izrastao tik do stakla u noći bi metodički kucao po prozorskom oknu. Kad tama padne, trak sa svjetionika, što se s takvom moći prostire po sagu u tmini, prateći njegove šare, ublaži sad svoju svjetlost proljeća pomiješanu s mjesecinom, klizeći blago kao da miluje i kriomice oklijeva i promatra pa se s ljubavlju ponovno vraća. Ali u samom zatišju tog milovanja punog ljubavi, kad se dugački trak osloni o postelju, odlomi se stijena; razveza se još jedan prijevoj šala; te je visio i njihao se. Za kratkih ljetnih noći i za dugih ljetnih dana, kad se činilo da prazne sobe romore od odjeka s polja i zujanja kukaca, dugački trak svjetlosti blago se njihao, treperio bez cilja; dok je sunce tako isprugalo i isprečkalo sobe i ispunilo ih žutom sumaglicom, da je gospođa McNab, kad uđe unutra i zatetura okolo, oprajući, čisteći, bila nalik tropskoj ribi što perajama vesla kroz vodu isprebijanu sunčevim sulicama.

Ali iako je sve drijemalo i snivalo, kasnije u ljeto odjeknuše zlo-kobni zvuci, kao odmjereni udarci čekića prigušeni na ldobučini, koji svojim ponavljanim udarima još više razvezaše šal i od kojih još više ispucaše šalice za čaj. Od vremena do vremena ciknulo bi nešto od staklenine u ormaru, kao da je neki divovski glas vrisnuo tako glasno u svojem hropcu, da teške čaše, što izvrnute stajahu unutra, također zadrhtaše. A zatim ponovno nastupi tišina; a onda opet, iz noći u noć, a katkad i u jasnu podnevu, kad su ruže svijetle i svjetlost jasno zrcali svoj lik na zidu, čini se kao da upadne u tu tišinu, u tu

ravnodušnost, u tu cjelovitost, mukli udarac nečega što je palo.

(Granata se rasprsnula. Dvadesetak-tridesetak mladića u Francuskoj odletješe u zrak, među njima i Andrew Ramsay, čija smrt, milosrdno, bijaše nastupila istog časa).

U to godišnje doba oni što se spustiše u šetnju po žalu, da bi pitali more i nebo kakvu im poruku donose ili kakvo viđenje potvrđuju, morali su razmatrati među uobičajenim znacima božanske dobrotivosti — kao što su: sunčev zalazak na moru, bljedoća zore, izlazak mjeseca, ribarski čamci na mjesecini, djeca što se gađaju pregrštima trave — i nešto što nije u skladu s tom veselošću, s tom vedrinom. Bijaše tu i tiha utvara pepeljasto obojenog broda, na primjer, što bi dolazila, odlazila; bijaše i grimizna mrlja na ugodnoj površini mora kao da je nešto vrelo i krvarilo, nevidljivo, dolje u dubini. Taj prodor u prizor, sračunat na to da izazove najuzvišenija razmišljanja i dovede do najudobnijih zaključaka, zakočio bi njihovo koračanje. Njih je bilo teško previdjeti, ukinuti njihovo značenje u krajoliku; nastaviti, dok se čovjek šetaše uz more, diviti se kako vanjska ljepota odražuje unutrašnju.

Nadopunja li Priroda ono što čovjek unaprijedi? Dovršava li ono što on započne? S jednakom samodopadnošću promatra ona njegovu bijedu, oprašta njegovu niskost, i pristaje na njegovu muku. Onaj san, onda, da se podijeli, dopuni, nađe u samoći na žalu odgovor, tek je odražaj u zrcalu, a samo, zrcalo je tek površinska staklenost što nastaje u tišini kad plemenitije sile počivaju dolje u dubini? Nestrpljiv, sav očajan, pa ipak mu se ne ide (jer ljepota nudi svoje čari, pruža utjehu), a šetati žalom je nemoguće; razmišljanje je nepodnošljivo; zrcalo se razbilo.

(Gospodin Carmichael objavio je knjigu pjesama toga proljeća, koja je postigla neočekivan uspjeh. Rat je, rekoše ljudi, ponovno oživio zanimanje za pjesništvo.)

Iz noći u noć, ljeti i zimi, muka oluja, strelasta tišina lijepog vremena, zasjedahu nesmetano. Slušajući (kad bi tu bio netko tko bi slušao) iz gornjih soba te prazne kuće, mogao bi čuti tek gigantski kaos prošaran munjama kako se obrušava i baca, dok se vjetrovi i valovlje zabavljaju poput bezobličnih truplina grdosija kojima kroz čelo nije prodrlo nikakvo svjetlo razuma, i koji se pentraju jedni na druge i iskaču i zaranjaju u tminu ili u danju svjedost (jer noć i dan, mjesec i godina protjecahu bezoblično smiješani) u bezumnim igrama, dok se nije učinilo kao da se sam svemir bori i valja sa samim sobom besciljno u divljoj zbrci i u raskalašenoj požudi.

A u proljeće vrtne žare, nasumično ispunjene biljčicama što ih vjetar nanese, bijahu šarolike kao i uvijek. Dodoše ljubičice i sunovrati. Ali spokoj i sjaj dana bili su neobični upravo kao i zbrka i buka noći, s drvećem što je tu stajalo, s cvijećem što je tu stajalo, gledajući onako ispred sebe ili pak gore, ali ne ugledavši ništa: bez očiju i tako strašni.

Ne smjerajući ništa zlo, jer ta se obitelj neće nikad vratiti, nikad više, rekoše neki, i kuću će možda prodati na Miholje, gospođa McNab se sagne i nabere kitu cvijeća da ponese doma. Cvijeće je ostavila na stolu dok je čistila prašinu. Voljela je cvijeće. Šteta je ostaviti ga da tako propada. Recimo da se kuća proda (stajala je ispred zrcala podbočivši se rukama) trebalo bi to urediti — svakako bi trebalo. Sve je to tu stajalo godine i godine bez žive duše igdje. Knjige i druge stvari već su pljesnive, jer što zbog samog rata, a što opet zbog toga što bijaše teško dobiti ispomoć, kuća nije čišćena kako bi ona htjela. A sad snaga jedne jedine osobe nije dovoljna za to.

Ona sama je prestara. Noge je bole. Sve bi te knjige valjalo iznijeti na travu, na sunce; u hodniku je otpala žbuka; iznad prozora radne sobe začepio se oluk i strop je prokisnuo; sag je posve uništen. Ljudi bi trebali sami doći; trebali bi poslati nekoga da vidi. Jer u ormarima je odjeća; ostavili su haljine u svim spavaonicama. Što će ona s time učiniti? Moljci su u njima — u stvarima gospođe Ramsay. Jadna gospođa! Njoj te stvari neće više nikad trebati. Umrla je, rekoše; prije mnogo godina, u Londonu. Tu je stari sivi ogrtač što bi ga nosili radeći u vrtu (gospođa McNab ga je ispitivala prstima). Može je i sada vidjeti, kako dolazi stazom noseći rublje, kako se naginje nad cvijećem (vrt je sad doista izgledao jadno, sav zapušten, a kunići su naprosto skakali na vas iz gredica) — može je i sad vidjeti u tome sivom ogrtaču s jednim od njezine djece pokraj nje. Tu su mnoge visoke i plitke cipele; i četka i češalj na toaletnom stoliću, upravo kao da će se sutra vratiti. (Umrla je iznenadnom smrću, kažu). A jednom su imali doći, ali su onda odgodili dolazak, što zbog rata, a nešto i zbog toga jer se danas tako teško putuje; za sve ove godine nisu nikako dolazili; naprosto su joj slali novac; ali nikad nisu pisali, niti su se pojavljivali, a očekuju da zateknu stvari onako kako su ih ostavili, oh Bože moj! Eto, ladice toaletnog stolića pune su nekih sitnica (ona ih otvara), rupčića, komadića čipke. Jest, kao da vidi pred sobom gospođu Ramsay dok dolazi stazom noseći rublje.

»Dobro veće, gospođu McNab«, rekla bi.

Prema njoj bijaše ljubazna. I sve su je djevojke voljele. Ali Bože moj! toliko se toga od tada promijenilo (ona zatvori ladicu); mnoge su obitelji izgubile svoje najmilije. Ona je umrla; gospodin Andrew je poginuo i gospođica Prue je umrla, pri prvom porođaju, kažu; ali svatko je ostao bez nekoga ovih godina. Cijene su skočile, da je sramota jedna, i nikako da se spuste. Sjeća je se dobro u onom sivom ogrtaču.

»Dobro veće, gospođu McNab«, kazala je, i rekla je kuharici da ostavi tanjur mliječne juhe za nju — što joj je doista i trebalo

pošto se bila nanosila one teške košare cijelim putem sve do grada. Kao da je vidi pred sobom, kako se naginje nad svojim cvijećem; (i blijeda i lelujava, poput žutog svjetlosnog traka ili kruga na kraju dalekozora, gospođa u sivom ogrtaču, naginjući, se nad svojim cvijećem, pređe preko zida spavaonice, preko toaletnog stolića, preko umivaonika; dok je gospođa McNab šepala i valjala se; oprasujući i dotjerujući). A kako se ono zvaše kuharica? Mildred? Marian? — nekako tako. Ah, zaboravila je — već zaboravlja stvari. Strastvena, kao i sve ridokose. Često bi se od srca nasmijale. Uvijek je bila dobrodošla u kuhinji. Unijela je nasmijati ih, doista. Onda je sve bilo bolje nego sad.

Uzdahnula je; odviše je tu posla za jednu osobu. Kimala je glavom čas na jednu, čas na drugu stranu. Ovo je bila dječja soba. Tu je sad sve tako vlažno; žbuka otpada. Kako li su samo, pobogu, mogli tu objesiti životinjsku lubanju, i po njoj se uhvatila plijesan. A onda štakori u potkrovlju. Prokišnjavalo je. Ali oni nikoga ne šalju, niti dolaze. Neke su se brave pokvarile, te vrata luparaju. Ne bi tu rado bila sama u sumraku. Sve je to odveć za jednu ženu, doista odveć i previše. Stenjala je, ječala je. Zalupi vratima. Okrenu ključ u bravi, i ostavi kuću zatvorenu, zaključanu, samu.

9

Kuća bješe ostavljena; kuća bješe napuštena. Sad kad ju je život napustio, bijaše ostavljena poput školjke na pješčanu humku da se ispuni suhim slanim zrnima. Kao da se duga noć nastanila u njoj; činilo se da su tu likovali neznatni vjetrići, grickajući, i ljepljivi zapasi, pipajući. Tava je zardala a otirač se raspao. Žabe krastače su se ušuljale unutra. Dokono, besciljno, lepršavi šal se njihao ovamo-onamo. Čičak se probio između crijepova u smočnici. Lastavice su svile gnijezdo u sobi za primanje; pod bijaše posut slamom; žbuka

je opadala u lopatajima; grede su ogoljele; štakori su raznosili ovo ili ono, kako bi ga glodali iza drvene oplata. *Šareni leptirovi-kukuljani*¹ probijali su se iz kukuljica i otkucavali svoj život na prozorskom oknu. Makovi su se sami zasijali među dalijama; po tratini se povijala dugovlata trava; među ružama su stršile divovske glavočičke; nazupčani klinčići su cvali među kupusovinom; dok je lagano kukanje korova o prozor postalo, za zimskih večeri, bubnjanje čvrstog drveća i trnovitog trnjaka, od čega bi se ljeti zazelenila cijela soba.

Koja sila može sad spriječiti plodnost, bešćutnost prirode? San gospođe McNab o gospođi, o djetetu, o tanjuru mliječne juhe? On je tek zatreperio na zidu poput sunčane pjege i iščeznuo. Ona bijaše zaključala vrata; bijaše otišla. Bilo je to iznad snaga jedne žene, rekla je. Nikad nikoga ne poslaše. Nikad ne pisaše. Mnogo je toga trunulo u ladicama — šteta je ostaviti to tako, rekla je. Cijela se kuća ruši i propada. Samo bi trak svjetionika ušao u sobu na časak, iznenadnim pogledom zavirio u krevet, pogledao na zid u zimskoj tmini, zurio ravnodušno u čičak i u lastavicu, u štakora, u slamku. Ništa se sad nije njima opiralo; ništa im nije govorilo ne. Neka vjetar puše; neka se sjeme makova i klinčića sparuje s kupusovinom. Nek se lastavica gnijezdi u sobi za primanje, a čičak nek viri između crijepova, i leptir nek se sunča na izbljedjeloj presvlaci naslonjača. Nek razbijeno staklo i porculan leže na tratini i nek se preko njih isprepleće travurina i divlja bobica.

Jer sada je nastupio onaj čas, ono oklijevanje kad zora podrhtava, a noć zastaje, kad bi i samo pero na vagi pretegnulo. Sićušno pero, i kuća, propadajući, padajući, prevalili bi i obrušili se dolje u dubine tmine. U razorenoj sobi, izletnici bi potpaljivali svoje kodiće; ljubavnici bi tu tražili sklonište, ležeći na golim daskama; pastir bi prislonio svoj objed na opeke, a skitnica bi tu spavao umotan u svoj kaput da se zaštititi od hladnoće? A onda bi se srušio krov; trnjik i kukuta prekrili bi stazu,

11. *Šareni leptirovi-kukuljani*, ponešto slobodan prijevod; u izvorniku je zapravo *tortoiseshell butterfly*; jedan od leptirova svijetlih boja, *genus Nymphalis*

prag i prozor; narasli bi neravnomjerno, ali obilno preko humka, sve dok nekom prekršitelju, što je zalutao, crveno-narančasti lijer među koprivama, ili komadić porculana među kukutom, ne bude kazao kako je nekoć netko tu živio; kako tu bijaše kuća.

Da je pero palo, da je pretešlo na vagi, cijela bi kuća potonula u dubine i ostala ležati na pijesku zaborava. Ali tu bijaše na djelu neka sila; nešto ne vrlo svjesno; nešto što je ispod oka gledalo, nešto što je teturalo; nešto što ne bijaše nadahnuto obavljati svoj posao u uzvišenu obredu ili sa svečanim pjevom. Gospođa McNab je stenjala; gospođa Bast je ječala. Bijahu stare; bijahu ukočene; noge su ih boljele. Udoše napokon s metlama i kabličima; dadoše se na posao. Jer odjednom, bi li gospođa McNab uredila kuću, pisala je jedna od mladih gospođa: bi li učinila ovo; bi li učinila ono; sve na brzinu. Možda će doći na ljeto; sve su ostavili za posljednji čas; očekuju da zateknu stvari onako kako su ih bili ostavili. Polako i naporno, s metlom i kabličem, tarući i ribajući, gospođa McNab, gospođa Bast zaustaviše raspadanje i rđanje; spašavali su od lokve Vremena što ih je brzo preplavljivala, sad pliticu, sad ormar; povратиše iz zaborava sve Waverley—romane i čajni servis jednog jutra; a poslije podne izložiše suncu i uzduhu mjedeni štitnik ognjišta i čelični kaminski pribor. George, sin gospođe Bast, lovio je štakore i kosio travu. Došli su i obrtnici. Popraćen škripom šarki i vriskom prijevernica, treskom i lupom nabrekle drvenarije, činilo se kako se tu odvija zarđao i mučan porođaj, dok su te žene, saginjući se, dižući se, stenjući i pjevajući, lupale i klapale, sad gore na katu, sad dolje u podrumima. Oh, rekoše, koliko posla!

Popile bi čaj katkad u spavaonici, katkad u radnoj sobi; prekinuvši rad u podne s prljavštinom na licu, dok su njihove staračke ruke bile sapete i zgrčene od medina drška. Opustivši se na stolicama razmišljale bi o veličanstvenoj pobjedi nad slavinama i nad kadom; i o težoj, više djelimičnoj pobjedi nad dugim nizovima knjiga, koje nekoć bijahu crne kao gavrani, a sad su pobijeljele, od

namnoženih bijelih gljiva i od izlučevina skrivenih paukova. Još je jednom, osjetivši topao čaj u sebi, gospođa McNab podese dalekozor pred svojim očima, i u prstenu svjetlosti ugleda starog gospodina, mršavog kao pritka, kako maše glavom, dok je dolazila s rubljem, razgovarajući sam sa sobom, pomisli ona, tu na tratini. Nije je ni opazio. Neki kažu i on je mrtav; neki kažu ona je mrtva. Koje je? Gospođa Bast nije bila sigurna ni za jedno. Mladi gospodin je poginuo. U to je sigurna. Pročitala mu je ime u novinama.

Bila je tu zatim i kuharica, Mildred, Marian, nekako tako se zvaše — ridokosa žena, prijeke ćudi kao i sve ostale žene njezine pasmine, ali i ljubazna, ako ste umjeli postupati s njom. Često su se znale dobro nasmijati. Ostavljala bi tanjur juhe za Maggie; i komadiće šunke, pokatkad; što bi se već zateklo. U te se dane dobro živjelo. Imali su sve što im srce poželi (govorljivo, veselo, s toplim čajem u sebi, ona je odmotavala klupko prisjećaja, sjedeći u pletenom naslonjaču pokraj ograde u dječjoj sobi). Uvijek je tu bilo mnogo posla, mnogo ljudi u kući, katkad i po dvadesetak, pa se suđe moralo prati sve do iza ponoći.

Gospođa Bast (ona ih nije poznavala; u to je vrijeme bila živjela u Glasgowu) pitala se, odlažući svoj u šalicu, zašto su pobogu objesili tu životinjsku lubanju? Bez dvojbe zvijer bijaše ustrijeljena negdje u inozemstvu.

Posve je moguće, reče gospođa McNab, prepustivši se svojim uspomenama; imali su i prijatelje iz istočnih zemalja; gospođa koja bi tu boravila, gospođe u večernjim haljinama; vidjela ih je jednom kroz vrata blagovaonice onako sve za večerom; bilo ih je vjerojatno dvadesetak, sve u nakitu, nju su bili pozvali da pomogne prati suđe, sve tamo negdje do iza ponoći.

Ah, reče gospođa Bast, sve će zateći izmijenjeno. Ona se nasloni kroz prozor. Promatraše kako njezin sin George kosi travu. Mogu s pravom zapitati: Sto se učinilo? jer je stari Kennedy trebao voditi brigu o tome, a njemu se noga dala na zlo pošto je ono pao s kola; i

nitko onda nije o tome vodio brigu možda cijelu godinu, ili barem veći dio vremena; a onda onaj Davie Macdonald, sjeme je možda poslano, ali tko zna je li i posijano? Zateći će to izmijenjeno.

Promatrala je svojeg sina kako kosi. Bijaše vrstan radnik — jedan od onih šutljivih. Moraju se sad dohvatiti ormara, pomisli ona. Ustadoše s naporom.

Napokon, poslije toliko dana rada unutra, a kosidbe i kopanja vani, krpe za prašinu su istresene kroz prozor, prozori se zatvoriše, brave se zaključaše po cijeloj kući; ulazna vrata se zalupiše; posao bijaše obavljen.

A sad, kao da inače bijaše prigušena čišćenjem i ribanjem i košenjem i sječenjem korova, podiže se ona gotovo nečujna melodija, ona neprestana glazba koju uho hvata ali je propušta; lavež, blejanje, nepravilni, povremeni, ali nekako povezani; zuj kukca, drhtaj pokošene trave, što je odsječena a ipak nekako još pripada; zuj govnovalja, škripa točka, glasni, tihi, ali tajanstveno povezani; zvuci koje uho nastoji povezati i uvijek su na samome rubu suglasja, ali ih nikad ne može posve čuti, nikad ih ne može u cijelosti uskladiti, a napokon, u večer, jedan za drugim svi ti zvuci zamru, te suglasje zatetura, a tišina se spusti. Sa sutonom oštine nestane, i poput magle što se diže, spokoj se podiže, spokoj se proširi, vjetar se smiri; svijet se nehajno protegnu pred spavanje, ovdje u tmimi bez ikakva svjetla, osim zelenila što je izbijalo iz lišća ili bljedoće na bijelom cvijeću kraj prozora.

(Lily Briscoe su unijeli putnu torbu u kuću kasno jedne večeri u rujnu. Gospodin Carmichael stiže istim vlakom.)

10

A onda doista dođe mir. Poruke mira puhale su od pučine na obalu. Nikad više ne prekinuti njegov san, dapače uljuljati se u nj

što dublje i o čemu god su snivači snivali sveto, snivali mudro, da utvrdi — što je još mrmorilo — kad je Lily Briscoe položila glavu na uzglavlje u čistoj tihoj sobi i začula: more. Kroz otvoren prozor glas ljepote svijeta uđe romoreći, odveć nježno da bi se točno čulo što kaže — ali zar je važno je li značenje jasno? — moleći spavače (kuća ponovno bijaše puna; gospođa Beckwith je došla, a isto tako i gospodin Carmichael), da ako već neće sići dolje na sam žal, nek barem podignu zastor i pogledaju. Vidjet će noć što plovi u grimizu; okrunjene glave; draguljima optočenog žezla; i kako u njezine oči može i dijete pogledati. A ako još oklijevaju (Lily bijaše umorna od puta i odmah je zaspala; ali gospodin Carmichael čitaše knjigu pri svjedosti svijeće), ako još uvijek kažu ne, da je para njezin sjaj, i kako rosa ima više moći od nje, te je njima draže spavati; onda će nježno, bez prigovora ili prepirke, glas zapjevati svoju pjesmu. Nježno će valovlje zašumjeti (Lily ga čuje u snu); blago se svjedost spusti (kao da je propuštena kroz njezine vjeđe). I sve je izgledalo, pomisli gospodin Carmichael, zatvorivši knjigu zapadajući u san, kao i prije mnogo godina.

Doista, glas bi mogao ponovno govoriti; dok se zastori tmine ovijaše oko kuće, oko gospođe Beckwith, gospodina Carmichaela i Lily Briscoe, tako da oni sad počivahu s nekoliko ovoja mraka na očima, zašto ne primiti ovo, ne biti zadovoljan s ovim, pomiriti se, prepustiti se? Uzdah svih mora što odmjereno zapljuskuju otoke umirivaše ih; noć ih je povijala; ništa im nije remetilo san, sve dok, s pticama što zapjevaše i sa zorom što je njihove sitne glasove upredala u svoju bjeloću, s klepetom kola, s lavežom nekog psa negdje — sunce ne podiže zastore, ne prodera veo na njihovim očima, te prenuvši se iza sna Lily Briscoe ščepa svoj pokrivač kao što se čovjek u padu hvata ledine na rubu litice. Široko je rastvorila oči. Eto je opet, pomisli, gdje uspravno sjedi u krevetu. Budna.

Svjetionik

1

Što li to onda znači, što li može značiti? Pitala se Lily Briscoe, pomislivši, jer ostade sama, da li otići do kuhinje po još jednu šalicu kave ili počekati tu. Što li to znači? — bijaše to krilatica, pokupljena iz neke knjige, koja ne pristaje baš posve njezinoj misli, jer ona ne može, ovog prvog jutra kod Ramsayjevih, povezati svoje osjećaje, već samo pušta taj izričaj nek odjekuje u njezinoj svijesti, kako bi prikrla prazninu vlastitog uma, dok ne ishlape te pare. Jer zaista, što li ona osjeća, vrativši se nakon toliko godina i poslije smrti gospođe Ramsay? Ništa, ništa — uopće ništa što bi mogla izraziti.

Stigla je kasno sinoć kad sve bijaše tajanstveno, mračno. Sad je budna, na svojem starom mjestu za stolom za zajutrak, ali sama. Bijaše i vrlo rano, ne još ni osam. Predviđen je taj izlet — odlazak na svjetionik; namjeravali su poći, gospodin Ramsay, Cam i James. Morali su već otići — trebalo je da uhvate plimu ili nešto slično. Ali Cam još nije gotova, ni James još nije spreman a Nancy je zaboravila naručiti sandviche i gospodin Ramsay je izgubio strpljivost i zalupio vratima.

»Kakva nam je korist poći sada?« grmio je.

Nancy je iščezla. A on eto, kroči tamo amo po terasi, sav bijesan. Činilo se kao da lupaju vratima i dovikuju se po cijeloj kući.

Sad Nancy upade, i upita, razgledajući po sobi, nekako čudnovato, napola zbunjeno, upola očajno: »Što se šalje na svjetionik?« kao da samu sebe sili na ono za što je izgubila nadu da će ikad moći učiniti.

Zaista, što se šalje na svjetionik! U svakoj drugoj zgodi, Lily bi razložito predložila čaj, duhan, novine. Ali ovog jutra sve se činilo tako izvanredno neobično, daje i pitanje poput Nancynog — što se šalje na svjetionik? — rastvorilo vrata u čovjekovu umu što su lupala i njihala se i nagonila ga da pita, nekako zapanjeno, što se šalje. Što li čovjek čini? Zašto čovjek uopće sjedi?

Sjedeći sama (jer Nancy bijaše izašla) među čistim šalicama za dugačkim stolom osjećala se odsječenom od ostalih ljudi, i kadrom da tek i dalje promatra, pita se i čudi. Kuća, mjesto, jutro, sve joj se činilo tuđim. Nekako ne pripada tu, osjećala je, nije ni u kakvoj svezi s tim; može se dogoditi bilo što, a što god se dogodi, nečiji korak vani, ili glas što doziva (»Nije u ormaru; na stubištu je«, doviknu netko) postaje pitanje, kao da je prekinuta karika što obično povezuje stvari, te one plutaju gore, dolje, tamo, u bilo kojem smjeru. Kako je to besciljno, kako zbrkano, kako nestvarno, mislila je, gledajući u praznu kavenu šalicu. Gospođa Ramsay je mrtva; Andrew poginuo; i Prue je umrla — ma koliko to ponavljala, to u njoj ne izaziva nikakva osjećaja. A mi smo svi zajedno u ovakvoj kući u jutro poput ovog, reče ona, pogledavši kroz prozor — bijaše divan, tih dan.

Iznenada gospodin Ramsay podiže glavu, dok je prolazio, i gledao pravo u nju, onim svojim mahnitim divljačkim pogledom što je ipak tako prodiran, kao da vas vidi, u jednome trenu, prvi put, za uvijek; i ona se stade graditi da pije kavu iz prazne šalice, kako bi ga izbjegla — kako bi izbjegla njegovoj molbi od nje, kako bi na trenutak odgodila tu prijeku potrebu. I on odmahnu glavom prema njoj, i pođe dalje (»Sam«, ču ga kako reče, »Izgubljen«, ču ga kako reče) i poput svega ostalog tog neobičnog jutra te riječi postadoše

simboli, ispisaše se na sivozelenim zidovima. Samo da ih može sastaviti, osjećala je, ispisati ih u nekoj rečenici, onda bi prodrila do istine o stvarima. Stari gopodin Carmichael ušulja se tiho, nali sebi kave, uze svoju šalicu i ode sjediti na suncu. Izvanredna nestvarnost naprosto je plašila; ali je bila i uzbudljiva. Otići na svjetionik. Ali što se šalje na svjetionik? Izgubljen. Sam. Sivozelena svjetlost na suprotnome zidu. Prazna mjesta. Takvi su neki dijelovi, ali kako ih sastaviti, pitala se. Kao da će svaki prekid skršiti slabašni lik što ga je gradila na stolu, ona okrenu leđa prozoru, kako je gospodin Ramsay ne bi vidio. Mora nekako pobjeći, biti negdje sama. Odmah se sjeti. Kad bijaše sjedila tu zadnji put prije deset godina, na stolnjaku je bio ukras u obliku grančice ili šara s lišćem, što je ona ugledala u trenutku otkrivenja. Postojala je tad neka teškoća s prednjim dijelom slike. Pomaknuti drvo u sredinu, rekla je. Tu sliku nije nikad dovršila. Ona se povlačila po njezinu umu sve te godine. Sad će naslikati tu sliku. Gdje su joj boje, pitala se. Njezine boje, da. Ostavila ih je sinoć u hodniku. Odmah će početi. Ustade hitro, prije nego što se gospodin Ramsay okrenu.

Uze sebi stolac. Postavi stalak svojim odmjerenim usidjeličkim kretnjama na rubu tratine, ne odveć blizu gospodina Carmichaela, ali ipak dostatno blizu radi njegove zaštite. Jest, mora da je stajala upravo tu prije deset godina. Tu je zid; živica; drvo. Posrijedi bijahu neki odnošaji među tim predmetima. Nosila je to u sebi sve te godine. Činilo joj se da je našla rješenje: sad zna što valja učiniti.

Ali dok gospodin Ramsay naliće tako prema njoj, ona ništa ne može. Svaki put kad se približio — a šetaše ovamo onamo po terasi — približavao se raspad, približavala se zbrka. Nije mogla slikati. Saginjala se; okretala se; uzimala je ovu krpicu; stiskala onu tubu za boje. Ali sve što postiže bijaše da se obranila od njega na čas. Onemogućivao joj je da bilo što učini. Jer pruži li mu i najmanji povod, ugleda li je on samo i na časak slobodnu, kako gleda i na trenutak prema njemu, on će joj prići, rekavši, kao što reče sinoć:

»Vidite li kako smo se mnogo izmijenili«, nitko se od njih niti pomaknu, niti nešto reče; nego su sjedili tu kao da bijahu prisiljeni pustiti ga nek to kaže. Samo je James (svakako Mrzovoljni) mrko gledao u svjetiljku; dok je Cam uvirtala svoj rupčić oko prsta. Onda ih on podsjeti da će sutra na svjetionik. Moraju svi biti spremni za polazak, u hodniku, točno u sedam i trideset. Zatim, s rukom na vratima, on se zaustavi; okrene se prema njima. Zar ne žele poći, pitao je. Da su se usudili reći Ne (on je imao neki razlog da to poželi), tragično bi se bacio unatrag u gorke vode očaja. Imao je takav dar za geste. Činio se poput kralja u izgnanstvu. James tvrdokorno reče da. Cam zamuca još nevoljnije. Da, svakako da, oboje će biti spremni, rekoše. A njoj pade na pamet, ovo je tragedija — ne mrtvački pokrov, prašina i plašt; nego djeca obuzdana, podjarmljenih duhova. Jamesu bijaše šesnaest, Cam je imala možda sedamnaest. Ona pogleda unaokolo tražeći nekoga koga nema, vjerojatno gospođu Ramsay. Ali tu bijaše samo ljubazna gospođa Beckvith, što prevrće svoje nacрте pod svjetiljkom. Zatim, umorivši se, dok joj se um dizao i spuštao zajedno s morem; obuzeta ukusom i vonjem što ga mjesta imaju nakon duge odsutnosti, osjećajući kako joj svijeeće trepere pred očima, ona se izgubi i utone. Noć bijaše divna, obasjana zvijezdama: valovi su šumjeli dok se oni uspinjaše stubama; mjesec ih iznenadi, golem, blijed, kad prodoše pokraj prozora na stubištu. Ona je odmah zaspala.

Čvrsto postavi čisto platno na stalak, kao branu, slabašnu, ali nadala se, ipak dovoljno stvarnu da je obrani od gospodina Ramsayja i od njegovih zahtjeva. Trudila se što je mogla više, dok joj on bijaše okrenut leđima, da gleda svoju sliku; tu crtu tu, onaj predmet tamo. Ali ni govora o tome. Nek je i pedeset stopa daleko, nek vam se čak i ne obraća, nek vas čak ni ne vidi, ipak on prožima, prevladava, nameće se. Izmijenio je sve. Ona ne može vidjeti boju; ne može vidjeti crte; čak i kad je okrenut leđima, mogla je tek misliti: Ali navalit će na mene učas, tražeći nešto što mu ona ne može dati. Odba-

ci jedan kist; odabere drugi. Kadli će ta djeca doći? Kada će svi otići? strepila je. Taj čovjek, pomisli ona, dok je u njoj rasla srdžba, nikad nije davao; on je uzimao. Ona, s druge strane opet, bit će prisiljena dati. Gospođa Ramsay bijaše davala. Dajući, dajući, dajući, umrla je — i ostavila sve ovo. Zapravo, srdila se na gospođu Ramsay. Dok joj je kist lagano podrhtavao među prstima, pogleda na živicu, prag, zid. Sve to bijaše djelo gospođe Ramsay. Ona je mrtva. A evo sada Lily, u četrdeset i četvrtoj, dangubi, ne mogavši učiniti ništa, stojeći tu, poigravajući se sa slikom, poigravajući se s onim s čime se čovjek ne smije poigravati, a sve je to krivica gospođe Ramsay. Ona je umrla. Prazan je prag na kojem bi ona sjedila. Mrtva je.

Ali zašto to neprestano ponavljati? Zašto se uvijek truditi da izrazi neki osjećaj koji nema? Postoji u tome i nekakva hula. Sve je to suho: uvelo: potrošeno. Nisu je trebali pozvati; nije trebala doći; u četrdeset i četvrtoj čovjek ne može rasipati svoje vrijeme. Mrzila je poigravati se sa slikom. Kistom, jedinom pouzdanom stvari u svijetu borbe, rasapa, zbrke — time se čovjek ne smije poigravati, i to čak svjesno: to je mrzila. A on ju je na to silio. Ne smiješ ni taknuti svoje platno, činilo se kao da joj govori, jureći prema njoj, dok mi ne daš ono što tražim od tebe. I evo ga opet, ponovno posve blizu njoj, pohlepnog, mahnitog. U redu, pomisli očajno Lily, spustivši desnu ruku, onda će biti jednostavnije svršiti s time. Svakako da ona može oponašati po sjećanju: sjaj, ushit, popuštanje, što bijaše vidjela na licima mnogih žena (na primjer, na licu gospođe Ramsay) kad bi nekom zgodom poput ove one planule — sjeća se izražaja na licu gospođe Ramsay — u zanosu suosjećanja, naslade u nagradi što je stekoše, koja im, iako se razloga za to više nije sjećala, očigledno podari najuzvišeniju radost za koju je sposobna ljudska narav. Evo, njega, zastao je kraj nje. Ona će mu dati ono što može.

Učinila mu se pomalo smežuranom, pomisli on. Izgledala je ponešto oskudno, snopasto; ali ne i neprivlačno. Svidala mu se. Govorilo se nekoć kako će poći za Williama Bankesa, ali od roga ne bijaše ništa. I njegovoj se ženi svidala. Bio je nešto neraspoložen za doručkom. A zatim, zatim — bijaše to jedan od onih časova kad bi ga golema potreba nagnala, da sam nije ni svjestan što je posrijedi, da pride nekoj ženi, da je prisili, pa bilo kako, jer njegova potreba bijaše tako velika, da mu dade ono što on želi: suosjećanje.

Brine li se itko za nju, reče on, ima li ona sve što joj treba.

»Oh, hvala, imam sve«, reče Lily Briscoe razdraženo. Ne; ona to nije mogla učiniti. Trebala je odmah zaploviti na nekom valu sućutnog napona: osjećala je na sebi veliki pritisak. Ali je ostala u neprilici. Slijedila je strašna stanka. Oboje su gledali na pučinu. Zašto ona, pomisli gospodin Ramsav, gleda u more, kad sam ja tu? Ona se nada da će imati dovoljno mirno vrijeme, da pristanu na svjetionik, reče ona. Svjetionik! Svjetionik! Kakve to veze ima s tim? pomisli on nestrpljivo. Odjednom, silinom neke iskonske provale (jer se doista više nije mogao suzdržati), ispusti on takav uzdah, da bi svaka druga žena na svijetu odmah učinila nešto, rekla nešto — svaka osim mene same, pomisli Lily, rugajući se gorko sama sebi, koja i nisam žena, nego vjerojatno ćudljiva, pakostna, sasušena stara djeвица.

Gospodin Ramsay uzdahne potpuno. Čekao je. Zar ona neće ništa reći? Zar ne vidi što on od nje želi? Tad on reče kako ima osobit razlog što želi otići na svjetionik. Njegova žena je običavala slati stvari onim ljudima tamo. Bijaše tamo ubog dječak s tuberkulozom kuka, svjetioničarev sin. Uzdahnuo je duboko. Uzdahnuo je značajno. Sve što Lily poželi bijaše da se ta golema poplava žalosti, ova nezasićna glad za sućuti, ovaj zahtjev da mu se ona u cijelosti prepusti, a i ovako je imao tuge dovoljno da je opskrbi za uvijek,

da je to napusti, da se odvrati od nje (netremice je promatrala kuću nadajući se nekom prekidu) prije nego što je ne povuče za sobom u svoju maticu.

»Takvi pothvati«, reče gospodin Ramsay, grebuci tlo nožnim palcem, »vrlo su bolni«. Lily još ne reče ništa. (Ona je klada, ona je kamen, reče on u sebi). »Vrlo su naporni«, reče, on, gledajući, s bolesnim izražajem na licu, od kojeg se njojzi smučilo (on je glumio, osjetila je, taj veliki čovjek je dramtizirao sama sebe), na svoje lijepe ruke. To bijaše užasno, nepristojno. Zar nikad neće doći, pitala je, jer više nije mogla podnijeti taj golemi teret žalosti, izdržati te teške zastore tuge (on sad zauze položaj krajnje iznemoglosti; čak je malo i posrnuo stojeći tu) ni trenutka više.

Još nije mogla reći ništa; kao da su s cijeloga obzora zbrisani svi predmeti o kojima se može govoriti; mogla je tek osjetiti, zapanjeno, dok gospodin Ramsay stajaše tu, kako njegov pogled žalosno pada na sunčanu travu i oduzima joj boju, i prebacuje preko crvenkastog, snenog, potpuno zadovoljnog lika gospodina Carmichaela, što na ležaljci čita neki francuski roman, žalobni veo, kao da takav jedan život, koji se razmeće izobiljem u svijetu tuge, bijaše dovoljan da izazove najturobnije misli uopće. Pogledajte njega, činilo se kao da govori, pogledajte mene; i doista, cijelo je vrijeme osjećao: Mislite na mene, mislite na mene. Ah, kad bi ta trupina samo doplutala do njih, poželi Lily; samo da je postavila stalak lakat ili dva bliže njemu; muškarac, bilo koji muškarac, zajazio bi taj izljev, zaustavio ta jadikovanja. Kao žena, izazvala je taj užas; kao žena, morala bi znati kako da postupi s time. Golema je njezina sramota, u smislu spola, što tu stoji tako nijema. Kaže se — što li se kaže? — Oh, gospodine Ramsay! Dragi gospodine Ramsay! To je ono što bi ljubazna stara gospođa koja pravi nacрте, gospođa Beckvith, odmah rekla, i s pravom. Ali ne. Stajahu tu, odvojeni od ostalog svijeta. Njegova neizmijerna sućut prema samome sebi, njegov zahtjev za suosjećajnošću, pljuštao je i u lokvama se razlijevao oko njezinih nogu, a sve što

je učinila, jadna grješnica kakva već jest, bijaše da pridigne malo svoju suknju okolo gležanja, kako se ne bi skvasila. Stajala je tu u potpunoj tišini, stišćući čvrsto svoj kist.

Nek je nebu uvijek slava i hvala! Začula je glasove u kući. Vjerojatno dolaze James i Cam. Ali gospodin Ramsay, kao da zna kako njegovo vrijeme istječe, usmjeri na njezin usamljen lik golemi tlak svoje zbijene tuge; svoju starost; svoju slabost; svoju pustoš; kadli odjednom, zabacivši glavu nestrpljivo, osjećajući se u neprilici — jer, uostalom, koja mu žena može odoljeti? — on opazi kako su mu odriješene svezice na cipelama. Neobične su i te cipele, pomisli Lily, promatrajući ih: kao isklesane; kolosalne; poput svega što je gospodin Ramsay nosio, od svoje izlizane kravate do upola zakopčanog pršnjaka, što je neopozivo njegovo vlastito. Može ih zamisliti kako same od sebe ulaze u njegovu sobu, izražavajući u njegovoj odsutnosti zanos, osornost, mrzovolju, čar.

»Kakve divne cipele!« usklikne ona. Stidjela se same sebe. Hvaliti mu cipele, dok on u nje traži utjehu svojoj duši; kad joj je pokazao svoje raskravljenе ruke, izmrcvareno srce, i zamolio je za sućut, reče na sve to, radosno: »Ah, ali kakve divne cipele imate!« Zaslužuje, znala je, te pogleda gore očekujući da je snađe, u jednom od njegovih iznenadnih krikova mrzovolje, potpuno uništenje.

Mjesto toga, gospodin Ramsay se nasmiješi. Njegov pokrov, njegovi zastori, njegove slabosti spadoše s njega. Ah, jest, reče on, podigavši nogu daje ona pogleda, to su prvorazredne visoke cipele. Samo je jedan čovjek u cijeloj Engleskoj koji umije načiniti takve cipele. Cipele su inače jedno od glavnih prokletstava čovječanstva, reče on. »Cipelarima je posao«, uzvikne, »sakatiti i mučiti čovjekove noge.« Oni su uz to i najtvrdoglaviji i najizopačeniji od svih ljudi. Potrošio je najbolji dio svoje mladosti, da bi dobio cipele kakve trebaju biti. Htio je da ona opazi (podigavši desnu, pa onda lijevu nogu) kako nikad ranije vidjela cipele sasvim ovakvog oblika. Izrađene su, uz to, od najbolje kože na svijetu. Većinom je koža tek

smeđi papir i ljepenka. Gledao je samodopadno svoju nogu, držeći je još u zraku. Došli su, pomisli ona, do sunčanog otoka na kojem je mir, razboritost vlada i sunce vječno sja, do blaženog otoka dobrih cipela. Iz njezina srca poteče toplina prema njemu. »A sad da vidim umijete li svezati uzao«, reče on. S prezirom je govorio o njezinu slabom načinu vezivanja. Pokaza joj svoj vlastiti izum. Zavežete li jednom tako, nikad se ne razvezuje. Tri puta je zauzlao njezinu cipelu; tri puta ju je razdriješio.

Zašto, u tome posve neprikladnom času, dok je nagnut nad njezinom cipelom, bijaše toliko izmučena tom sućuti prema njemu, da joj je, kad se i sama sagnula, krv jurnula u lice, te, misleći na svoju bešćutnost (bijaše ga nazvala glumcem), ona osjeti kako joj oči otiču i gore od suza? Zauzet time on joj se učini likom beskrajnog zanosa. Vezao je uzlove. Kupovao je cipele. Nema pomoći gospodinu Ramsayju na putu kojim kroči. Ali upravo sad, kad ona poželi reći nešto, kad je mogla reći što god, možda, evo njih — Cam i James. Pojaviše se na terasi. Dolazili su, zastajući, jedno kraj drugoga, ozbiljan, sjetan par.

Ali zašto su upravo tako došli? Nije mogla a da ne osjeti srdžbu prema njima; mogli su doći i malo radosniji; mogli su mu dati ono, što sad kad odlaze, ona mu neće imati prilike dati. Jer ona iznenađeno osjeti prazninu; osujećenost. Njezin se osjećaj pojavio odveć kasno; sad je bio tu pripravan; ali njemu više nije bio potreban. Već je postao vrlo ugledan, stariji gospodin, kojemu ona nikako nije potrebna. Osjetila se prezrenom. On nabaci sebi na ramena naprtnjaču. Onda razdijeli omote — bijaše ih nekoliko, slabo svezanih, u smeđem papiru. Posla zatim Cam po ogrtač. U cijelosti bijaše nalik vođi koji se sprema na neki pothvat. Zatim, okrenuvši se, povede ih svojim čvrstim vojničkim korakom, u onim divnim cipelama, noseći omote u smeđem papiru, niza stazu, dok su ga djeca slijedila. Činili su se, pomisli ona, kao da ih je sudbina odredila za neki ozbiljan pothvat, i oni se upustiše u nj, još dovoljno

mladi da bi se povelj za tragom vlastitog oca, posve pokorno, ali s bljedoćom u očima zbog koje ona pomisli kako oni već pate tiho od nečega što je iznad njihovih godina. Predoše tako rub tratine, i Lily se učini kako promatra povorku, koju je pokretala snaga nekog zajedničkog osjećaja, koji od njih načini, onakvih kolebljivih i opuštenih, družbicu što je složna i ostavlja na nju neobičan dojam. Uljudno, ali iz velike udaljenosti, gospodin Ramsay podiže ruku i pozdravi je dok prolažahu.

Ali kakvo lice, pomisli ona, osjetivši odjednom kako traži izraz suosjećajnosti koja od nje i nije tražena. Od čega je ono takvo? Razmišljajući, iz noći u noć, pomisli ona — o zbiljnosti kuhinjskih stolova, dodadne, sjetivši se simbola koji joj, kad ono ne bijaše točno shvaćala o čemu razmišlja gospodin Ramsay, navede tom zgodom Andrew. (A on je ubijen krhotinom topovskog zrna na mjestu, sjeti se ona). Kuhinjski stol je nešto vidovito, strogo; nešto golo, tvrdo, ne ukrasno. U njemu nema boje; sav je od uglova i bridova; nepopustljivo jednostavan. Gospodin Ramsay je uvijek imao pogled na njemu; nije se od toga dao odvratiti ili zavesti; sve dok i njegovo lice ne postade istrošeno i asketsko, i s onom neukrašenom ljepotom što je se tako duboko dojmila. Zatim, sjeti se (ostavši tamo gdje ju je on ostavio, držeći kist), brige su ga izmućile — te nije tako plemenito. Mora da on ima i svoje sumnje o tome stolu, mislila je; je li taj stol i zbiljski stol; je li vrijedan sveg vremena koje mu je posvetio; je li napokon kadar pronaći ga. I on je imao svoje sumnje, osjeti ona, inače bi manje pitao ljude. To je ono o čemu pokatkad razgovarahu do kasno u noći, naslutila je; a onda bi sutradan ujutro gospođa Ramsay izgledala tako umorna; a Lily bi se rasrdila na njega zbog neke besmislene sitnice. Ali sad on nikoga nema s kime bi razgovarao o tome stolu, ili o svojim cipelama, ili o svojim uzlovima; i bijaše poput lava što traži koga će proždrijeti, dok mu je lice imalo onaj izražaj očaja, pretjeranosti, što ju je plašilo i nagonilo da pribire svoju suknju oko sebe. A zatim, ona se sjeti,

nastupila je ona iznenadna ponovna oživljenost, onaj iznenadni proplamsaj (kada je hvalila njegove cipele), ono iznenadno otkriće životnosti i zanimanja za obične ljudske stvari, što također prođe i promijeni se (jer se on uvijek mijenjao i ništa nije skrivao) u onu drugu konačnu mijenu što njoj bijaše nova i dovede do toga da se ona, priznala je, postidi svoje razdražljivosti, kad se činilo da je on odbacio brige i slavoljublje i nadu u suosjećajnost i želju za hvalom, da jezašao u neko drugo područje, povučen, kao iz znatiželje, u nijemom razgovoru, bilo sa samim sobom ili s nekim drugim, na čelo one male povorke izvan njezina domašaja. Izvanredno lice! Glavna vrata se zalupiše.

3

Odoše, dakle, pomisli ona, uzdahnuvši od olakšanja i razočaranosti. Njezina sućut kao da joj se ponovno vratila u lice, poput grančice kupine kad svijena odskoči. Osjećala se neobično podijeljenom, kao da je jedan dio nje odvojen tamo vani — dan bijaše tih, maglovit; svjetionik se jutros čini kao da je na golemoj udaljenosti; drugi se dio pak učvrstio nepopustljivo, trajno, ovdje na tratini. Svoje platno ugleda kao da je doplovilo, te se postavilo bijelo i nepomirljivo, upravo ispred nje. Činilo se kao da je kori, svojim hladnim pogledom, zbog sve te žurbe i uznemirenosti; zbog te ludosti i trošenja čuvstva; ono je oštro opomenu i uli joj u dušu prvo spokoj, kad njezini zbrkani osjećaji (bijaše otišao i ona ga je žalila i nije rekla ništa) napustiše poprište; a zatim, prazninu. Bezizražajno pogleda u platno, s njegovim nepomirljivim bijelim pogledom, a s platna u vrt. Bilo je nešto (stajala je stišćući sitne kose oči na malešnom naboranom licu) nešto čega se sjetila u odnošajima tih crta što prelaze i presijecaju, i u obrisima živice s onom udubinom plavetnila i smeđine, što se bijaše zadržalo u njezinu umu; što bijaše

zauzlalo uzao u njezinu umu; tako da je u preostacima vremena, nenamjerno, dok bi išla Bromptonskom cestom, dok bi se češljala, zatekla sebe kako slika tu sliku, prelazeći preko nje pogledom, i razdrješujući uzao u mašti. Ali kako je silna, velika razlika između ovog nestvarnog zamišljanja daleko od platna, i zbiljskog uzimanja kista i prvog poteza.

Bijaše uzela pogrešan kist, uznemirena zbog nazočnosti gospodina Ramsayja, a slikarski stalak, živčljivo zabijen u zemlju, stajao je pod krivim kutom. I sad, ispravivši to, i svladavši time suvišnost i neznatnost što remete njezinu pozornost i podsjećaju je na to kako je takva i takva osoba, s takvim i takvim odnošajima prema ljudima, ona podiže ruku s kistom. Na časak kist je podrhtavao u zraku, u bolnu ali uzbuđljivu zanosu. Gdje početi? — to je pitanje; na kojoj točki povući prvi potez? Jedna jedina crta na platnu izlagala ju je nebrojenim pogibeljima, čestim i neopozivim odlukama. Sve što se u zamisli čini jednostavnim, postaje u izvedbi odjednom složeno; kao što se valovi skladno oblikuju gledani s vrha litice, a plivaču što je među njima razdijeljeni su strmim ponorima i zapjenjenim kukutama. Pa ipak, mora se izložiti pogibelji; povući prvi potez.

S čudnovatim tjelesnim osjećajem, kao da je potisnuta naprijed a istodobno se mora oduprijeti, ona načini prvi hitar odlučan potez. Kist se spusti. Zatreperi smeđe na bijelom platnu; ostavi neprekinut trag. Ponovi ga drugi put—treći put. I zastajući tako i podrhtavajući tako, postiže ona plesno ritmično gibanje, kao da su stanke jedan dio ritma a potezi drugi, i kao da je sve to u međusobnoj svezi; te tako lako i hitro zastajući, povlačeći kistom, ona iscrta platno smeđim neprekidnim živčljivim crtama, koje onog istog trena čim se spustiše opasaše (osjećala je kako se to pojavljuje pred njom) sam prostor. Dolje u udubini jednog vala ugleda ona sljedeći val što se ispinje sve više i više iznad nje. Jer ima li išta strasnije od toga prostora? Ona je sad evo ponovno, pomisli, povukavši se malo da pogleda, odvučena od govorkanja, od samog života, od ljudske za-

jednice, u nazočnost ovog svojeg strašnog starog neprijatelja — ove druge stvari, ove istine, ove zbilje što odjednom polaže ruku na nju, izranja potpuno iza pojavnosti i zahtijeva njezinu pozornost. Napola je bez volje, a upola se opire. Zašto bi uvijek bila odvučena i silom odvedena? Zašto je ne puste na miru da razgovara s gospodinom Carmichaelom na tratini? U svakom slučaju to je tegobno općenje. Ostali predmeti dostojni štovanja zadovoljavaju se samim štovanjem; muškarci, žene, Bog, svi oni puštaju čovjeka da se na koljenima pokloni; ali ovaj oblik, pa makar to bio i lik bijelog sjenila što se pojavi na platnenom stolu, nagoni vas na neprestanu borbu, izaziva vas u boj u kojem ćete zacijelo biti poraženi. Uvijek (to je u njezinoj naravi, ili u njezinu spolu, nikad nije točno znala u čemu) prije nego što bi zamijenila žitkoću života za zgusnutost slikanja, imala je po nekoliko časaka goloće, kad bi se činila poput nerođene duše, duše lišene tijela, što oklijeva na nekom burnom vrhuncu, i bez ikakve zaštite izložena svim udarcima sumnje. Zašto to onda čini? Pogleda platno, lagano iscrtano neprekinutim crtama. Objesit će ga negdje u služinskoj spavaonici. Smotat će ga i strpati pod ležaj. Kakva je korist raditi to uopće, i začu glas što govori, kako ona ne zna slikati, kako ne može stvarati, kao da je zahvaćena jednom od onih uobičajenih struja što nakon stanovita vremena oblikuju iskustvo u umu, tako da čovjek ponavlja riječi, a da više nije ni svjestan tko ih je izvorno izgovorio.

Ne umije slikati, ne umije pisati, mrmljala je jednolično, uznemireno razmišljajući o razradbi napadaja. Jer obrisi se pomoliše pred njom; stršili su; osjećala je kako joj tište očne jabučice. Zatim, kao da je nekakav sok potreban za podmazivanje njezinih sposobnosti neusiljeno briznuo, ona stade nesigurno umakati u plavu i u jantarnu boju, povlačeći kistom tamo-amo, ali on sad bježe teži i sporije se gibao, kao da se usklađivao s nekim ritmom što joj bijaše određen (promatrala je živicu i platno) onim što vidi, tako da dok joj ruka podrhtavaše od života, taj ritam je bio dovoljno jak da je

zanese svojom strujom. Doista je gubila svijest o vanjskim stvarima. I kako je gubila svijest o vanjskim stvarima, i o vlastitom imenu i osobnosti i o svojem izgledu, i o tome je li gospodin Carmichael tu ili nije, njezin um iz svojih dubina neprestano izbacivao prizore i imena, i izreke i prisjećaje i zamisli, poput vodoskoka što pršće po tome blještavom, okrutno teškom bijelom prostoru, dok ga je uobličavala zelenim i plavim.

Charles Tansley bi govorio tako, sjeti se, žene ne umiju slikati, ne umiju pisati. Došavši joj iza leđa, on bi joj se posve približio, što je ona mrzila, dok bi slikala na tome istom mjestu. »Lulaš duhan«, rekao bi, »pet pennyja po unci«, razmećući se svojim siromaštvom, svojim načelima. Ali rat bijaše izvukao žalac njezinoj ženskosti. Ubogi vragovi, pomisli čovjek kad se sjeti, ubogi vragovi oba spola, u kakve su samo zbrke upali. Uvijek bi nosio knjigu pod rukom — grimiznu knjigu. On je »radio«. Sjedio je, sjećala se, radeći usred sunčeve pripeke. Za večerom bi sjedio točno u sredini, svima pred očima. A zatim, razmišljala je, onaj prizor na obali. Toga se mora sjećati. Bijaše vjetrovito jutro. Svi bijahu otišli na obalu. Gospođa Ramsay je sjedila i pisala pisma kraj neke stijene. Pisala je i pisala. »Oh«, reče ona, pogledavši napokon u nešto što je plutalo u moru, »je li to koš za jastoge? Ili je prevrnut čamac?« bijaše tako kratkovidna, da nije mogla vidjeti, i tada Charles Tansley postade što je mogao ljubazniji. Stade igrati se žabica. Probirahu male crne škrlje i bacahu ih da poskakuju preko valova. Od vremena do vremena gospođa Ramsay bi pogledala preko naočala i nasmijala im se. Sto su govorili ne može se sjetiti, ali se sjeća toga kako su ona i Charles bacali škrlje i odjednom se dobro slagali a gospođa Ramsay ih je promatrala. Toga je bila vrlo svjesna. Gospođa Ramsay, pomisli ona, odmaknuvši se pomalo i uperivši pogled. (Nacrt je slike morao biti poprilično drugačiji, kad je sjedila na pragu s Jamesom. Morala je biti i sjena.) Gospođa Ramsay. Kad se sjeti kako su ona i Charles bacali škrlje i cijeloga onog prizora na obali, čini joj se kako sve to

nekako ovisi o gospođi Ramsay što sjedi ispred stijene, s piscim blokom na koljenu, pišući pisma. (Pisala je bezbrojna pisma, koja bi pokatkada vjetar ponio, pa su ona i Charles izbacili jedan list čak iz mora.) Ali kolika snaga bijaše u toj ljudskoj duši! pomisli. Ta žena što je sjedila tamo, pišući ispod stijene, sve je pretvarala u jednostavnost; činila je da srdžba, razdraženosti otpanu poput starih krpa; ona je sastavljala i to i ovo i ono, i tako načinila od one bijedne blesavosti i prkosa (ona i Charles, rječkajući se, nadmećući se, bijahu i blesavi i prkosni) nešto — ovaj prizor na žalu, naprimjer, ovaj trenutak prijateljstva i svidanja — što je nadživjelo, nakon svih tih godina, cjelovito, tako da ona zaranja u to kako bi preoblikovala svoju uspomenu na njega, i ona ostaje u njezinu umu gotovo poput umjetničkog djela.

»Poput umjetničkog djela«, ponovi, gledajući od platna prema stubama sobe za primanje i natrag. Mora se odmoriti časak. I, odmarajući se, gledajući neodređeno od jednoga prema drugome, ono staro pitanje što neprestano prelazi preko neba duše, ono golemo, opće pitanje, koje je sklono upojediti se u trenucima poput ovih, kad bi ona opustila sposobnosti koje se bijahu naprezale, nadvi se nad nju, zaustavi se nad njom, zamrači je cijelu. Što je smisao života? To bijaše sve — jednostavno pitanje; ono što nas s godinama sve više opsjeda. Veliko otkrivenje nije nastupilo. Veliko otkrivenja možda uopće nema. Mjesto njega postoje sitna dnevna čudesa, trenuci osvjetljenosti, žigice iznenadno upaljene u tmuni; Evo jedne, Ovo, to i Ono; ona sama i Charles Tansley i val što se obrušava; gospođa Ramsay koja ih sve povezuje; gospođa Ramsay koja kaže »život ovdje miruje«; gospođa Ramsay koja od trenutka tvori nešto trajno (kao što na drugome području Lily sama pokušava stvoriti od trenutka nešto trajno) — to je u samoj naravi otkrivenja. Usred zbrke bijaše oblik; to vječno provlačenje i protjecanje (ona pogleda oblake u prolazu i lišće što treperi) bijaše zaustavljeno, život ovdje miruje, rekla je gospođa Ramsay.

Gospođa Ramsay! Gospođa Ramsay!« ponavljala je. Ovo je itkrivenje njoj dugovala.

Sve bijaše tiho. Činilo se kako se još nitko u kući ne miče. Po-
leđa je tako usnulu u ranoj sunčevoj svjetlosti s prozorima što su
eleni i plavi od lišća što se zrcali u njima. Nejasna misao kojom je
azmišljala o gospođi Ramsay činila joj se u suglasju s ovom tihom
oičnm; s ovom izmaglicom; s ovim ugodnim uzduhom ranog jutra,
slejasan i nezbiljski, bijaše začuđujuće čist i uzbudljiv. Nadala se da
lirko neće otvoriti prozor, niti izaći iz kuće, nego da će biti ostavlje-
na na miru da i dalje razmišlja, da i dalje slika. Okrene se svojem
platnu. Ali nagnana nekom znatiželjom, natjerana nelagodnošću
zbog suosjećajnosti kojoj nije dala oduška, pođe nekoliko koračaja
do ruba tratine, da vidi može li, tamo dolje na obali, ugledati malu
družbu što će sad odjedriti. Tamo dolje među jedrilicama što su
plovile, neke smotanih jedara, neke sporo, jer bijaše tiho, odmičući,
bijaše jedna prilično izdvojena od ostalih. Jedro se upravo dizalo.
Zaključila kako u toj vrlo udaljenoj i posve tihoj brodicici sjedi gos-
podin Ramsay s Čamom i Jamesom. Sada su podigli jedro; a sad,
nakon nešto lepršanja i oklijevanja, jedra se ispuniše i, ovijena
dubokom tišinom, promatrala je jedrilicu kako odmiče oprezno
svojim smjerom pokraj ostalih brodica prema pučini.

4

Jedra su im lepršala nad glavama. Voda je bućkala i zapljuskivala bokove brodice, koja nepomična kunjaše na suncu. Od vremena do vremena jedra bi se namreškala na slabšem vjetriću, ali mreškanje prijede platnom i iščezne. Brodica se nije uopće pomicala. Gospodin Ramsay sjedi u sredini brodice. Za čas će postati nestrpljiv, pomisli James, i Cam pomisli, pogledajući svojeg oca, koji sjedi u sredini između njih (James upravlja; Cam sjedi sama na pramcu)

čvrsto podvijenih nogu. On ne podnosi da se dangubi. I doista, vrpoljeći se časak ili dva, reče nešto oštro Macalisterovu dječaku, koji izvuče vesla i stade veslati. Ali njihov otac, znali su, neće se zadovoljiti, sve dok ne budu letjeli. Stalno će iščekivati povjetarac, vrpoljeći se, govoreći sebi u njedra, što će Macalister i njegov dječak ipak načuti, i oboma će biti užasno neugodno. Natjerao ih je da dođu. Prisilio ih je da pođu. Srdeći se, nadali su se oni da povjetarac neće nikako zapuhati, da će gospodin Ramsay biti sprij ečen na svaki način, jer ih je prisilio da pođu protiv svoje volje.

Cijelim putem do obale oni zaostajahu, iako im je on zapovijedao, »Požurite, požurite«, ne rekavši ništa. Glave im bijahu pognute, glave im bijahu stlačene na prsa nekim nemilosrdnim vjetrovom. Reći mu nešto, to nisu mogli: Moraju poći; moraju ga slijediti. Moraju ići iza njega, noseći smeđe papirne zamotke. Ali oni se zavjetovaše u tišini, dok su tako išli, da će se držati zajedno i da će izvršiti veliki dogovor — borit će se na život i na smrt protiv tiranije. I tako će sjediti oni, jedno na jednom kraju brodice, drugo na drugom, bez riječi. Neće prozboriti ni jedne, samo će ga od vremena do vremena pogledati, gdje sjedi podvijenih nogu, mršteći se i vrpoljeći se, ahkajući i ahkajući, i mrmljavajući u sebi, i očekujući nestrpljivo povjetarac. A oni su se opet nadali utihi. Nadali su se da će se njegova namjera izjaloviti. Nadali su se da će čitav pothvat propasti, te će se morati vratiti, sa svojim zamotcima, na obalu.

Ali sad, kad je Macalisterov dječak malo veslao, jedra se polagano napeše, broдика živnu, ispravi se i pojuri. Odjednom, kao daje popustio neki veliki napor, gospodin Ramsay ispruži noge, izvadi torbicu s duhanom, i promrmljavši nešto pruži je Macalisteru, i osjeti se, znali su, unatoč svemu što pretrpješ, savršeno zadovoljnim. Sad će sate i sate jedriti ovako, i gospodin će Ramsay staroga Macalistera pitati nešto — vjerojatno o velikoj buri prošle zime — a stari Macalister će odgovoriti i zajedno će otpuhivati iz lula, i stari će Macalister provlačiti kroz prste nakatranjeno uže, zauzlavajući ili oduzlavajući

kakav uzao, a dječak će ribati, ne prozborivši ni jedne riječi. James će biti prisiljen cijelo vrijeme motriti na jedro. Jer zaboravi li na to, jedro će se naborati, zatresti, i brodica će usporiti, a Ramsay će oštro reći: »Pazi! Pazi« dok će se stari Macalister okrenuti na svojem sjedalu. Tako čuše kako gospodin Ramsay pita nešto o velikoj buri o Božiću. »Ona dolazi iza onoga rta«, reče stari Macalister, opisujući veliku buru o lanjskom Božiću, kad je desetak brodova moralo zatražiti zaklonište u zaljevu, i on bijaše vidio »jednog tamo, drugog ondje, trećeg opet onamo« (pokazivao je sporo uokrug zaljeva. Gospodin Ramsay ga je pratio, zakrećući glavu). Vidio je trojicu ljudi što su se držali za jarbol. A zatim je broda nestalo. »I napokon smo ga otisnuli od obale«, nastavi on (ali u svojoj srdžbi i u svojoj šutnji čuli bi tek pokoju riječ, sjedeći na suprotnim krajevima brodice, sjedinjeni svojim dogovorom da se bore na život i smrt protiv tiranije). Napokon su ga otisnuli, spustili čamac za spašavanje, i odvukli su brod dalje od rta — završio je Macalister svoju priču, pa iako je do njih dolazila tek pokoja riječ, cijelo su vrijeme bili svjesni svojeg oca — kako se nagnuo naprijed, kako je uskladio svoj glas s Macalisterovim; kako, otpuhujući iz lule, i pogledavajući tamo i onamo kamo mu je Macalister pokazivao, uživaše u pomisli na buru i mrklu noć i na ribare što se s time bore. Njemu se sviđalo da se ljudi trude i znoje na burnoj obali u noći, suprotstavljajući mišice i mozak valovima i vjetru; njemu se sviđalo kad ljudi tako rade, a žene održavaju kuću, i sjede unutra kraj usnule djece, dok se ljudi utapaju, vani u oluji. Tako to James može vidjeti, tako to Cam može vidjeti (gledali su u njega, pogledali jedno u drugo) po njegovoj uzrujanosti i pozornosti i po zvuku u njegovu glasu, i po onome pomalo škotskom naglasku što mu se uvukao u govor, od čega je i sam nalikovao seljaku, dok ispitivaše Macalistera o onih jedanaest brodova što ih bura bijaše nagnala u zaljev. A tri su se potopila.

Ponosno je pogledao onamo kamo je pokazivao Macalister; i Cam pomisli, ponoseći se njime a ni sama ne znajući zašto, da je

on bio tamo, spustio bi u more čamac za spašavanje i stigao bi do brodske olupine, mislila je Cam. Tako je smion, tako pustolovan, pomisli Cam. Ali se sjeti. Postoji dogovor; boriti se protiv tiranije na život i smrt. Tištila ih je nedaća. Bili su prisiljeni; bilo im je zapovijedeno. Još jednom su poraženi njegovom sumornošću, i njegovom moći, kojima ih je nagnao da izvrše njegovu naredbu i, ovog lijepog jutra, pođu, jer on tako želi, noseći te zamotke, na svjetionik; da sudjeluju u obredima koje on vrši iz vlastitog užitka u spomen pokojnicima, što oni mrze, i zato su zaostajali za njim, i sav im užitak u tome danu bijaše pokvaren.

Jest, vjetrić je osvježavao. Brodica je jedrila nagnuta, a voda bi oštro sječena i padala je u zelenim vodopadima, u mjehurićima, u slapićima. Cam se zagleda dolje u pjenu, u more sa svim onim blagom što je u njemu, i njegova brzina je općini, te veza između nje i Jamesa popusti malo. Ponešto se olabavi. Ona stade misliti: Kako brzo ide. Kamo idemo? i to je kretanje općini, dok je James, s pogledom uprtim u jedro i u obzorje, mrgodno upravljao brodicom. Ali on stade razmišljati, upravljajući tako, da bi mogao pobjeći; mogao bi se izbaviti od svega toga. Mogli bi se negdje iskrcati; tada bi se oslobodili. Oboje, gledajući jedno u drugo na časak, imali su isti osjećaj bijega i ushita, što zbog brzine, što zbog promjene. Ali vjetrić izazva i u gospodina Ramsayja istu ushićenost, i, kad se stari Macalister okrenuo da baci u more povraz, on glasno reče: »Propadamo«, a zatim ponovno, »svatko za sebe«. A zatim, sa svojim uobičajenim grčem pokajanja ili postidjenosti, pribere se i mahne rukom prema obali.

»Pogledaj kućicu«, reče pokazujući, i želeći da Cam pogleda. Ona se, protiv volje, podiže i pogleda. Ali koja od njih? Nije više mogla razlikovati, tamo na obronku, koja je njihova kuća. Sve se činilo dalekim i spokojnim i neobičnim. Obala je izgledala oplemenjenom, udaljenom, nestvarnom. Već i sad udaljenost koju su prejedrili, bijaše ih odmakla od obale a njoj promijenila izgled, u

zmaj spokojan izgled nečega što iščezava i u čemu čovjek više ne sudjeluje. Koja je njihova kuća? Više je nije mogla vidjeti.

»Ali ja ispod mora mnogo burnijega«, promrmlja gospodin Ramsay. Pronašao je kuću i ugledavši je, vidio je tamo i sebe; vidio je sebe kako šeta terasom, sam. Šetao je ovamo onamo među žarama; i sam se sebi činio vrlo starim i pognutim. Sjedeći u brodici on se pogne, zguri se, glumeći u istom trenu svoju ulogu očajnog, obudovjelog, napuštenog čovjeka; i pozva tako preda se mnoštvo ljudi koji osjećaju sućut prema njemu; priredi sebi tako, sjedeći u brodici, pravu malu dramu; koja je od njega tražila oronulost i iscrpljenost. J turobnost (podiže ruke i zagleda se u njihovu mršavost, kako bi utvrdio svoj san) a zatim bude u izobilju obdaren sućuti žena, te on zamisli kako će ga one tješiti i suosjećati s njim, i osjetivši u tome svojem snu stanovit odražaj onog izvanrednog užitka što ga njemu pruža suosjećajnost žena, uzdahne i reče nježno i tužno,

Alija ispod mora mnogo burnijega

Uronih u dublje ponore od njega,

tako da su svi oni posve jasno čuli te tužne riječi. Cam umalo ne skoči sa svojeg sjedala. To je iznenadi i — rasrdi. Ta kretnja prenu njezina oca; on zadrhta, pa prestade, uzvikujući: »Gledaj! Gledaj!« tako uporno, da i James okrene glavu, kako bi preko ramena pogledao na otok. Svi su gledali. Gledali otok.

Ali Cam nije ništa vidjela. Ona misli kako su sve one staze i ona tratina, prožeti i isprepleteni sa životima kojima su tamo živjeli, sada nestali: izbrisani; prošli; nestvarni, a kako je ovo stvarno; brodica s jedrom i s njegovom zakrpom; Macalister sa svojim naušnicama; šumor valovlja — sve je ovo stvarno. Misleći o tome, mrmljala je u sebi: »Propadamo, svatko za sebe«, jer riječi njezina oca neprestano su joj se javljale u svijesti, kadli njezin otac, vidjevši je kako tako neodređeno gleda, stade je dražiti. Zar ona ne zna ni strane svijeta,

upita je. Zar ne razlikuje Sjever od Juga? Zar ona doista misli da oni stanuju tamo? I ponovno pokaza rukom, i pokaza joj gdje je njihova kuća, tamo, kraj onog drveća. On želi da ona pokuša biti malo točnija—pa kaže: »Reci mi koje je Istok, koje je Zapad?« kaže upola joj se smijući, upola je grdeći, jer ne shvaća kakav je to um u čovjeku, ukoliko nije slaboumnik, koji ne zna gdje je koja strana svijeta. Pa ipak ona to nije znala. I vidjevši je kako tako zuri, svojim neodređenim, sad prilično uplašenim očima, onamo gdje nikakve kuće nema, gospodin Ramsay zaboravi na svoj san; kako šteta tamo—amo među žarama po terasi; kako su ruke ispružene prema njemu. Pomisli, žene su uvijek takve; neodređenost njihova uma upravo je beznadna; to je ono što nikad ne bijaše kadar shvatiti; ali to je tako. Tako bijaše i s njom — s njegovom ženom. One naprosto ne mogu ništa određeno zadržati u svojim umovima. Ali ne bijaše u pravu kad se srdio na nju; što više, zar se njemu nije svidala upravo ta neodređenost u žena? To je dio one njihove izvanredne draži. Nagnat ću je da mi se nasmiješi, pomisli. Izgleda tako preplašena. Bila je tako tiha. On stisne prste i odluči obuzdati svoj glas i lice i sve one izražajne živahne kretnje, kojima bijaše gospodario kad je sve te godine nagonio ljude da ga žale ili hvale. Nagnat će je da mu se nasmiješi. Iznaći će nešto lako i jednostavno što će joj reći. Ali što? Jer, onakav sav predan svojem poslu, bijaše zaboravio ono što se tom prigodom kaže. Recimo onaj psić. Imaju onog psića. Tko se danas brine o psiću, upita. Jest, pomisli James nemilosrdno, promatrajući glavu svoje sestre naprama jedru, ona će sad popustiti. Ostat ću da se sam borim protiv silnika. Dogovor će ostati njemu da ga izvrši. Cam neće nikad odoljeti nasilju, boreći se na život i smrt, pomisli on namrgodeno, promatrajući njezino lice turobno, zlovoljno, popusdjivo. I kao što se katkad dogodi kad se oblak spusti na zeleni obronak, te ozbiljnost siđe, pa je tmina i tuga svuda među okolnim brežuljcima, i čini se kao da sami brežuljci moraju razmišljati o sudbini naoblačenih, pomračenih, ili u sućuti ili zlobno uživajući

u njezinu užasu: tako se Cam sada osjeti zamračenom, dok sjedaše tu među šutljivim, odlučnim ljudima, pitajući se kako da odgovori ocu o psiću; kako se oduprijeti njegovoj usrdnoj molbi — oprostite mi, posveti mi pozornost; dok je James zakonodavac, s pločama vječne mudrosti rastvorenim na svojem krilu (njegova ruka na rudi kormila bijaše za nju simbolična) govori: Odupri mu se. Bori se protiv njega. On govori tako ispravno; tako pravično. Jer oni se na život i na smrt moraju boriti protiv nasilja, pomisli ona. Ona je od svih ljudskih svojstava najviše štovala pravdu. Njezin brat je tako silno bogolik, otac pak takav neodoljiv molitelj. I kojem da popusti, pomisli ona, sjedeći između njih, zureći u obalu čije su joj točke posve nepoznate, i razmišljajući o tome kako su tratina i terasa i kuća sada prekrivene i kako je tu sad zavladao mir.

»Jasper«, reče ona zlovoljno. On se imao pobrinuti za psića. A kakvo će mu ime nadjenuti, navaljivao je njezin otac i dalje. Kad bijaše dječak, bio je imao psa imenom Frisk. Popustit će, pomisli James, dok je promatrao kakav joj izražaj poprima lice, izražaj koji on pamti. Tako one gledaju dolje, pomisli on, na svoje pletivo ili na štogod slično. A onda odjednom pogledaju gore. Bijaše bljesnuo bljesak plavetnila, sjeća se, a onda se netko tko je sjedio s njim nasmijao, predao se, te on bijaše vrlo srdit. Morala je to biti njegova mati, sjedeći na niskoj stolici, dok je njegov otac stajao iznad nje. On stade tragati među bezbrojnim slijedovima dojmova što ih je vrijeme slagalo, list na list, nabor na nabor, lagano, neprestano u njegovu mozgu; među vonjevima, zvukovima; glasovima, prodirnim, muklim, ugodnim; među svjetlima što promiču, metlama što lupkaju; zapljuskaj i utihaj mora, a onda se neki čovjek ushodao gore-dolje pa se naglo zaustavio, uspravan, iznad njih. U međuvremenu, on opazi, Cam umače prste u vodu i zuri u obalu i ništa ne govori. Ne, ona neće popustiti, pomisli on; ona je drugačija, pomisli. U redu, ako mu Cam ne želi odgovoriti, neće je uznemirivati, odlučio gospodin Ramsay, posegnuvši u džep za knjigom. Ali ona će mu

odgovoriti; ona želi, silno, odmaknuti zapreku što joj je na jeziku i red: Oh, jest, Frisk. Zvat ću ga Frisk. Čak htjede reći: Bijaše li to onaj pas što je sam našao put u vrištini? Ali ma koliko se trudila, nije mogla ni zamisliti da kaže štogod takvo, strastveno i odano vezana ugovorom, pa ipak prenese svojem ocu, a da James to nije ni slutio, osobni dokaz ljubavi koju osjeća prema njemu. Jer, ona je mislila, moćeci ruku (a sad je Macalisterov dječak ulovio skušu, što je ležala na podu bacakajući se, okrvavljenih škrga), mislila je, promatrajući Jamesa koji je spokojno gledao u jedro, ili bi od vremena do vremena pogledao na časak prema obzoru: Ti tome nisi izložen, ovome tlaku i razdoru osjećaja, ovoj izvanrednoj kušnji. Njezin otac je nešto tražio po džepovima; idućeg časa, naći se svoju knjigu. Jer nitko je nije privlačio više; njegove ruke joj bijahu divne, kao i noge, i glas, i riječi, i njegova žurba, i ćud, i neobičnost, i strast, i što je otvoreno govorio pred svakim, mi propadamo, svatko za sebe, i njegova odalečenost. (Otvorio je knjigu). Ali ono što je ostalo nepodnošljivo, mislila je, sjedeći uspravno i promatrajući kako Macalisterov dječak vadi udicu iz škrga druge ribe, jest ona njegova surova zaslijepljenost i nasilje što otrovaše njezino djetinjstvo i izazvaše gorke bure, tako da se još i sad znade noću probuditi dršćući sva od srdžbe i sjetiti se neke njegove naredbe; neke drskosti: »Učini ovo«, »Učini ono«, njegove vlasti: njegovog »Pokori mi se«.

Stoga ona ne reče ništa, nego je gledala tvrdokorno i turobno prema obali, uvijena u svoj plašt mira; kao da su ljudi tu pospali, pomisli; kao da su slobodni poput dima, slobodni otići i doći poput sablasti. Oni tu uopće ne pate, pomisli.

5

Da, to je njihova brodica, ustvrdi Lily Briscoe, stojeći na rubu tratine. Bijaše to brodica sivosmeđih jedara, koja se, kako ona sad

TMazi, uspravi i jurne preko zaljeva. Tamo on sjedi, pomisli, a djeca sasvim tiha. Ona ga ne može dosegnuti. Sućut koju mu nije zaklonila sad ju je tištila. Od toga joj bijaše teško slikati.

On je njoj uvijek bio mučan. Nikad ne bijaše kadra hvaliti ga —ed njim samim, sjetila se. A to je svelo njihov međuodnošaj na =što neodređeno, bez one sastojine spolnosti od koje njegovo unašanje prema Minti bijaše tako otmjeno, gotovo veselo. On bi j ubrao cvijet, ponudio svoje knjige. Ali zar je mogao vjerovati da B Mintu čita? Vukla ih je okolo po vrtu, umećući lišće da označi ulje je stala.

»Sjećate li se, gospodine Carmichael?« htjela je upitati, promatrajući toga starca. Ali on bijaše natukao šesir preko čela; pavao je ili je sanjario ili je ležao tu loveći riječi, mislila je.

»Sjećate li se?« htjede upitati dok je prolazila mimo njega, sjetivši = ponovno gospođe Ramsay na obali; bačvica je plutala; listovi su =tjeli. Zašto je, nakon svih tih godina, upravo to preostalo, kružilo -kolo, izbilo, vidljivo do najsitnije pojedinosti, sa svime prije toga raznim i sa svime poslije toga praznim, na milje i milje?

»Je li to čamac? Je li plutnjak?« rekla bi, ponavljala je Lily, pačajući se ponovno nevoljko, svojem platnu. Hvala Bogu, nroblem prostora ostaje, pomisli, lativši se ponovno kista. On je zasljepljuje. Cjelina je same slike počivala upravo na tome. Divno svijetlo mora biti na površini; perjato i prolazno, jedna se boja orelijeva u drugu poput boja na leptirovu krilu; ali ispod toga građa nora biti pritegnuta željeznim zavrtanjima. To mora biti ono što nožete namreškati vlastitim dahom; i ono što ne možete pomaknuti ni konjskom zapregom. I stade stavljati crvenu, sivu boju, i poče oblikovati u samoj praznini. Istodobno joj se učini kako sjedi na žalu kraj gospođe Ramsay.

»Je li to čamac? Je li to bačva?« reče gospođa Ramsay. I stade -tražiti okolo svoje naočale. I sjedila je, našavši ih, tiha, gledajući prema moru. A Lily, postojano slikajući, osjeti kao da se vrata

otvoriše, i netko uđe i stade promatrajući tiho u prostoriji visokoj poput stolne crkve, vrlo tamnoj i vrlo svečanoj. Povici su dolazili iz svijeta veoma udaljenog. Parobrodi su nestajali u stupovima dima na obzorju. Charles je bacao škrilje što odskakivahu po vodenoj površini.

Gospođa Ramsay je sjedila šutke. Bijaše sretna, pomisli Lily, što počiva u tišini, nerazgovorljiva; što se odmara u krajnjoj zamračenosti ljudskih međuodnošaja. Tko zna što smo, što osjećamo? Tko zna, čak i u času prisnosti. Ovo je spoznaja? Zar ne kvarimo onda stvari, mogla je upitati gospođa Ramsay (čini se kako se tako često događala, ta tišina kraj nje) time što ih izričemo? Zar nismo izražajniji ovako? Taj časak se barem čini izvanredno plodnim. Iskopa rupicu u pijesku i zakopa je kao da u njoj pokapa savršenstvo trenutka. Bijaše poput kaplje srebra u koju čovjek umoči te osvijetli tminu prošlosti.

Lily se odmakne malo kako bi platno — tako — postavila u perspektivu. Neobičan je taj put, put slikanja. Čovjek odlazi sve više i više, dalje i dalje, sve dok se čovjek ne nađe na uskoj platici, savršeno sam, iznad mora. Te kad umoči u plavu boju, ona umoči i u prošlost. Sad se gospođa Ramsay diže, sjećala se. Bijaše vrijeme povratka kući— vrijeme objedu. Svi zajedno krenuše s obale, ona je išla pozadi s Williamom Bankesom, a ispred njih bijaše Minta s rupom na čarapi. Kako se ta mala okrugla rupa na ružičastoj peti razmetala ispred njih! Kako je William Bankes to žalio, ne rekavši, koliko se ona može sjetiti, ništa o tome! Njemu je to značilo uništenje ženstvenosti, i prljavštinu i nered, i služinčad što odlaze a kreveti su nepospremljeni iako je već podne — sve one stvari kojih se najviše užasavao. Uobičavao je ispružiti uzdrhtale prste, kako bi prikrrio neki ružan predmet, što je činio i sad — držeći ruku ispruženu ispred sebe. A Minta je išla naprijed, i Paul ju je vjerojatno sreo i ona je s njime otišla u vrt.

Rayleyjevi, mislila je Lily Briscoe, istiskujući tubu zelene boje.

Pribirala je svoje dojmove o njima. Njihovi životi joj se pojaviše u slijedu prizora; jedan, na stubištu u zoru. Paul bijaše došao i otišao u krevet rano; Minta bijaše zakasnila. Stajala je tu ovjenčana, naličena, upadna na tom stubištu u tri sata u zoru. Paul je izašao u spavaćici, držeći žarač radi provalnika. Minta je jela sandwich, stojeći na pola puta do prozora, u mrtvačkoj svjetlosti ranog jutra, a na sagu bijaše rupa. Ali što su govorili? pitala se Lily, kao da ih je gledajući onako mogla čuti. Rekli su nešto žestoko. Minta je i dalje jela sandwich, dosađujući se, dok je on govorio. Govorio je ogorčene, ljubomorne riječi, grdeći je, promrmljavši riječi kako ne bi probudio djecu, dva dječaćića. Bijaše izmožden, izdužen; ona blistava, bezbrižna. Jer nakon prve godine ili nekako tako veza je popustila; brak se izvrgnuo u poprilično loš međusobni odnošaj.

A ovo, mislila je Lily, istiskujući zelenu boju na kist, ovo izmišljanje prizora o njima, ono je što nazivamo »poznavati ljude«, »misliti« o njima, »voliti« ih! Ni jedna riječ od toga nije istinita; ona je to izmislila; pa ipak to je ono po čemu ih poznaje. Ona nastavi probijati se u svoju sliku, u prošlost.

Drugom zgodom, Paul reče kako je »igrao šah po kavanama«. Ona je i na tome izričaju izgradila čitavu građevinu mašte. Sjećala se kako, kad on to reče, ona pomisli kako on poziva sluškinju, a ona kaže: »Gospođa Rayley je izašla, gospodine«, pa on odluči da ni on neće doći kući. Vidjela ga je gdje sjedi u kutu neke žalosne kavane u kojoj dim prijanja uz sjedala presvučena crvenim plišem, a kono-barice vas upoznaju, jer igrate šah s nekakvim čovječuljkom koji se bavi trgovinom čaja i stanuje u Surbitonu, i to je sve što Paul o njemu zna. A onda Minta izađe iz kuće kad on dođe, pa zatim dođe do onog prizora na stubištu, kad je on držao žarač radi provalnika (ali bez sumnje i da nju preplaši) i govori tako ogorčeno, kazavši kako mu je ona uništila život. U svakom slučaju, kad je otišla posjetiti ih u kućici pokraj Rickmansvrortha, stvari bijahu užasno napete. Paul ju je poveo niz vrt da joj pokaže belgijske zečeve koje je uzgajao, a

Minta ih je slijedila, pjevušeći, i položila je svoju nagu ruku njemu na rame, kako joj on ne bi štogod rekao.

Minti su dosađivali ti zečevi, mislila je Lily. Ali Minta se nikad nije otkrivala. Nije nikad govorila o stvarima kao što je igranje šaha po kavanama. Bila je odveć svjesna, odveć oprezna. Ali, da nastavimo s njihovom pričom — sad već bijahu prošli pogibeljno razdoblje. Boravila je kod njih neko vrijeme prošlog ljeta i došlo je do kvara na kolima i Minta mu je morala dodavati alat. Sjedio je na cesti popravljajući kola, a ona mu je ovako dodavala alat — poslovno, jednostavno, prijateljski — što je dokaz kako je sad sve u redu. Više ne bijahu »zaljubljeni«; ne, on se vezao s drugom ženom, s ozbiljnom osobom, koja nosi kosu u obliku pletenice i s torbom u ruci (Minta je opisivaše zahvalno, gotovo zadivljeno), koja je išla po sastancima i imala iste nazore kao i Paul (oni bijahu sve izrazitiji) o oporezivanju zemljišnih posjeda i o državnom prisvajanju bogatstva zemlje. Daleko od toga da bi razorila brak, ta ga je veza još ojačala. Bijahu izvrsni prijatelji, očito; dok je on tako sjedio na cesti a ona mu dodavala alat.

To je, dakle, priča o Rayleyjevima, nasmiješi se Lily. Zamišljala je sebe kako to priča gospođi Ramsay, koja bi sva gorila od znatiželje da dozna što se dogodilo s Rayleyjevima. Ona bi se pomalo osjećala pobjednički, pričajući gospođi Ramsay kako taj brak nije uspio.

Ali mrtvi, pomisli Lily, spotaknuvši se o neku smetnju na svojoj slici, što je nagna da se zaustavi i razmisli, koraknuvši unazad za jednu stopu ili dvije, oh, ti mrtvi! promrmlja ona, čovjek ih žali, prelazi preko njih, čak ih pomalo i prezire. Oni su potpuno u našoj moći. Gospođa Ramsay je iščeznula i otišla, pomisli. Možemo zanemariti njezine želje, možemo mirne duše i pokvariti, pokušavajući popraviti, njezine ograničene, staromodne predodžbe. Ona se sve više gubi, udaljavajući se od nas. Podrugljivo joj se učini što je vidi tamo na kraju hodnika godina kako govori, među svim ostalim nesklapnostima: »Udaj se, udaj!« (dok sjedi vrlo uspravna u rano jutro kad

su vani u vrtu ptice počele cvrkutati). I čovjek bi joj morao reći. Sve se dogodilo suprotno tvojim željama. Oni su sretni tako; ja sam sretna ovako. Život se u cijelosti izmijenio. Po tome, cijelo njezino biće, čak njezina ljepota, postade na trenutak, nešto prašno i zastarjelo. Na trenutak je Lily, stojeći tu, dok joj je sunce grijalo leđa, izloživši ukratko sudbinu Rayleyjevih, likovala nad gospođom Rayley, koja nikad neće doznati kako Paul ide po kavanama i ima ljubavnicu; kako sjedi na zemlji a Minta mu dodaje alat; kako ona sama stoji tu i slika, ne udavši se nikad, ne ni za Williama Bankesa.

A gospođa Ramsay bijaše to snovala. Možda, da je živjela više, nagnala bi je na to. Već onoga ljeta on je bio »najljubazniji od svih ljudi«. On je »prvi znanstvenik svojeg doba, kaže moj muž«. Bio je također »jadni William, toliko sam nesretna kad mu odem u posjet, i ne zateknem ništa lijepo u njegovoj kući — nikoga nema tko bi postavio cvijeće.« Tako su njih dvoje slani na zajedničke šetnje, a njoj je rečeno, s onim blagim prizvukom poruge kojom gospođa Ramsay svakomu i svemu izmiče, kako ona posjeduje znanstveni um; ona voli cvijeće; i tako je točna... Otkud to njezino ludilo za udajom? pitala se Lily, približavajući se svojem stalku ili se odmičući od njega.

(Iznenada, tako iznenada kao kad zvijezda preleti nebesima, učini se kao da crvenkasta svjetlost bijesnu u njezinu umu, prekrivajući Paula Rayleyja, izbijajući iz njega. Podiže se poput ognja potpaljenog u znak nekog divljačkog slavlja na daleku žal. Ona začu riku i prasak. Cijelo se more na milje unaokolo zarumeni i zazlati. S time se miješao nekakav vinast vonj i opijao je, jer ona ponovno oćuti onu svoju strmoglavu želju da se baci s litice i udavi tragajući za bisernim brošom na žal. Ali je rika i prasak odbiše sa strahom i gnušanjem, kao da je, videći sav taj sjaj i svu tu moć, vidjela i kako se ona hrani na blagu kuće, pohlepno, odvratno, i to joj se zgadilo. Ali po prizoru, ali po divoti, nadmašivalo je sve što je ikad doživjela i plamtjelo je godine i godine poput signalne vatre na pustu otoku na rubu mora, i bilo je dovoljno samo reći »zalju-

bljeni«, i odmah, kao što se dogodi sada, ponovno se zapali Paulov oganj. A zatim jenja i ona reče u sebi, smijući se: »Rayleyjevi«; kako je Paul posjećivao kavane i igrao šah.)

Ona je ipak jedva jedvice izmakla, pomisli. Gledala je u stolnjak, i sinulo joj je da pomakne drvo u sredinu, i da se ne treba nikad udati, i osjetila je golemo veselje. Osjećala je kako sad može smjelo stati pred gospodom Ramsay — odati počast zapanjujućoj moći koju je gospođa Ramsay imala nad ljudima. Učinite ovo, rekla bi, i čovjek bi učinio. Čak je i njezina sjena na prozoru s Jamesom bila puna moći. Sjeća se kako je William Bankes bio iznenađen što ona zanemaruje značenje majke i sina. Zar se ona ne divi njihovoj ljepoti, pitao je. Ali William, sjeća se, bijaše je slušao, sa svojim mudrim dječjim očima, dok je objašnjavala kako to nije nepoštivanje: kako svjetlost ovdje zahtijeva sjenu tamo i tako dalje. Ona nije namjeravala poniziti predmet koji je, složili su se, Raphael obradio tako božanstveno. Ona nije cinična. Naprotiv. Zahvaljujući svojem znanstvenom umu, shvatio je — što je dokaz nepristrane razboritosti, koja joj je godila i neizmjereno je tješila. Tako se i s muškarcem može ozbiljno razgovarati o slikarstvu. Doista, prijateljstvo s njim bijaše jedan od užitaka njezina života. Ona je voljela Williama Bankesa.

Odlazili su u Hamptom Court i on bi joj uvijek, kao savršen gentleman, ostavljao dovoljno vremena da opere ruke, dok on šetaše uz rijeku. To bijaše tipično za njihovu vezu. Mnoge su stvari ostavljene neizrečene. Lutali su, od ljeta do ljeta, dvorištima, i divili se razmjerima i cvjetovima, i on bi joj pričao o perspektivi, o arhitekturi, dok tako šetahu, i zastao bi da pogleda neko drvo, ili neki prizor iznad jezera, ili da se divi djetetu (velika mu žalost bijaše što nema kćeri) a na neodređen odalečen način što je naravan za čovjeka koji provodi toliko vremena u laboratorijima, da se čini kad izađe van, kako ga svijet zasljepljuje, tako da je on šetao sporo, podizao ruku da zaštiti oči i zastajao, zabačene glave, samo da udah-

ne zraka. Onda bi joj rekao, kako je njegova kućegazdarica otišla preko blagdana; mora kupiti novi sag za stubište. Možda bi htjela poći s njime u kupovinu. A jednom ga je nešto navelo govoriti o Ramsayjevima te on reče kako kad ju je prvi put ugledao imala je siv šešir; tada nije mogla imati više od devetnaest ili dvadeset godina. Bijaše zapanjujuće lijepa. Stajaše on tako gledajući kroz drvored u Hampton Courtu, kao da je vidi tamo među vodokocima.

Sad ona pogleda na prag sobe za primanje. Ugleda, kroz Williamove oči, obličje žene, pokojne i tihe, oborena pogleda. Sjedila je promišljajući, razmišljajući (bijaše u sivom toga dana, pomisli Lily). Oči joj bijahu poniknute. Nikad ih više neće podići. Da, pomisli Lily, promatrajući napregnuto, morala sam je vidjeti takvu, ali ne u sivom; niti tako spokojnu, niti tako mladu, niti tako mirnu. Lik se dovoljno spremno pojavi. Bijaše zapanjujuće lijepa, William reče. Ali ljepota nije sve. Ljepotu prati ova kazna — ona dolazi odveć spremno, dolazi odviše potpuno. Ona smiruje život — zamrzava ga. Čovjek zaboravlja sitne nemire; rumen, bljedoću, neko neobično iskrivljenje, neku svjetlost ili sjenu, od čega je lice na trenutak neraspoznatljivo ali što ipak dodaje svojstvo koje čovjek od tada vidi zauvijek. Jednostavnije je zagladiti sve to pod pokrovom ljepote. Ali kakav je izgled imala, pitala se Lily, kad bi nabila na glavu svoj lovački šešir, ili trčala travom, ili grdila Kennedyja, vrtlara? Tko će joj to reći? Tko će joj pomoći?

Protiv vlastite volje, izroni na površinu, i nađe se upola izvan slike, promatrajući, pomalo omamljena, kao nešto nezbiljsko, gospodina Carmichaela. On ležao na stolici, ruku sklopljenih nad trbuhom, i nije ni čitao, ni spavao, već se sunčao poput stvora što se nažderao života. Knjiga mu bijaše pala u travu.

Htjede poći pravo njemu i reći, »Gospodine Carmichael!« Pogledao bi tada dobroćudno kao i uvijek, svojim zamagljenim neodređenim zelenim očima. Ali čovjek budi ljude samo onda ako zna što im želi reći. A ona htjede reći ne jednu stvar, nego sve.

Sitne riječi što prekinu misao i raskomadaju je ne izrekoše ništa. »O životu, o smrti, o gospođi Ramsay« — ne, pomisli ona, čovjek ne može ništa reći nikomu. Zurnost trenutka uvijek promaši svoj cilj. Riječi odlepršaju ustranu i pogode predmet za nekoliko palaca prenisko. Onda čovjek odustane od toga; zamisao ponovno potone; čovjek tad postaje kao i većina sredovječnih ljudi, oprezan, skriven, s borama između očiju i s izražajem neprestanog strahovanja. Jer kako će čovjek riječima izraziti ove osjećaje tijela? Izraziti onu prazninu tamo? (Gledala je stube što vode u sobu za primanje; one su se činile izvanredno prazne). Bijaše to osjećaj čovjekova tijela, ne njegova uma. Tjelesni osjeti što se pojaviše s golim izgledom stuba postadoše odjednom krajnje neugodni. Željati a nemati, od toga cijelo njezino tijelo prožme čvrstina, praznina, napor. A zatim željeti i nemati — željeti i željeti — kako to steže srce, i steže ga neprestano! Oh, gospođo Ramsay! povikne ona bez riječi, obraćajući se onoj biti što je sjedila kraj broda, apstrakciji koju je čovjek načinio od nje, onoj ženi u sivom, kao da je kori zbog toga što je otišla, a zatim, otišavši, ponovno se vratila. Činilo se tako sigurnim misliti o njoj. Sablast, uzdah, ništavilo, nešto čime se možete lako i neopasno poigravati u svako doba dana i noći — ona bijaše takva, a zatim je odjednom ispružila ruku i tako šćepala srce. Iznenada, prazne stube što vode u sobu za primanje, nabor na unutrašnjoj strani stolca, psić što trčkara po terasi, sve valovlje i šapat vrta: postadoše nalik krivuljama i arabeskama rascvalim okolo središta potpune praznine.

»Sto to znači? Kako sve to objašnjavate?« poželi reći, okrenuvši se ponovno gospodinu Carmichaelu. Jer izgledalo je kao da je cijeli svijet u ovom ranom jutarnjem satu pretvoren u jezero misli, u duboko korito zbilje, i čovjek gotovo može zamisliti: da je gospodin Carmichael progovorio, suzica bi razderala površinu tog jezerceta. A zatim? Nešto bi izronilo. Ruka bi se probila, sječivo bi sijevnulo. To bijaše besmislica, naravno.

Neobična pomisao pade joj na um, da je on ipak čuo sve ono što

ona ne može izreći. Bijaše on nedokučiv starac, sa žutom mrljom na bradi, i svojim pjesmama, i svojim zagonetkama, što vedro plavi svijetom koji udovoljava njegovim željama, tako da ona pomisli da on treba samo spustiti ruku na travu na kojoj leži i da ulovi sve što poželi. Ona pogleda svoju sliku. To bi vjerojatno bio njegov odgovor — kako »vi« i »ja« i »ona« prolazimo i nestajemo; ništa ne ostaje; sve se mijenja; ali riječi ne i slike ne. Pa ipak, slika će biti obješena u potkrovlju; bit će smotana i bačena pod ležaj; pa ipak čak i tako, čak za sliku poput takve, to je istina. Čovjek može reći čak za ovu šarotinu, ne za onu zbiljsku sliku, možda, ali za ono čemu ona teži, da »ostaje zauvijek«, htjede reći, ili, jer te riječi izgovorene čak i njoj samoj zazvučiše odveć hvastavo, da naznači, bez riječi; kadli, gledajući u sliku, iznenadi se otkrivši da je ne može vidjeti. Oči joj bijahu pune tople tekućine (prvo ne pomisli na suze) koja, ne remeteći čvrstoću njezinih usana, zgusne uzduh, otkotrlja se niz obraze. Ona je savršeno vladala sobom — Oh, naravno! — u svemu ostalom. Je li, dakle, plakala za gospođom Ramsay, a da sama ne osjeća nikakvu nesreću? Ponovno se obrati staromu gospodinu Carmichaelu: Što je to onda? Što li to znači? Mogu li stvari proturiti svoje ruke i zgrabiti čovjeka, može li sječivo posjeći; šaka ščepati? Zar nema nikakve sigurnosti? Zar se ne mogu naučiti na pamet putovi ovog svijeta? Nema vodiča, nema zaštite, nego je sve čudo, i skok s vrha tornja u zrak? Zar je moguće, čak i za postarije ljude, da to bude život? — iznenadan, neočekivan, nepoznat? Na časak ona osjeti, da ako se sada njih dvoje dignu ovdje na tratini, i zatraže objašnjenje zašto je on tako kratak, zašto je tako neobjašnjiv, izreknu to žestoko, kao što dvoje potpuno opremljenih ljudskih bića, od kojih ništa ne treba skrivati, mogu govoriti, ljepota bi se razvila; prostor bi se ispunio; one prazne šare bi se pretvorile u oblik; ako bi viknuli dovoljno glasno, gospođa Ramsay bi se vratila. »Gospođo Ramsay!« reče ona glasno, »Gospođo Ramsay!« Suze su joj tekle niz lice.

6

(Macalisterov dječak uze jednu od riba i izreza četvrtast komad iz njezina boka, kao meku za svoju udicu. Unakaženu ribu — koja bijaše još živa — baci natrag u more.)

7

»Gospodo Ramsay!« uzvikne Lily, »Gospodo Ramsay!« Ali ništa se ne dogodi. Bol poraste. Kako patnja može čovjeka svesti na takav stupanj slaboumnosti, pomisli ona. U svakom slučaju, starac je nije čuo. Ostade dobroćudan, spokojan — i, ako se čovjeku sviđa da misli tako — dostojanstven. Nebu nek je hvala, nitko nije čuo njezin povik, taj sramni vrisak; prestani patnje, prestani! Ona očigledno nije sišla s uma. Nitko je nije vidio stupiti s njezine uske platice u vode uništenja. Ona ostade mršava usidjelica, što drži slikarski kist na tratini.

A sad polagano bol zbog nedostatka, i gorka srdžba (što se opet vratila, upravo kad je mislila da više nikad neće osjećati tugu za gospodom Ramsay. Je li joj ona manjkala među kavenim šalicama za doručak? ne ni najmanje) popustiše; a od njihove tjeskobe ostade, kao protuotrov, odušak što je utjeha sam po sebi i također, ali tajanstvenije, osjećaj o nekome tko je tu, o gospođi Ramsay, na trenutak oslobođenoj tereta što joj ga je svijet natovarilo, kako lagano stoji kraj nje a zatim (jer to bijaše gospođa Ramsay u svoj svojoj ljepoti) podiže na čelo vijenac bijelih cvjetova kojim bijaše ukrašena. Lily iznova istisne tube s bojom. Pozabavi se živicom. Upravo je čudnovato kako ju je jasno vidjela, gdje kroči sa svojom uobičajenom živahnošću poljima i iščezne među njihovim naborima, grimiznim i nježnim, među cvjetovima, zumbulima ili ljiljanima. Bijaše to nekakva smicalica slikarskog oka. Jer dane i dane, pošto bijaše čula

za njezinu smrt, vidjela ju je takvu kako prinosi vijenac svojem čelu i pokorno hodi sa svojim pratiocem, sjenom, poljima. Taj prizor, izričaj, imao je moć utjehe. Gdje god se ona našla, slikajući, ovdje ili u Londonu, ta utvara bi joj se javljala, te njezine oči, upola zatvorene, tražile su što god na čemu bi utemeljile taj prizor. Pogledala bi iz željezničkih kola, iz omnibusa; pogledala bi niz rame ili niz obraz; pogledala u prozore preko puta; na Piccadilly, s nizovima svjetiljaka uvečer. Sve to bijaše dio poljane smrti. Ali uvijek bi se nešto — bilo lice, glas, prodavač novina što izvikuje *Standard News*— probilo, prekorilo je, probudilo, tražilo i napokon dobilo napor pozornosti, tako se taj prizor morao neprestano obnavljati. Sad ponovno, potaknuta nekom nagonском potrebom za udaljenošću i plavetnilom, pogleda na zaljev ispod sebe, praveći brežuljke od plavih traka valovlja, i kamene poljane od grimiznih međuprostora. Opet joj kao i obično zasmeta nešto neprimjereno. Usred zaljeva bijaše smeđa mrlja. Bila je to brodica. Da, u čas ona shvati. Ali čija je? Gospodina Ramsayja, odgovori. Gospodina Ramsayja; čovjeka što je prošao mimo nje, uzdignute ruke, odalečen, na čelu povorke, u svojim divnim cipelama, tražeći u nje sućut, koju mu je ona odbila. Brodica sad bijaše na pola puta preko zaljeva.

Tako lijepo bijaše to jutro, osim zapaha vjetra tu i tamo, tako da su se more i nebo činili kao od jedne građe, jedra kao da su pobodena visoko u nebu, a oblaci zapali u more. Parobrod daleko na pučini bijaše razvio u zraku golemi svitak dima, što je tu stajao, povijao se i kružio ukrasno, kao da uzduh bijaše tanka koprena koja zadržava stvari i nježno ih čuva u svojoj mreži, njišući ih blago sad ovamo sad onamo. I kao što se događa pokatkada kad je vrijeme vrlo lijepo, litice su izgledale kao da su svjesne brodova, a brodovi opet kao da su svjesni litica, kao da jedni drugima dojavljuju neku tajnu poruku. Jer pokatkada posve blizu obale, svjetionik se ovoga jutra u izmaglici činio neizmjereno udaljenim.

»Gdje li su oni sada?« pomisli Lily, gledajući prema moru. Gdje

je sada on, onaj vrlo stari čovjek, što je šutke prošao mimo nje, noseći smeđi papirni zamotak pod rukom?

Brodica je bila usred zaljeva.

8

Oni tamo ne osjećaju ništa, pomisli Cam gledajući obalu, koja je, dižući se i spuštajući se, bivala sve udaljenija i sve spokojnija. Njezina je ruka urezivala trag u moru, dok joj je um od zelenih vrtloga i pruga stvarao šare te, ukočen i umotan, lutao u mašti onim donjim svijetom voda gdje se biseri grozdaju po bijelim izbojcima, gdje se u zelenoj svjetlosti mijenja čitav čovjekov um a tijelo mu zasje napola prozračno uvijeno u zeleni plašt.

Onda vrtlog oko njezine ruke popusti. Prestade nalet vode; svijet se ispuni sićušnim škripavim i skvikavim zvukovima. Začuse se zalupaj i zapljuskaji valova o bok brodice kao da su ukotvljeni u luci. Sve postade vrlo blizo. Jer jedro, u koje je James tako postojano zurio dok mu ne postade poput znane osobe, posve splasnu; oni zastadoše, zibljući se i čekajući vjetrić, na žarkom suncu, udaljeni milje od obale, milje od svjetionika. Činilo se kako sve na cijelome svijetu miruje. Svjetionik postade nepomičan, crta se daleke obale ukoči. Sunce je sve više žarilo i činilo se i činilo se kao da se svi silno približiše jedni drugima i osjetiše uzajamnu nazočnost, koju bijahu gotovo zaboravili. Macalisterov povraz pade okomito u more. A gospodin Ramsay nastavi čitati podvijenih nogu.

Čitao je iz sjajne knjižice pargave poput zviždovkina jajeta. Od vremena do vremena, dok se stiskahu tako u toj užasnoj zatihi, okrenuo bi stranicu. I James osjeti kako je svaka stranica okrenuta s posebnom kretnjom koja je namijenjena njemu: sad izričito, sad zapovjednički; sad opet s nakanom da nagna ljude na sućut prema sebi; i cijelo to vrijeme, dok otac čitaše i okretaše jednu za drugom

te malene stranice, James je strahovao od časa kad će pogledati gore i strogo mu reći nešto o ovome ili onome. Zašto sad tu tako zaostaju, zapitat će, ili pak nešto posve nerazumno poput toga. I ako to učini, pomisli James, povući ću nož i zbosti ga pravo u srce.

Oduvijek je nosio u sebi taj stari simbol: potegnuti nož i zbosti svojeg oca u srce. Samo sad, kad je malo poodrastao, i sjedio tu gledajući oca u nemoćnome gnjevu, on ne bijaše taj, ovaj starac što tu čita, onaj kojeg htjede ubiti, nego ono što se spustilo na nj — a da on to možda i ne zna: ona razjarena iznenadna crnokrila ptica-grabljivica, s kandžama i kljuna posve ledenog i tvrdog, što je kljucala i kljucala (mogao je osjetiti taj kljun na svojim golim nogama, po kojima je kljun kljuvao dok bijaše još djetetom), a zatim je odletjela te on opet bijaše tu, starac, veoma tužan, što čita knjigu. To je ono što će ubiti, što će ubosti u srce. Sto god on učinio — (a mogao bi učiniti bilo što, osjećao je, gledajući svjetionik i daleku obalu), vodio on posao, bio on u banci, odvjetnik, čovjek na čelu nekog poduzeća, on će se baviti, pronalaziti će i iskorjenjivat će — nasilje, samovlašće, kao što to nazivaše — koji nagone ljude činiti ono što ne žele, oduzimajući im pravo na govor. Kako će bilo tko od njih reći: Ali ja neću, kad on reče: Pođi na svjetionik. Uradi ovo. Donesi mi ono. Crna se krila raširiše, a tvrdi kljun je razdirao. A zatim, idućeg trenutka, on je sjedio tu, čitajući knjigu; on može podići pogled — nikad se ne zna — i posve razložno, može se obratiti Macalisterovima. Mogao bi ugurati zlatnu dvadesetaču u promrzlu ruku kakve starice na ulici, James pomisli, mogao bi klicati na kakvom ribarskom natjecanju; mogao bi mahati rukama od ushita. A mogao bi sjediti na čelu stola, ne prozborivši ni jedne jedine riječi od početka pa do kraja večere. Da, pomisli James, dok je broдика pluskala i dangubila pod žarkim suncem; postojala je snježna i stjenovita pustara veoma usamljena i opora; a tu, osjećao bi u posljednje vrijeme vrlo često, kad bi njegov otac rekao štogod što osupne ostale, bijahu samo dvoji tragovi; njegovih i očevih

stopala. Samo oni poznaju dobro jedan drugoga. Ali što je onda ovaj užas, ova mržnja? Vrativši se natrag među one mnoge listove što ih je prošlost savila u njemu, zureći u srce one šume, u kojoj se svjetlost i sjena tako uzajamno premeću, da se svaki lik iskrivljuje, te se čovjek spotiče, sad sa suncem u očima, sada pak s mračnom sjenom, on je tražio sliku kojom bi rashladio i izdvojio i zaokružio svoj osjećaj u čvrst oblik. Zamislimo onda da je kao dijete, sjedeći bespomoćno u kolicima, ili na nečijem koljenu, bio ugledao kako teretna kola zdrobiše nesvjesno i nedužno nečiju nogu? Pretpostavimo da je prvo vidio to stopalo, u travi, glatko i cijelo; zatim kotač; i isto stopalo, grimizno, zdrobljeno. Ali kotač je nedužan. Tako sada, kad njegov otac naiđe koračajući niz hodnik, budeći ih rano u jutro, da pođu na svjetionik, kotač pregazi njegovu nogu, Caminu nogu, svačiju nogu. Čovjek je sjedio i promatrao to.

Ali o čijem je to stopalu mislio, i u kojem se vrtu sve to dogodilo? Jer čovjek je imao i okoliš za te prizore; drveće što je tu raslo; cvijeće; stanovito svjetlo; nekoliko likova. Sve je težilo smjestiti se u nekom perivoju u kojem nema ništa od ove tmine i ništa od ovog razmahivanja rukama; ljudi tu govore uobičajenim zvukom glasa. Cijeli božji dan ulaze i izlaze. Tu je i neka starica što čavrlja u kuhinji; zastori se nadimaju i opuštaju na povjetarcu; i sve pirka, i sve raste; i preko svih onih tanjura i zdjela i visokih zanjihanih crvenih i žutih cvjetova noću bi se navukla vrlo tanka žuta koprena poput lista vinove loze. Stvari bi noću postajale tiše i tamnije. Ali listolika koprena bijaše tako tanka, da su je svjetla nadizala, glasovi nabirali; kroz nju je mogao vidjeti lik što se saginje, osluškuje, prilazi, odlazi, nekakva odjeća šuška, neki lanac zvecka.

U takvom je svijetu kotač pregazio nečiju nogu. Nešto se, sjetio se, zaustavilo nad njim i zamračilo ga; nije se micalo; nešto se izvilo u zrak, nešto se suho i oštro spustilo čak i tu, poput sječiva, sablje, udarajući kroz lišće i cvijeće čak i toga sretnog svijeta, od čega su se oni grčili i padali.

»Bit će kiše«, sjeća se kako reče njegov otac.

»Nećete moći ići na svjetionik«.

Svjetionik tad bijaše srebrnast, maglenast toranj sa žutim okom što se iznenadno i nježno otvaralo uvečer. Sada —

James pogleda svjetionik. Vidio je obijeljene stijene; toranj, krut i uspravan; vidio je kako je išaran crnim i bijelim prugama; vidio je prozore na njemu; vidio je čak i rublje što se sušilo rasprostrto po kamenju. To je dakle svjetionik, je li?

Ne, i onaj drugi bijaše svjetionik. Jer ništa nije naprosto jedno. I onaj drugi je svjetionik. Katkada je bilo teško vidjeti ga preko zaljeva. Pred večer bi čovjek pogledao i vidio oko što se otvara i zatvara i činilo se da svjetlost dopire do njih u tome prozračnom sunčanom vrtu u kojem sjede.

Ali on se pribere. Kad god bi rekao »oni« ili »netko«, i tada stao osluškiivati šuškanje nekoga što dolazi, zveckanje nekoga što odlazi, postao bi krajnje osjetljiv na nazočnost bilo koga u sobi. Sad je to bio njegov otac. Napon naglo poraste. Jer za jedan jedini trenutak, ako vjetrić ne zapuše, otac će sklopiti korice knjige i reći: »Što se to sada događa? Zašto mi sad ovdje dangubimo, je li?« kao što je jednom ranije isukao svoje sječivo među njih na terasi, i ona se bila sva ukočila, i da pri ruci bijaše kakva sjekira, nož ili bilo što oštra vrška, on bi to zgrabio i ubo oca u srce. Njegova mati se bijaše bila sva ukočila, a onda, njezina ruka je popustila, tako da je osjetio da ga ona više ne sluša, nekako je ustala i otišla, ostavivši njega tu, nemoćnog, smiješnog, da sjedi na podu držeći škare u rukama.

Ni daška vjetra niotkuda. Voda je klokotala i grgljala na dnu brodice gdje tri-četiri skuše udarahu repovima po barici vode što ne bijaše dovoljno duboka da ih prekrije. Svakog časa gospodin Ramsay (James se jedva usuđivao pogledati u nj) može se prenuti, zaklopiti knjigu i reći nešto oštro; ali za sada je još čitao, tako da James kriomice, kao da se bosonog iskrada niza stuba, bojeći se da ne probudi škripom daske psa čuvara, nastavi razmišljati kakva ona

bijaše, kamo je išla toga dana. Slijedio ju je iz sobe u sobu i napokon dođe u sobu, gdje u plavoj svjetlosti, kao u odražaju od mnogih porculanskih posuda, razgovarala je s nekim; slušao je njezin razgovor. Govorila je sluškinja, govoreći naprosto što god joj je palo na um. »Večeras će nam trebati velika zdjela. Gdje je ona plava zdjela?« Jedino je ona govorila istinu; samo s njom je mogao govoriti. To njemu bijaše izvor njezine vječite privlačnosti, možda ona bijaše osoba kojoj je čovjek mogao reći sve što mu padne na um. Ali cijelo vrijeme dok je mislio o njoj, bijaše svjestan kako mu njegov otac slijedi misao, zasjenjući je, nagoneći je da dršće i posrče.

Napokon prestade razmišljati; sjedio je tu na suncu ruke položene na rudu kormila, zureći u svjetionik, ne mogavši pokrenuti se, ne mogavši stresti ta zrna bijede što su se jedno po jedno slegla na njegov um. Činilo se kao da je tu užetom sputan, a njegov otac ga je zauzlao te on može pobjeći jedino lativši se noža i žarivši ga... Ali u tome času jedro se polagano zaobli, ispuni se polagano, brodica kao da se strese, a zatim krenu kao napola budna u snu, pa se onda probudi i poleti kroz valove. Olakšanje bijaše izvanredno. Činilo se ponovno kao da se svaki od njih odvoji od ostalih i umiri, dok se povrazi koso nategnuše preko boka brodice. Ali otac se ne prenu. Tek podignu desnu ruku tajanstveno visoko u zrak, i pusti je da mu padne na koljeno, kao da dirigira nekom tajnom simfonijom.

9

(More bez ijedne mrlje, pomisli Lily Briscoe, dok još stajaše tako gledajući preko zaljeva. More se prostiralo preko zaljeva kao svila. Udaljenost je posjedovala izvanrednu moć; ona ih je progutala, osjećala je Lily, otišli su zauvijek, postali su dijelom naravi stvari. Bijaše tako tiho; bijaše tako mirno. Sam parobrod je iščeznuo, ali je

golemi svitak dima još visio u zraku opušten poput stijega u znaku žalobnog oproštaja.)

10

Takav je, dakle, otok, mislila je Cam, provukavši prste još jednom kroz valove. Nikad ga ranije nije vidjela s pu me. A leži eto tako na moru, s udubinom u sredini i s dva oštra timora, i more tu zapljuskuje i prostire se na milje i milje s obje strane otoka. Sam otok bijaše vrlo malen; oblikovan poput uspravljena lista. I podosmo tako malenom brodicom, pomisli ona, počevši sama sebi pričati pustolovnu priču o spasu s tonućeg broda. Ali dok je more strujalo između njezinih prstiju a izbojak morske trave iščezavao iza njih, ona i ne htjede ozbiljno ispričati sebi priču; ono što je željela bijaše osjećaj pustolovine i bijega, jer je razmišljala, dok je brodica dalje jedrila, kako očeva srdžba zbog strana svijeta, Jamesova upornost u pogledu dogovora, i njezina vlastita muka — kako je sve to skliznulo, prošlo i odstrujilo. A što sada slijedi? Kamo idu? Iz njezine ruke, ledeno hladne, uronjene duboko u more, šiknu vodoskok radosti zbog promjene, zbog bijega, zbog pustolovine (što je još živa, što je stigla dotle). A kapljice s tog iznenadnog i nepromišljenog vodoskoka radosti poprskae tamne, usnule likove u njezinu umu; likove jednog neostvarenog svijeta što se obrću u svojem mraku, zahvaćeni sad ovdje sad ondje iskrom svjetlosti; Grčka, Rim, Carigrad. Iako je malen, i uobličen poput uspravljena lista u koji i okolo kojeg teku zlatom poprskane vode, imao je, pomislila je, svoje mjesto u svemiru — čak i taj otočić? Stari gospodin u radnoj sobi mogao joj je to reći, mislila je. Tu bijahu oni (možda gospodin Carmichael ili gospodin Bankes, vrlo stari, vrlo ukočeni) sjedeći jedan nasuprot drugomu u niskim naslonjačima. Pred njima pucketahu stranice novina *The Times*, kad bi banula iz vrta, sve u zbrci zbog nečega što

je netko rekao o Kristu; mamut bijaše iskopan u jednoj londonskoj ulici; kakav bijaše veliki Napoleon? Zatim bi sve to pokupili svojim čistim rukama (bijahu odjeveni u siva odijela; vonjahu po koži) i zajedno počistili komadiće, okrećući novine, prekriživši noge, i rekli bi nešto kratko od vremena do vremena. Kao u nekoj vrsti zanosa, uzela bi knjigu s police i stajala bi tu, promatrajući svojeg oca gdje piše, tako ravnomjerno, tako uredno, s jedne strane lista na drugu, kašlj ucnuvši s časa na čas, ili je rekao nešto kratko drugom starom gospodinu preko puta njega. A ona je mislila, stojeći tu s rastvorenom knjigom, tu čovjek može pustiti sve što pomisli da se protegne poput lista u vodi; i ako to ispadne dobro ovdje, među tom starom gospodom što puše i s novinama *The Times* što pucketaju, onda je ono točno. I promatrajući oca kako piše u svojoj radnoj sobi, pomisli (sjedeći sada u brodici) kako je on i najdraži, i najmudriji; i niti je tašt, niti je silnik. Doista, kad bi je ugledao tu gdje čita knjigu, upitao bi je, što je moguće nježnije, postoji li išta što bi joj mogao pružiti.

Kako to ne bi bilo netočno, ona ga pogleda gdje čita knjižicu sjajnih korica pirgavih poput zviždovkina jajeta. Ne, točno je to. Pogledaj ga sad, htjede doviknuti Jamesu. (Ali James je motrio na jedro). On je ujedljiv čovjek, rekao bi James. On navraća razgovor na sebe sama i na svoje knjige, rekao bi James. Nepodnošljivo je samoljubiv. A najgore od svega, on je tiranin. Ali gledaj; reče ona, promatrajući ga. Pogledaj ga sad. Gledala ga je dok čita knjigu podvijenih nogu; onu knjižicu čije je žučkaste stranice poznavala, i ne znajući što je na njima zapisano. Bijaše malena; bila je sitno tiskana; na prednjoj čistoj stranici, znala je, bijaše on zapisao kako je potrošio petnaest franaka za večeru; vino je stajalo toliko; konobaru je dao kao napojnicu toliko; a sve bijaše uredno zbrojeno na dnu stranice. Ali što je pisalo u samoj knjizi, kojoj su se bridovi zaoblili od njegova džepa, to nije znala. O čemu je on mislio, to oni, to nitko od njih, nije znao. Ali on bijaše zaokupljen time, tako da kad

pogleda gore, kao što učini na trenutak sada, nije to bilo da bi nešto vidio; nego samo da bi točnije zahvatio neku misao. Učinivši to, njegov um ponovno odleprša natrag, i on zaroni u svoje štivo. Čita, pomisli ona kao da vodi nešto, kao da okuplja veliko stado ovaca ili se probija uskom stazom; te je pokatkada išao žurno i pravo, i krčio si put kroz guštaru, i činilo se da bi katkada zapeo za grančicu, trnjak bi ga oslijepio, ali on nije dopuštao da ga to zadrži; išao je dalje, prevrćući stranicu za stranicom. A ona pak nastavi pričati si priču o spasu s tonućeg broda, jer bijaše sigurna, dok on tu sjedi; sigurna, kao što se osjećaše kad se bila ušuljala iz vrta, i uzela knjigu, a stari je gospodin, spustivši odjednom novine, rekao preko njih nešto vrlo odsječeno o Napoleonovu značaju.

Piljila je preko mora, u otok. Ali list bijaše gubio na svojoj oštrini. Bio je vrlo malen; bijaše vrlo dalek. More je sad bilo važnije od obale. Valovlje bijaše svuda okolo njih, bacajući se i tonući, s panjem što se valjao niz jedan val, i s galebom što je jezdio na drugom. Negdje ovdje, pomisli ona, umaćući prste u vodu, brod je potonuo, te promrmlja, sanjivo, upola u snu, kako mi propadamo, svatko za sebe.

11

Tako mnogo ovisi dakle, pomisli Lily Briscoe, promatrajući more na kojem ne bijaše gotovo ni mrlje, koje bijaše tako mekano te se činilo kako su i jedra i oblaci usađeni u njegovo plavetnilo, tako, mnogo ovisi, pomisli ona, o udaljenosti; da li su ljudi blizu nas ili daleko od nas; jer se njezin osjećaj prema gospodinu Ramsayju mijenjao što je on jedrio sve dalje i dalje preko zaljeva. Sam zaljev se čini izduženim, ispruženim; sam Ramsay postaje sve udaljeniji i udaljeniji. Kao da je i njega i njegovu djecu progutalo to plavetnilo, ta daljina; ali tu na tratini, odmah pri ruci, gospodin Carmichael

odjednom zarokće. Ona se nasmija. On dograbi svoju knjigu iz trave. Ponovno se namjesti na svojem stolcu, sopćući i otpuhujući kao kakva morska neman. To je posve različito, jer je on tako blizu. A zatim se opet sve smiri. Mora da su se već digli iz postelje, pomisli ona, gledajući kuću, ali se ništa ne pojavi. Ali onda, prisjeti se ona, uvijek su odlazili čim bi se objed završio, svatko za svojim poslom. Sve to bijaše u skladu s ovom tišinom, s ovom praznoćom, i s nestvarnošću ovog ranog jutarnjeg sata. To je ono što stvari pokatkad postaju, mislila je, zastavši na čas, i promatrajući dugačke svjetlucave prozore i perjanicu modrog dima: postaju nestvarne. Vrativši se tako s putovanja, ili nakon neke bolesti, prije nego što se navike ispredu preko površine, čovjek osjeti tu istu nestvarnost, koja tako uznemiruje; osjeća kako nešto izranja. Tad je život najživlji, čovjek može biti spokojan. Srećom, čovjek ne mora reći, vrlo žustro, prelazeći preko tratine da pozdravi staru gospođu Beckvvith, koja bi izašla da nađe kutak u kojem će sjediti: »Oh, dobro jutro, gospodo Beckvvith! Kakav divan dan! Zar ćete biti tako odvažni te sjediti na suncu? Jasper je posakrivao stolice. Dopustite mi da pronadem jednu za vas!« i ostale slične brbljarije. Čovjek ne treba uopće govoriti. Čovjek naprosto klizi, promiče svojim jedrima (u zaljevu bijaše podosta gibanja, brodice su se zapućivale na pučinu) između stvari, s onu stranu stvari. Prazno ne bijaše, nego puno do vrha. Činilo joj se kao da je do usana u nekoj stvari, da se kreće, pluta i tone u njoj, jest, jer te vode bijahu neizmjereno duboke. U njih su se sručili toliki životi. Životi Ramsayjevih; životi djece; a uz to, sve vrste ostataka stvari. Pralja sa svojom košarom; vrana gakuša; narančasto-crveni lijer; grimizne i sivozelene boje cvjetova: nekakav zajednički osjećaj koji održava cjelinu.

Imala je takav nekakav osjećaj potpunosti, koji ju je možda, prije deset godina, dok je stajala gotovo na istom mjestu gdje i sada, nagnao na izjavu kako je zaljubljena u to mjesto. Ljubav ima tisuću oblika. Postoje možda ljubavnici čiji je dar što izabiru sastojine stva-

ri i slažu ih, pa tako, podarivši im cjelovitost koju u životu nemaju, načine od nekog prizora, ili skupa ljudi (od kojih su sada svi otišli i odvojeni), jednu od onih zaokruženih zbijenih stvari nad kojima misao bdije, i ljubav pleše.

Oči su joj počivale na smeđoj mrlji brodice gospodina Ramsayja. Pretpostavljala je kako će dospjeti na svjetionik negdje oko objeda. Ali vjetar postade hladniji i, kako se nebo ponešto izmijeni i more isto tako i jedrilice promijeniše svoje položaje, prizor, što je prije jednog časa izgledao čudesno ukočen, bijaše sad neugodan. Od vjetra se povijao trak dima; bijaše nešto neugodno i u položaju brodova.

Taj nerazmjer čini se da je poremetio neki sklad u njezinu umu. Ona osjeti neku nejasnu tugu, koja bi još veća kad se ona vrati svojoj slici. Uludo je potrošila cijelo jutro. Jer iz nekog razloga nije kadra uspostaviti postojanu ravnotežu između dvije oprečne sile; gospođe Ramsay i slike; a to je potrebno. Možda je nešto pogrešno u samome nacrtu? Nije li, pitala se, potrebno prekinuti crte zida, nisu li obrisi drveća preteški. Nasmiješi se podrugljivo, zar nije pomislila, kada je počelo, kako bijaše riješila svoj problem.

Ali što je onda taj problem? Mora nastojati zadržati nešto što joj izmiče. Izmicalo joj je kad je mislila o gospođi Ramsay; izmiče joj i sad dok razmišlja o svojoj slici. Izričaji naviru. Prizori se pojavljuju. Prekrasne slike. Prekrasni izričaji. Ali ono što je željela zahvatiti bijaše sam onaj treptaj živaca, sama stvar prije nego što se od nje načini bilo što drugo. Drži se toga i počni iznova; drži se toga i počni iznova; govorila je očajno, postavivši se čvrsto pred stalkom. Jadan je to stroj, nedjelatan stroj, pomisli ona, taj ljudski uređaj za slikanje ili osjećanje; uvijek zataji u odsudnom trenutku; i čovjek ga, junački, mora siliti na daljnji rad. Započe, mršteći se. Tu je živica, bez dvojbe. Ali nema se ništa od toga ako čovjek užurbano salijeće. Čovjeku se tek zaslijepe oči ako gleda u crtu zida, ili misli — ona je nosila sivi šešir. Bijaše zapanjujuće lijepa. Nek dođe, pomisli, ako

ima doći. Jer postoje časovi kad čovjek ne može ni misliti ni osjećati. Ali ako ne možemo ni misliti, niti osjećati, pomisli ona, gdje smo onda.

Tu na travi, na tlu, pomisli, sjedajući i istražujući kistom sićušni nasad trputaca. Jer tratina bijaše vrlo neravna. Sjedeći ovdje na svijetu, mislila je, jer se ne mogaše osloboditi osjećaja kako se sve toga jutra događa prvi put, možda i zadnji put, kao što putnik iako je napola usnuo zna, pogledavši kroz prozor vlaka, kako sada mora dobro gledati, jer više nikad neće vidjeti taj grad, ili kola s upregnutom mazgom, ili pak ženu što radi u polju. Tratina bijaše svijet; oni su ovdje gore zajedno, na onom uzvišenom položaju, mislila je, pogledavši starog gospodina Carmichaela, koji je čini se (iako ne izmijeniše ni jedne jedine riječce cijelo to vrijeme) dijelio njezine misli. A možda ga više nikad neće vidjeti. On stari. Također, sjeti se, smiješeći se na papuču što je visjela s njegove noge, postaje slavan. Ljudi govore kako su njegove pjesme »tako divne«. Objavili su čak i ono što bijaše napisao prije četrdeset godina. Postojao je sad slavni čovjek zvan Carmichael, nasmiješila se, misleći koliko likova može neka osoba imati, kako je on jedan u novinama, a ovdje je opet drugi, naime, isti onaj kakav je uvijek bio. Jest, činilo se istim, ali netko je rekao, sjeti se, da kad je čuo za smrt Andrewa Ramsayja (njega je granata ubila na mjestu; a bio bi veliki matematik) gospodin Carmichael bijaše »izgubio svaki interes za život«. Sto li to znači, pitala se. Je li koračao Trafalgarskim trgom držeći čvrsto svoj veliki štap? Je li neprestano listao stranice, a da ih nije čitao, sjedeći sam u svojoj sobi u St. John's Woodu? Nije znala što bijaše učinio, čuvši daje Andrew poginuo, ali je ipak to osjećala u njemu. Samo bi mrmljajući izmijenili po koju riječ na stubištu, pogledali bi u nebo i govorili kako će biti lijepo ili neće biti lijepo. Ali i to je način poznavanja ljudi, mislila je: poznavati obrise, a ne pojedinosti, sjediti u nečijem vrtu i promatrati kako se obronci brežuljaka prelijevaju grimizno, gubeći se u dalekoj vrijesi. Poznavala ga je na taj način.

Znala je da se nekako izmijenio. Nikad nije pročitala ni retka njegovih pjesama. Ipak je mislila da zna kakve su one, polagane i zvučne. Začinjene su i sočne. Nešto o pustinji i devi. O palminu stablu i o sunčevu zalasku. Nešto krajnje neosobno; govore su nešto o smrti; a vrlo malo o ljubavi. Oko njega bijaše stanovita izdvojenost. Želio je vrlo malo od drugih ljudi. Nije li se uvijek prilično nezgrapno teturao pokraj prozora sobe za primanje, s nekakvim novinama pod rukom, nastojeći izbjeći gospođu Ramsay, koju iz nekog razloga nije mnogo volio? Zbog toga, naravno, ona je uvijek pokušavala da ga zaustavi. On bi joj se naklonio. Nevoljko bi se zaustavio i poklonio duboko. Uznemirena zbog toga što on ne želi ništa od nje, gospođa Ramsay bi ga zapitala (Lily je nju mogla čuti), hoće li kaput, prostirač, novine. Ne, ne želi ništa. (Tu bi se naklonio). Imala je neko svojstvo koje se njemu nije mnogo sviđalo. Možda to bijaše njezina gospodština, njezina upornost, nešto promišljeno u njoj. Ona bijaše tako otvorena.

(Nekakav šum privuče njezinu pozornost prozoru sobe za primanje — škripa šarke. Lagan se vjetrić poigravaše prozorom).

Moralo je biti ljudi kojima se onda doista nije sviđala, mislila je Lily (jest; opazila je kako je prag sobe za primanje prazan, ali do toga joj ne bijaše ni najmanje stalo. Sad nije čeznula za gospođom Ramsay) — ljudi kojima je ona bila odveć sigurna, odviše žestoka. Vjerojatno je i njezina ljepota vrijeđala te ljude. Kako je jednolična, rekli bi, i uvijek ista! Njima se više sviđao drugačiji tip — taman, živahan. Zatim je bila slaba prema svojem mužu. Pustila ga je da pravi one scene. Bijaše zatim i uzdržljiva. Nitko nije točno znao što se njoj bijaše dogodilo. Uz to, vraćajući se gospodinu Carmichaelu i tomu zašto se njemu nije sviđala, čovjek ne bi mogao ni zamisliti gospođu Ramsay, kako stoji i slika, ili pak leži čitajući cijelo jutro na tratini. To bijaše nezamišljivo. Ne progovorivši ni jedne riječi, s košarom na ruci kao jedinim znakom svojeg posla, otišla bi u grad, siromašnima, da bi sjedila u nekoj maloj zagušljivoj spavaćoj sobi.

Često bi je Lily vidjela, kako ide šutke usred neke igre, neke rasprave, s košarom na ruci, vrlo uspravna. Bijaše opazila njezin povratak. Mislila je upola se smijući (postupala je tako promišljeno s čajnim šalicama), a upola ganuta (njezina je ljepota oduzimala dah), oči što se stišću od bola promatrale su vas. Bili ste tamo s njima.

A onda bi gospođa Ramsay bila uzrujana jer je netko zakasnio, ili jer maslac nije svjež, ili je čajnik okrnjen. I cijelo vrijeme dok bi govorila kako maslac nije svjež, čovjek bi mislio o grčkim hramovima, i kako u njima bijaše ljepota. O tome nije nikad govorila — ona je išla, točno, izravno. Tako ju je vodio njezin nagon, kao onaj u lastavica prema jugu, u suncokreta prema suncu, vodio je nepogrješivo prema ljudskom rodu, potaknuvši je da se ugnijezdi u njegovu srcu. A to je, poput svih nagona, bilo mučno onim ljudima koji ga nisu posjedovali; možda gospodinu Carmichaelu, a njoj svakako. U njima oboma bijaše neka misao o nedjelotvornosti čina, o nadmoći misli. Njezin odlazak bijaše prijekor njima, dade svijetu drugačiji smjer, tako da su oni morali prosvjedovati, videći kako nestaju njihove vlastite zaokupljenosti, i hvatajući se za njih dok su tako iščezavale. Charles Tansley je činio isto: što djelimice bijaše razlog zašto se nije sviđao ljudima. Remetio je razmjere čovjekova svijeta. A što se dogodilo s njime, pitala se, čeprkajući nemarno kistom po trputcima. Doktorirao je. Oženio se; sad stanuje u Golder's Greenu.

Otišla je jednog dana za vrijeme rata u neku govorničku dvoranu i slušala ga je kako govori. Poricao je nešto: osuđivao je nekoga. Propovijedao je bratsku ljubav. A sve što je tad osjećala bijaše kako netko može ljubiti svoj rod kad ne razlikuje jednu sliku od druge, tko je stajao iza nje pušeci jeftini lulaš («pet pennyja po unciji, gospođice Briscoe») i komu je sav posao bio da joj govori, kako žene ne umiju pisati, žene ne umiju slikati, i to ne toliko što je u to vjerovao, nego jer je iz nekog neobičnog razloga htio tako? I tu tako bijaše on, mršav i crven i promukao, propovijedajući ljubav s govor-

niče (a među trputcima uzšetalu se mravi koje je uznemirivala svojim kistom — crveni, energični mravi, nalik Charlesu Tansleyju). Promatrala ga je podrugljivo sa svojeg sjedala u polupraznoj dvorani, kako ulijeva ljubav u taj hladni prostor, i odjednom pojavi se tu ona stara bačvica ili što li ono već bijaše plutajući gore-dolje među valovima i gospođa Ramsay kako traži svoju kutiju s naočalama po šljunku, »Oh, Bože moj, kakva šteta! Opet sam ih izgubila. Ne mari, gospodine Tansley. Izgubim ih gotovo tisuću svakog ljeta«, na što on pritisne svoj podbradak o ovratnik, kao da se boji odobriti takvo pretjerivanje, ali to može podnijeti kod nje koja mu se sviđa, i nasmiješi se vrlo dražesno. Mora da joj se povjerio najednom od onih dugih izleta kad se ljudi odvoje i sami se vrata kući. Školovao je svoju sestricu, rekla joj je gospođa Ramsay. To mu se pripisivalo kao velika zasluga. Njezina vlastita predodžba o njemu bila je pretjerana, Lily je dobro znala, dirajući trputce kistom. Uostalom, polovica čovjekovih predodžaba o drugim ljudima su pretjerane. One služe u posebne osobne svrhe. On je njoj služio kao žrtva mjesto nekog drugog. Kad god bi se rasrdila, zatekla bi sebe kako bičuje njegove mršave bokove. Ako bi htjela biti ozbiljna prema njemu, morala bi se pomoći riječima gospođe Ramsay, promatrati ga kroz njezine oči.

Mravima načini brdašce koje su imali prijeći. Takvim uplitanjem u njihovu kozmogoniju, ona u njih izazva pravo ludilo neodlučnosti. Jedni su bježali u ovom, a drugi u onome smjeru.

Čovjek poželi pedesetere oči da njima gleda, mislila je. Ni pedesetere oči ne bijahu dovoljne da se zahvati ta jedna žena, pomisli. Među njima mora biti par očiju posve slijep za njezinu ljepotu. Najviše čovjek poželi neko tajno sjetilo, nježno poput uzduha, kojim bi se prokrala kroz ključanicu i okružila je tamo gdje ona sjedi pletući, pričajući, sama i tiha na prozoru koje bi pokupilo i sačuvalo, poput zraka što zadržava dim parobroda, njezine misli, njezine predodžbe, njezine želje. Što li njoj živica znači, što li joj

znači vrt, što li joj znači val kad zapljusne? (Lily podiže pogled, kao što je vidjela da gospođa Ramsay podiže pogled; i čula je zapljuskaj vala na žalu). A zatim, što se pomaknulo i zadrhtalo u njezinu umu kad su djeca igrajući cricket povikala »Aut ili ne? Aut ili ne?« Prestala bi plesti načas. Pozorno bi motrila. Zatim bi se ponovno opustila, a onda bi se odjednom gospodin Ramsay koračajući naglo zaustavio ispred nje, i nekakav neobičan drhtaj bi prostrujio kroz nju i činilo se kao da je u duboku uzbuđenju ljulja na svojim prsima, dok je on zaustavivši se stajao iznad nje i gledao je. Lily gaje mogla vidjeti.

Ispružio je ruku i podigao je s njezina stolca. Činilo se kao da to bijaše učinio jednom ranije; kao da se nekoć sagnuo na isti način i podigao je iz čamca koji, ležeći tek nekoliko palaca daleko od nekog otoka, zahtijevao je od gospode da na taj način pomognu gospođama do obale. Bijaše to staromodan prizor; što je gotovo zahtijevao krinoline i starinske hlače u pasu široke a dolje uzane. Dopuštajući mu da joj pomogne, gospođa Ramsay je mislila (pretpostavi Lily) sad je došao čas; Da, sad će reći. Jest, udat će se za nj. I ona zakorači polako, tiho na obalu. Vjerojatno je rekla tek jednu riječ, ostavivši svoju ruku da počiva u njegovoj. Udat ću se za tebe, možda je rekla, sa svojom rukom u njegovoj; ali ništa više. I toliko je često taj isti drhat prostrujio među njima — očito da jest, mislila je Lily, poravnavajući stazu svojim mravima. Nije izmišljala; samo pokušavaše izgledati nešto što joj je bilo dato umotano prije mnogo godina; nešto što je bila vidjela. Jer u žurbi svakodnevnog života, sa svom onom djecom okolo, svim onim posjetiocima, čovjek je neprestano imao osjećaj ponavljanja — kako jedna stvar pada tamo gdje je druga već pala, stvarajući tako odjek što je zvonio zrakom i ispunjavao ga treptajima.

Ali pogrešno bi bilo, mislila je, razmišljajući o tome kako su zajedno otišli, ona sa zelenim šalom, dok je njemu kravata lepršala, ruku pod ruku, mimo staklenika — uprostiti njihov međudonošaj. Ne bijaše to nikakva jednoličnost blaženstva — ona s njezinim po-

rivom i živahnošću; on sa svojim drhtajima i tminama: Oh ne. Vrata spavaonice bi se snažno zalupila rano ujutro. Digao bi se od stola u srdžbi. Hitnuo bi svoj tanjur kroz prozor. Tad bi po cijeloj kući čovjek osjećao kako lupaju vrata i šušte zastori, kao da je zapuhao olujan vjetar i ljudi se rastrkali pokušavajući na brzu ruku pričvrstiti kapke i srediti sve kao na brodu. Tako je jednoga dana susrela na stubama Paula Rayleyja. Smijali su se i smijali, upravo kao djeca, a sve zbog toga što je gospodin Ramsay, našavši uholazu u mlijeku za zajutrak, hitnuo sve skupa kroz prozor van na terasu. »Uholaza«, mrmljala je Prue, prestrašena, »u njegovom mlijeku«. Ostali mogu naći i stonoge. Ali on bijaše ogradio oko sebe takvu ogradu svetosti, i zauzimao je mjesto u prostoru s takvim veličanstvenim držanjem, da uholaza u njegovu mlijeku bijaše prava neman.

Ali to je zamaralo gospođu Ramsay, plašilo je pomalo — to bacanje tanjura i lupanje vratima. A katkada bi opet došlo među njima do dugih krutih zatišja, kada se ona, u stanju uma koje je srdilo Lily, napola tužna, napola kivna, činila nemoćnom da svlada tiho oluju, ili da se nasmije kao što su se oni smijali, nego je u svojoj umornosti možda skrivala nešto. Razmišljala je i sjedila bez riječi. I ubrzo on će se kriomice povlačiti onuda gdje je ona sjedila — tumarajući ispod prozora, gdje je ona sjedila pišući pisma ili razgovarajući, jer će se ona pobrinuti da bude nečim zauzeta kad on naiđe, i da ga izbjegne, pretvarajući se da ga ne opaža. Tad će on postati gladak poput svile, prijazan, uljudan, i nastojat će da je time zadobije. Ona će onda još odbijati, i za kratko vrijeme pokazivat će ono ponosno držanje primjereno njezinoj ljepoti, koje inače uopće ne pokazuje; odvratit će glavu; gledat će tako preko ramena, uvijek ili s Mintom ili s Paulom ili s Williamom Bankesom pokraj sebe. Napokon, stojeći izvan skupine, sama slika i prilika izglednjela vučjaka (Lily se digla iz trave i stoji promatrajući stube, zatim prozor, gdje ga bijaše vidjela), izgovorit će njezino ime, samo jednom, upravo kao vuk što zavija u snijegu, ali ona još uvijek ne uzvraća; i izgovorit će ga još

jednom, a taj put će je uznemiriti nešto u zvuku njegova glasa, i ona će poći prema njemu, odjednom ih napustivši sve, i oni će zajedno šetati među stablima krušaka, među kupusom i gredicama malina. Oni bi se tako sporazumjeli. Ali kakvim ponašanjem i s pomoću kojih riječi? Takva bijaše njihova dostojanstvenost u tome odnosu, da bi, okrenuvši se, ona i Paul i Minta prikrili svoju znatiželju i nelagodnost, te stali brati cvijeće, loptati se, čavrljati, sve dok ne bi bilo vrijeme večeri, i oni bi onda bili tu, on na jednom kraju stola, ona na drugom, kao i obično.

»Zašto netko od vas ne uzme botaniku?... Sa svim tim rukama i nogama zašto netko od vas... ? « Tako bi razgovarali kao i obično, smijući se, okruženi djecom. Sve bi bilo kao obično, osim nečega, -kog drhtaja, poput oštrice u zraku, što se javljalo među njima, kao da se uobičajeni prizor djece što sjede oko svojih jušnih tanjura izoštrio u njihovim očima nakon onoga sata među kruškama i u kupusu. Osobito bi, pomisli Lily, gospođa Ramsay pogledala na Prue. Ona je sjedila u sredini između braće i sestara, uvijek tako zaposlena, činilo se, brinući se da sve bude kako treba, da je jedva i progovorila. Kako li je Prue morala okrivljivati sebe zbog one uholaze u mlijeku! Kako je samo problijedila kad je gospodin Ramsay hitnuo svoj tanjur kroz prozor! Kako se bijaše sneveselila za vrijeme onih dugih šutnji među njima! Međutim, sad se čini da majka želi to popraviti; uvjeravajući je kako je sve u redu; obećavajući joj da će jednog dana ovakva sreća zapasti i nju. A ona je ipak uživala tu sreću manje od jedne godine.

Pustila je da joj cvijeće ispadne iz košare, pomisli Lily, stisnuvši oči i povukavši se malo, kao da će pogledati sliku, koju međutim nije doticala, dok su joj sve sposobnosti bile u zanosu, na samoj površini zamrznute, dok su se u unutrašnjosti gibale vrlo velikom brzinom.

Pusti da joj cvjetovi ispadnu iz košare, prospu se po travi, te nevoljko i oklijevajući, ali bez ikakva pitanja ili žalbe — zar nije

posjedovala sposobnost savršene poslušnosti? — pođe i sama. Niz poljane, preko dolina, sve bijelo, posuto cvijećem — tako bi to ona naslikala. Brežuljci bijahu opori, stjenoviti; strmi. Valovlje je muklo zapljuskivalo dolje po stijenju. Išli su, njih troje zajedno, gospođa Ramsay prilično se žureći naprijed, kao da očekuje susret s nekim odmah iza ugla.

Odjednom, prozor što ga je promatrala pobijeli od neke svijetle tvari iza njega. Napokon je dakle netko ušao u sobu za primanje; netko je sio na stolac. Za ime Božje, molila se, nek ostanu unutra i nek ne isteturaju van da bi razgovarali s njome. Na sreću, tko je god to bio, ostade unutra; nekom se srećom namjestio tako da je bacao neobično oblikovanu trokutastu sjenu preko praga. To je malo izmijenilo kompoziciju slike. Bijaše zanimljivo. Može biti i korisno. Raspoloženje joj se vraćalo. Čovjek mora neprestano promatrati, ne popustivši ni na časak napetost čuvstva, riješenost da se ne odgađa, da se ne zbuni. Mora zadržati taj prizor — tako — kao u škripu, ne dopustivši da išta upadne i pokvari ga. Čovjek želi, mislila je, promišljeno umaćući kist, biti na istoj razini s običnim iskustvom, naprosto osjećati to je stolac, ovo je stol, pa ipak istodobno i, ovo je čudo, ovo je zanos. Problem se uostalom može riješiti. Ah, ali što se to dogodilo? Nekakav val bjeloće prede prozorskim oknom. Mora da je uzduh pomaknuo nekakav lepršak u sobi. Njezino je srce skočilo na nju i ščepalo je i mučilo.

»Gospođo Ramsay! Gospođo Ramsay!« povikala je, osjećajući kako se vraća stari užas — željeti i željeti a ne imati. Može li ga još izazvati? A zatim, tiho, kao da se obuzdava, i on postade dijelom običnog iskustva, na istoj razini sa stolcem, sa stolom. Gospođa Ramsay — i to bijaše dio njezine savršene dobrote prema Lily — sjedila je tu sasvim jednostavno, na stolcu, kvrckala tamo-amoo iglama, plela svoje crvenkasto-smeđe čarape, bacajući sjenu na prag. Sjedila je tu.

I kao da ima nešto što s nekim mora podijeliti, a ipak joj je

teško napustiti slikarski stalak, tako joj um bijaše ispunjen onim o čemu je razmišljala, što je vidjela — Lily prođe mimo gospodina Carmichaela dodirujući kistom rub tratine. Gdje je broдика sada? Gospodin Ramsay? Željela ga je.

12

Gospodin Ramsay je gotovo dovršio čitanje. Jedna ruka mu je lebdjela nad stranicom, kao da je pripravna okrenuti list dalje, istog onog trena čim dovrši. Sjedio je tu gologlav, dok mu se vjetar poigravaše kosom, izvanredno izložen svemu. Izgledao je vrlo star. Činilo se, pomisli James, okrećući glavu sad prema svjetioniku, sad prema vodenoj pustoši što se gubila u pučini, poput nekog starog kamena što počiva na pijesku, izgledao je kao da je tjelesno postao ono što uvijek bijaše u pozadini uma njih oboje — ona usamljenost što je njima oboma bila istina o stvarima.

Čitaše vrlo užurbano, kao da želi što prije stići do kraja. I zaista, sad bijahu vrlo blizu svjetionika. Tu se on pojavio, ukočen i uspravljen, blistavo bijel i crn, a mogli su se već vidjeti i valovi što zapljuskuju stijene bijelim krhotinama poput smrskane staklovine. Mogle su se vidjeti i brazde i pukotine na stijenju. Prozori su se jasno vidjeli; mrlja bjeloće na jednom od njih, i čuperak zelenila na stijeni. Nekakav čovjek izađe i pogleda ih kroz dalekozor te ponovno uđe. Tako je to dakle, pomisli James, ovo je svjetionik što sam ga preko zaljeva promatrao sve te godine; to je ukočen toranj na goloj hridini. Zadovoljavalo gaje. Potvrdilo je neki njegov nejasan osjećaj o njegovu vlastitom značaju. Stare gospođe, pomisli on, sjetivši se vrta kod kuće, hodale su po tratini vukući svoje stolce. Stara gospođa Beckettivith, na primjer, uvijek je govorila kako je lijep, kako je mio, i kako treba da su ponosni i da su sretni, ali stvarno James je mislio, gledajući svjetionik tamo na hridini, on jest takav.

Pogleda oca koji strastveno čita čvrsto podvijenih nogu. Dijelili su tu spoznaju. »Bura nas goni — potonuti moramo«, stade govoriti u sebi poluglasno, upravo kao što njegov otac reče.

Činilo se kao da nitko nije progovorio čitavu vječnost. Cam se umorila promatrajući more. Komadići crne plutovine plovili su mirno mimo njih; ribe na dnu brodice bijahu uginule. Otac je još čitao, i James ga je promatrao, a ona je promatrala njega, i oni se zavjetovaše kako će se boriti protiv nasilja na život i smrt, a on je i dalje čitao, i ne sluteći što oni misle. Na taj način se izbavio, pomisli ona. Jest, sa svojim velikim čelom i dugačkim nosom, držeći malu pirgavu knjižicu čvrsto pred sobom, on se izbavio. Možete pokušati položiti ruke na nj, ali tada poput ptice, raširit će krila, odletjet će i sletjet će van doseg, nekamo vrlo daleko, na nekakav pusti panj. Zurila je u golemu širinu mora. Otok postade tako sitan, te jedva daje više nalikovao listu. Izgledao je kao vršak stijene koju će prekriti neki veliki val. Pa ipak u njegovoj sitnosti bijahu sve one staze, one terase, one spavaonice — sve one neizbrojive stvari. Ali kao što se, upravo pred sam san, stvari uproste tako, da tek jedna od bezbrojnih pojedinosti ima snagu da se nametne, tako, osjeti ona, promatrajući pospano otok, sve dok su one staze i terase i spavaonice blijedile i iščezavale, i ništa ne ostade osim blijedomodrog kadionika što se ravnomjerno njihao ovamo-onamo u njezinu umu. Bijaše to viseći perivoj; dolina puna ptica i cvjetova i antilopa... Tonula je u san.

»Podi sad«, reče gospodin Ramsay, sklopivši odjednom knjigu.

Poći kamo? U kakvu izvanrednu pustolovinu? Ona se prene iza sna. Iskrcati se nekamo, uspeti se negdje? Kamo ih on to vodi? Jer nakon njegove neizmjerne šutnje, prenuše ih njegove riječi. Ali to bijaše besmisleno. Gladan je, kaže. Bilo je vrijeme objedu. Osim toga, gledaj, kaže. Eno svjetionika. »Gotovo smo stigli«.

»Dobro upravlja«, reče Macalister, hvaleći Jamesa. »Postojano održava smjer brodici«.

Ali njegov otac ga nikada nije hvalio, pomisli James srdito.

Gospodin Ramsay razmota zamotak i podijeli im sandtvice. Sad bijaše zadovoljan, jedući kruh i sir s tim ribarima. Volio bi živjeti u kolibi i ljenčariti po luci pijuckajući s ostalim starcima, mislio je James, promatrajući ga kako reže sir na tanke kriščiće svojim džepnim nožićem.

Ovo je pravo, ovo je ono, osjećala je Cam, guleći tvrdo-kuhano jaje. Sada se osjećala kao i onda u radnoj sobi kad starci bijahu čitali *The Times*. Sad mogu razmišljati o čemu god hoću, i neću pasti s klisure, niti se utopiti, jer on je tu, koji pazi na me, pomisli.

Istodobno su jedrili tako brzo pokraj stijena, da bijaše vrlo uzbuđljivo — činilo se kao da čine dvije stvari odjednom; objedovahu tu na suncu i spašavahu se u velikoj oluji nakon brodoloma. Hoće li biti dovoljno vode? Hoće li izdržati s hranom? pitala se u sebi, pričajući sebi priču, ali znajući istodobno što je istina.

Oni će ubrzo otići, govorio je gospodin Ramsay staromu Macalisteru; ali će njihova djeca doživjeti neobične stvari. Macalister reče da je navršio sedamdeset i pet u ožujku; gospodinu Ramsayju je sedamdeset i jedna. Macalister reče kako on nikad nije išao liječniku; nije izgubio ni jedan zub. A želio bih da i moja djeca požive tako — Cam bijaše uvjeren da je i njezin otac mislio tako, jer je bijaše spriječio da baci sandwich u more i rekao joj, kao da je mislio na ribare i o tome kako oni žive, da ako ga neće neka ga vratiti u zamotak. Baciti ga ne smije. Reče to tako mudro, kao da zna za sve što se događa na svijetu, da ga ona odmah vrati, a onda joj on dade, iz svojeg vlastitog zamotka, paprenjak, kao da je veliki španjolski gospodin, pomisli ona, što pruža cvijet gospođi na prozoru (tako uljudna bijaše njegova kretnja). Ali on bijaše otrcan i priprost, i jeo je kruh i sir; pa ipak ih vodi u veliki pohod, na kojem će se, koliko je njoj poznato, oni utopiti.

»Ovdje je brod potonuo«, reče odjednom Macalisterov dječak.

»Trojica su se utopila ovdje gdje smo mi sada«, reče starac. Sam

ih je vidio kako se hvataju za jarbol. A gospodin Ramsay, gledajući to mjesto, samo što nije, James i Cam se pobojaše, prasnuo:

Ali ja ispod mora mnogo burnijega — a da jest, ne bi to mogli podnijeti; glasno bi vrisnuh; ne bi mogli podnijeti još jednu provalu strasti što je vrila u njemu; ali na njihovo zaprepaštenje sve što reče bijaše »Ali«, kao da je u sebi mislio: Ali zašto se uznemiravati zbog toga? Naravno, ljudi se utapaju u oluji, ali to je savršeno jasan događaj, i morske dubine (i on strese mrvicu s papira od sandvicha nad njih) uostalom su tek voda. A zatim, pripalivši lulu, izvadi sat. Pažljivo se zagleda u nj; možda je nešto izračunavao. Napokon reče, pobjednički:

»Čestitam!« James je upravljao brodicom kao rođeni mornar.

Eto! pomisli Cam, šutke se obraćajući Jamesu. Konačno si i ti dobio. Jer zna ona kako je to ono što James bijaše želio, i znala je da dobivši to sad, on je tako zadovoljan, da neće pogledati ni nju, ni oca, ni bilo koga. Sjedio je tu s rukom na rudi kormila, držeći se uspravno kao koplje, gledajući prilično zlovoljno i pomalo se mršteći. Bijaše tako zadovoljan da nije htio nikomu dati ni jednu mrvicu svoje radosti. Otac gaje pohvalio. Oni naravno moraju misliti kako je on savršeno ravnodušan. Ali sad si i ti dobio, mislila je Cam.

Promijeniše smjer, i jedrili su vrlo brzo, plutajući na dugim bibavim valovima koji ih dodavahu jedan drugome s izvanrednim ritmom i veselošću pokraj morskog grebena. S lijeva je red stijena smeđe provirivao kroz vodu što se tanjila i zelenjela a na jednoj, uzvišenoj stijeni, neprestano se razbijao val i prskao čitavim stupićem kapljica koje pljuskovito padahu u vodu. Čuo se pljuštaj vode i šumor kapljica i nekakav piskav i šuštav zvuk valovlja što se valja i poskakuje i pljeska po stijenama, kao da su valovi divlji stvorovi savršeno slobodni što se vječito bacaju i prevrću i igraju tako.

Sad su mogli vidjeti dvojicu ljudi na svjetioniku, kako ih promatraju i spremaju se da ih prime.

Gospodin Ramsay zakopča kaput i zavrne hlače. Uze veliki, loše

upakiran, smeđi papirni zamotak koji je Nancy spremila i sjedio je držeći ga na koljenu. Tako potpuno pripravan za iskrcavanje sjedio je gledajući natrag na otok. Svojim dalekovidnim očima možda je vidio posve jasno umanjen listoliki oblik uspravljen na zlatnoj plitici. Što je mogao vidjeti, pitala se Cam. Njoj to sve bij aše zamagljeno. O čemu li on sada razmišlja? pitala se. Stoje to što traži, tako postojano, tako pažljivo, tako tiho? Promatrali su ga, njih oboje, gdje sjedi gologlav sa zamotkom na koljenu i zuri i zuri u krhki plavičasti lik poput dima neke izgoretine. Što ti hoćeš, oboje htjedoše zapitati. Oboje htjedoše zapitati: Zatraži od nas što god hoćeš i dat ćemo ti. Ali on od njih ne zatraži ništa. Sjedio je i promatrao otok i možda je mislio: Dosegao sam to. Našao sam, ali ne reče ništa.

Zatim stavi šešir na glavu.

»Ponesite te zamotke«, reče, kimnuvši glavom prema stvarima što im ih Nancy bijaše pripremila da ih ponesu na svjetionik. »Zamotke za svjetioničare«, reče on. Ustao je i stajao na pramcu brodice, uspravan i visok, upravo kao da govori, pomisli James, »Nema Boga«, a Cam je mislila! kao da skače u prostor, te se oboje digoše slijedeći ga kad on iskoči, lako kao mladić, držeći zamotak, na stijenu.

13

»Morao je stići tamo«, reče Lily Briscoe glasno, osjetivši se odjednom potpuno umornom. Jer svjetionik bijaše postao gotovo nevidljiv, istopio se u modričastoj izmaglici, i napor od gledanja u njega i napor od razmišljanja o tome kako se on iskrcava tamo, oba se ta napora učiniše kao da su jedan te isti napor, i bijahu do krajnosti napregnuli i njezino tijelo i njezin um. Ah, ali njoj je laknulo. Bilo što da mu je željela dati, kad je jutros odlazio od nje, sad mu je napokon dala.

»Pristao je«, reče glasno. »Svršeno je«. Onda, dignuvši se, otpuhujući pomalo, kraj nje stade stari gospodin Carmichael, nalik kakvom starom poganskom bogu, čupav, s travurinom u kosi i s trozubom (bijaše to tek francuski roman) u ruci. Stajao je kraj nje na rubu tratine, njišući se ponešto tijelom, i reče, zasjenjujući rukom oči: »Bit će da su se iskricali«, i ona osjeti kako je bila u pravu. Nisu ni morali govoriti. Mislili su na iste stvari i on joj bijaše odgovorio a da ga i nije pitala. Stajao je on tu raširivši svoje ruke iznad sve slabosti i patnje čovječanstva; ona pomisli kako on nadgleda, strpljivo, sućutno, njihovu konačnu sudbinu. Sad je okrunio tu prigodu, pomislila je, kad se njegova ruka polagano spusti, kao da ga je vidjela kako s velike visine spušta vijenac od ljubičica i ljiljana, koji lepršajući blago, konačno pade na zemlju.

Žurno, kao da je podsjeti nešto tamo prijeko, ona se vrati svojem platnu. Tamo bijaše ona — njezina slika. Jest, sa svim svojim zelenim i plavim bojama, s crtama što se podižu i križaju, s pokušajem nečega. Visit će u potkrovlju, pomisli ona; bit će uništena. Ali što onda, upita se, lativši se ponovno kista. Pogleda u stube; bijahu prazne; pogleda u platno; bijaše zamagljeno. I s iznenadnom napetošću, kao da je na čas jasno vidjela, ona povuče crtu tu, u središtu. Gotovo je; bijaše dovršeno. Da, pomisli ona, odloživši kist krajnje izmorena. Doživjela sam svoje viđenje.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 821.111-31 = 163.42

WOOLF, Virginia

Svjetionik / Virginia Woolf; preveo
Tomislav Ladan. - Zagreb : Globus media,
2004. - (Biblioteka Jutarnjeg lista XX.
stoljeće ; 29)

Prijevod djela: To the lighthouse.

ISBN 953-7160-28-9

440823016